

વિશ્વગી

૬

મસર્પિની એ રસરાસમહાળી
કોને ધૂમી અર્પતી અર્ધઅજલિ ?
અનન્ત ઓઝસ્વી અનન્ત એક છે
આર્યત્વ શો ધ્રુવ રસેશ, રસર્પિ એ પૂજે

૭

શીળાઉંઠા કાળના વાયુ વાયા,
યુગપલટાના ચડ વટોળ ધાયા,
મૃત્યુ મુખના, જગપ્રલય શા, ઘોર અન્ધાર છાયા
તહો યે મૃત્યુતરેલા રસઅમર તણા
ભર્ગો ના અખવાયા

૮

રસની ધ્રુવઢિશે જોતા પ્રવરે રસગોત્રના !
પ્રેમભક્તિ તણી ભાવે લેભે આ રસવન્દના

નોંધ:-આ નાટકના પ્રવેશોની વાર્તાકળીઓ ભારતના
રસશ્રુતોની રસવેવેથી વીણેલી છે, ને એ કળીઓને પાણી
છાટી ખીલાવી પ્રપુલ્લાવી, એમની રસપાખડીઓમા નવા
રસસૌરભ ભરી એમને આ યુગમા પુનરપિ ફેરમતીકરવાનો
વસન્તધર્મ આ નાટકના કલાવિધાનમા યાજ્યો છે એટલે
ગીર્વાણ ગિરાના એ રસઅમરોને ચરણે આ રસમાળ ધર
વાની સવિશેષ ઉચિતતા મુક્ત વાચકને મહુજે સ્હુભગતશે

પ્રસ્તાવના

રસશાસ્ત્રનો જગત્પ્રતિહાસ બાન્ધવાર સરોવર જેવો છે કે વહેતી સરિતા સમો છે? એ પ્રશ્ન પૂછાય ત્યહાં જ ઉત્તર નથી મળી જતો? ઘણે ઘણે યત્નવતામુપૈત્તિ તે રમણીયતાઃ સૌન્દર્યસિદ્ધિના એવા શાસ્ત્રમાં કલાવિધાનની નવીનતા ન જ સંભવે એમ ઉચ્ચરવું એ જ કૌતુક. એ અભિનવ કલાવિધાન સૌન્દર્યશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વોને અનુસરીને જ હોઈ શકે. રસશાસ્ત્રનાં પાંદડાં ખરી નવપલ્લવ પ્રગટેઃ એનાં મૂળ ઉપેડી સહુથી નવાં ન રોપાય.

ત્યહારે રસશાસ્ત્રનો જગત્પ્રતિહાસ શો છે? આ કલા-કૃતિ રહમજવા જેટલી જ સ્વરૂપ નાટ્યકલા ઉપર વિહંગ-દૃષ્ટિ ફેરવી બેઠાં.

યૂરોપઅમેરિકાનાં રસશાસ્ત્રનાં ઐતિહાસિક મૂળ ગ્રીસ દેશની સૌન્દર્યભાવનામાં છે. અને ગ્રીક રસશાસ્ત્રની નાટ્ય-શૈલીમાં એકાગ્રતાની ત્રણ સન્ધીઓ પાળવાની પ્રધા હતી. એક કાળની એકાગ્રતા, બીજી દેશની એકાગ્રતા, ત્રીજી હતી વાર્તા-વસ્તુની એકાગ્રતા. નાટકનો પડદો ઉપડે તે પડે ત્યહાં સૂધી સમયનું બહેણું, નદીના પ્રવાહ સમું, અખંડ વહેતું; દેશનો પૃથ્વીપટ, અભિના ચન્દરવા સમો, અવિચ્છિન્ન વિસ્તરતો; ને વાર્તા-વસ્તુની કાર્યકારણસંકલના બીજમાંથી થડ, ને થડમાંથી શાખાઓ, ને શાખાઓમાંથી ડાંખળીઓ, ને ડાંખળીઓમાંથી પત્ર પુષ્પ ને ફૂલની પેઠે, અવિચ્છિન્ન ને અખંડ પ્રપુલ્લતી ને પરિણમતી. ત્રિવેણીસંગમ સમો

પ્રસ્તાવન

એ ત્રણેય એકાગ્રતાએનો સગમ સ્વાભાવિક ને પ્રાકૃતિક—સહજલભ્ય મમેા નીવડે એવું સુંદર ડલાવિધાન ગ્રીસના મહાકલાવિધાયકો રચતા દેશ કાલ ને વસ્તુની એકાગ્રતાના કલાવિધાનની એવી રસસિદ્ધિ ગ્રીસ દેશના મહા નાટકકારોએ નિજનિજની નાટકમાલામા સફળતાથી સાધી, અને યૂરોપ ને એ રસઆદર્શનો કલાવારસો સમર્પ્યો ગ્રીસે પાડેલા કલાવિધાનના એ રાજમાર્ગે મકલ યૂરોપના મહાકલા વિધાયકો સૈકાઓ સૂધી ગયા—આઠ્ઠા ઇસ્વી સન પૂર્વે પાચસોઠ વર્ષથી ઇસ્વી સનના પદ્મરમા સૈકા પર્યન્ત—લગભગ બે હજાર વર્ષ સૂધી દેશકાલવસ્તુની કલાએકાગ્રતાના ત્રિવેણી ગૂંથણની રસનિયમાવલિની આજુ યૂરોપમા—પ્રધાનત—ચક્ર વર્તી રહી પછી ઇસ્વી સનના સોળમા સૈકામા ઇંગ્લાડના મહાકવિ શેક્ષપિયર ને એ સૂર્યોદય પહેલાના અરુણોદય સમા માર્ગે, યથા બે હજાર વર્ષથી યૂરોપમા ચક્રવર્તિણી ગ્રીસની ત્રિવેણીસગમની રસનિયમાવલિ એ મહાકવિઓએ તોડી અને ત્રણમાથી બે—દેશ ને કાલ—ની એકાગ્રતા એમણે ન પાળી તે પછી ત્રણ સૈકા વીત્યા ને સાબળ્યું છે કે આજના ઇંગ્લાડના નાટકકાર બર્નાડ શેએ Back to Mathu beulah નામના પોતાના નાટકમા—એ નાટક મેં હજી વાંચ્યું નથી—એ વસ્તુએકાગ્રતાની પ્રથા પણ ત્યાગી છે ગ્રીક ગૈલીને હુરાવીને શેક્ષપિયર શૈલી અન્તે યૂરોપમા વિજયશાલિની થઈ છે ને પ્રગતિ પામી છે

અમેરિકાની નવમસ્કૃતિ બાલક છે ને રમશાસ્ત્રમા હજી પ્રધાનત યૂરોપને પગ ને ચાલે છે એને નાટ્યકલામા રસપ્રથાનું નવવિધાન અમેરિકાએ હજી આદર્યું નથી, ને યૂરોપી શૈલીને અનુસરે છે

અતિ અદ્ય, સારરૂપ, પ્રકરણોનાં મથાળાં જેવો, યૂરોપ-અમેરિકાના નાટ્યશાસ્ત્રનો એ ઇતિહાસ અર્ક.

આપણે ત્હાંનો નાટ્યકલાનો ઇતિહાસ જરા નિહાળિયે. ઇસ્વી સનના પહેલા સૈકામાં શ્રી વિક્રમદેવના શકવર્તી રાજદરબારમાં કાલિદાસ થયા, ને ત્હમની પૂર્વે દોઢમે સૈકા ઉપર ભાસ થયા. એટલે કે માર્તો શેક્ષપિયરની પૂર્વે અઢારેક સૈકાથી તો આપણા ભારતીય નાટ્યશાસ્ત્રના કલાવિધાનમાં ત્હાં શેક્ષપિયરે સાધ્યું તે એક જ-વસ્તુએકાગ્રતાનું કલાસ્વાતન્ત્ર્ય પ્રવર્તમાન હતું. ભાસ કાલિદાસ કે ભવભૂતિ કે ઇર્ષના કલાવિધાનમાં દેશકાલની એકાગ્રતા નથી, વસ્તુએકાગ્રતાનું કલાગુંદન છે. જે કલાસ્વાતન્ત્ર્ય યૂરોપમાં ઇસ્વી સનના સોળમા સૈકામાં સધાયું, રસશાસ્ત્રનું તે કલાસ્વાતન્ત્ર્ય ઇસ્વી સન પૂર્વે બેએક સૈકાથી તો ભારતવર્ષમાં સર્વસિદ્ધ હતું એમ ઇતિહાસ કહે છે.

અને નાટ્યકલા તો રસકલાની એક રસવાદળી. કાવ્યેષુ નાટકં રમ્યમ્; સૌન્દર્યકલાની રસવાટિકામાં નાટકકલાવિધાન તો એક રસકુંજ. સમસ્ત સૌન્દર્યસૃજનવિધાનનો આપણો કલાપ્રદેશ તો વિસ્તરતા અર્ણવ શો વિશાળો છે. રામાયણની મહાવાર્તામાં કે મહાસાગર સમા મહાભારતમાં કે બાણભટ્ટની કાદંબરીમાંનાં જન્માન્તરનાં કથાબ્રમણોમાં વસ્તુ એકાગ્રતાનું કલાવિધાન સર્વોપરી છે. આપણી નાટ્યકલામાં જ નહિ, નાટક કાવ્ય કાદંબરીના આપણા સમસ્ત રસપ્રદેશમાં દેશકાલની એકાગ્રતાનાં સૂત્ર અલોપ છે, વસ્તુએકાગ્રતાનું કલાસૂત્ર ચક્રવર્તી છે.

અને તેમાં આપણે ત્હાં છે બેચારેક અપવાદ. એક તો આર્યોના પ્રાચીનમાં પ્રાચીન મહાગ્રન્થ ઋગ્વેદનો; બીજો

પ્રસ્તાવના

અષ્ટાદશે પુરાણોની ઋષિમંડલિમાં મહર્ષિ સરિખડા પુરાણ-
પ્રમુખ શ્રીમદ્ ભાગવતનો. શ્રીમદ્ ભાગવદ્ગીતા પણ એ
વર્ગમાં કંઈક મૂકાય. ઋગ્વેદના દશે મંડલોમાં કે એ દશે
મંડલનાં સૂક્તોમાં, એક વા ખીજ કારણથી પણ હકીકતે,
ખીજવૃક્ષશાખાવિટપપત્રપુષ્પફલનાં પરંપરાનિયમન નથી;
એક ભાવદોરે પડેવેલા મણકાઓની માલાનું સાદું પણ
સૂક્ષ્મ કલાવિધાન છે. શ્રીમદ્ ભાગવતના દ્વાદશે સ્કન્ધ
કે એ સ્કન્ધોમાંના સકલ અધ્યાયમંડલ, રામાયણના સાતે
કાંડ કે મહાભારતના અઠારે પર્વની પેઠે, એક ખીજમાંથી
કાર્યકારણમાલારૂપે પરિણમતા નહિ સિદ્ધ કરી શકાય.
ગીતાજીનો થોથો અધ્યાય ત્રીજમાંથી કે પાંચમો અધ્યાય
થોથામાંથી પરિણમવો જ જોઈએ એવી કંઈ કથારૂંખલા
છે? ભાગવતના દ્વાદશ સ્કન્ધો ને ગીતાજીના ઘણાખરા
અધ્યાય, ઋગ્વેદના સૂક્તો સમા, સૂરજમાલાના જ્યોતિ-
ર્જડો જેવા છે: નિજનિજની સ્વતન્ત્રતા ઓછી વધતી
માણતા છતાં મહાશુરત્વાકર્ષણના કેા નિયમનને અદૃશ્ય
દોરે પડેવાયેલા, સ્વતન્ત્ર જેવા છતાં એકદોરે ગૂંથાયેલી
માલાના મણિ જેવા, એ કાવ્યમણકાઓ છે. એમાં શાકુન્ત-
લના જેવી વસ્તુએકાગ્રતાની કાર્યકારણસંકલના નથી; ભાવ-
એકાગ્રતાના શુરત્વાકર્ષણનું એમાં કલાગુંફન છે.

એ કલાગુંફનને આપણા રસદૃષ્ટાઓ સંહિતા કહેતા.

અને સંહિતા એટલે સંગ્રહ નહિ, ‘સુભાષિતરત્ન
સંગ્રહ’ નહિ. સંહિતા એટલે ફૂલછાંચ નહિ, ફૂલમાલા:
છત્રે મણિગણા રવ. અને મણિ મોતી કે ફૂલડાંની માલા ગૂંથ-
વામાં કલાવિધાયક યથાશક્તિમતિ કલા પૂરે છે એ તો
સર્વવિદિત રસવાર્તા છે.

ઋગ્વેદ શ્રીમદ્ ભાગવત ને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા સંગ્રહ નથી, સંહિતાઓ છે.

આ થયો આપણા રસદેશ ઉપરનો સ્વરૂપ વિદુગદ્દિપ્તિયોત.
અને હવે આ નાટકમાં ?—આ નાટકમાં નથી દેશકાળની એકાગ્રતા કે નથી વાર્તાવસ્તુની કાર્યકારણસંકલનાની એકાગ્રતા. કૂલમાલામાંનું રસએકાગ્રતાનું, વીણ્યા કૂલડાં ગૂંથનાર રસ-માલીનું કલાવિધાન આમાં છે. ગાહ્ય દૃષ્ટિએ જ નિરખનારને આ નાટકના પ્રવેશો પૃથક પૃથક મણકા ભાસશે. એ મણકાઓની ભીતર નિકાળશે ત્હેમને અન્તરમાં રહેલો ગુણ દેખાશે; ને એ ગુણ નિરખાશે ત્હેમને એ ગુણે ગૂંથેલી માલા એ જણાશે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કૃષ્ણચંદ્રની કથા મધ્યવર્તિની છે, ને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કૃષ્ણાર્જુનસંવાદ એક અખંડ દ્વાર છે; એમ આ નાટકમાં શુકદેવજીનું યાત્રા-ભ્રમણ કંઠકાં અંશે મધ્યવર્તિ ને સંકલનારૂપ છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં જેમ અન્ય સમગ્ર ઉપર ઉપદેશ ગર્ભજ્ઞેગી શુકદેવજી વિરાજમાન છે, એમ આ સમગ્ર નાટકના એ ઉપદેશ સમા મહામુનિ પરમ સમર્થ યોગર્ષિ પતંજલિ છે. ત્રિલોકનો વિરાટદેહ આપણા દેહની પેઠે સંકળાયેલો નથી, પણ બ્રહ્મગુરુત્વાકર્ષણની અદૃશ્ય સાંકળે સંકળાયેલો હોય છે. ત્રિલોકની અણુસૃષ્ટિના અનુકરણ સમું આ ન્હાનકડું નાટકે દો અદૃશ્ય ભાવએકાગ્રતાની રસસાંકળે સંગઠાયેલું છે. પ્રચલિત નાટ્યકલાવિધાનથી આ નાટકનું કલાવિધાન આટલું અનોખું છે એમ, આટલા એ અદ્ય ઇતિહાસવાચન પછી, રસશાસ્ત્રીઓને કહેવું એ તો પુનરુક્તિ દોષ જ ગણાય.

આવણી પ્રશ્નમા,
સં. ૧૯૮૩ }

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

અનુક્રમ

નામી	પાદ	૩
અંક પહેલો, કાળજીના પ્રશ્નો		૧૧
વિગ્રંથક, આભને આંગણે પ્રભાત		૧૩
પ્રવેશ ૧ લો, પંચતીર્થે પ્રવૃત્તીયે		૧૮
પ્રવેશ ૨ લે, તપસ્વીના રાપ... ..		૨૮
પ્રવેશ ૩ લે, ધનુષ્યપૂજા		૩૬
પ્રવેશ ૪ થો, અન્ધકારના ઘોળાઘો		૪૫
પ્રવેશ ૫ મો, શરતગોચરનાં લક્ષણસ્પર્શ		૫૧
અંક બીજો, પરાપૂર્વનાં મન્યન		૬૭
પ્રવેશ ૧ લો, સિદ્ધલોકની મહાસિદ્ધિઓ		૬૯
પ્રવેશ ૨ લે, માહિમતીમાં સાસ્રમન્યન		૭૬
પ્રવેશ ૩ લે, હામપલ્લપ્રતિષ્ઠા		૯૩
પ્રવેશ ૪ થો, ગંગાતીરના કેવધાટે		૧૦૧
પ્રવેશ ૫ મો, પદમગ્નરોના કલ્યાણવજ્ર		૧૧૨
અંક ત્રીજો, ત્રિકાલપર સનાતનતા		૧૨૫
પ્રવેશ ૧ લો, ગર્ભાંતેગીની યોગગુફા		૧૨૭
પ્રવેશ ૨ લે, સનાતન અશ્વત્થ		૧૩૭
પ્રવેશ ૩ લે, વિશ્વવ્યવધૂનોનો અખાડો		૧૪૬
પ્રવેશ ૪ થો, મહાતીર્થની યાત્રાએ		૧૫૪
પ્રવેશ ૫ મો, જલહાડમંડલનો મહારાસ		૧૫૯

विश्वगीता

(યાગાદિનાં રસોધાનને આગણે નદી ને હેનો સહિયરપરિવાર
પધારે છે)

નદી ને } : જયતિ જય-જય, પ્રભો !
સહિયરપરિવાર } : જયતિ જય-જય, પ્રભો !
જયતિ જય-જય, જગદ્ધ્યોતિ !
જય, વિભો ! જય, પ્રભો !
સતત જય-જય, પ્રભો !
પરમ જય-જય, પરમ દ્યોતિ !
પ્રભો ! જયતિ જય-જય, પ્રભો !

રજનીને રજનીપતિ, દિવસને દિનમણિ,
તેજના ઝોઘથી વધાવે;
દિશદિશે ઝળહળે દેવ ! તુજ દીવડા,
ત્હારી જયજયોત ઝળકાવે:
પ્રભો ! જયતિ જય-જય, પ્રભો !

પવન પરિમલ વહે અતુલ 'જય' શબ્દના,
ખંખીગણ મધુર ગુંગરે;
ગગનને પાટ આ ગહન ભેદાવડી
અમર જયમન્ત્ર ઉચ્ચારે:
પ્રભો ! જયતિ જય-જય, પ્રભો !

સૂજનના અણુઅણુ કેરી કિરણાવલી
રમતી ને ધ્રમતી રસછોળે;

રિશ્વગીતા

સહુ દિશાકાલ-ઈતિહાસ-શબ્દાવલી
 'જય, પ્રભો !' 'જય, પ્રભો !' બોલે-
 પ્રભો ! જયતિ જય-જય, પ્રભો !

(ચામાદ્રિની શિખરધટાઓમા ભગવાન પતંજલિ ધ્યાનરથ વિરા-
 નેલા છે નદી ને સહિયરપરિવાર યોગર્ષિને ફૂલડે વધાવે છે
 પુષ્પના રપર્સ ને સૌરભથી ચોખાન્દ્ર ભજે છે)

ભગવાન } ડેવી અદ્ભુત હતી આજની પ્રાત સન્ધ્યા !
 પતંજલિ } વિશ્વસત્યોના સામટા ઉગ્યા'તા સૂર્ય.
 પુષ્પવેશીઓ ને વૃક્ષરાજો ગૂંથાઈને
 ફુંજનો ફુંજઘેરાવ ગોરભાય છે,
 એવી રૂથાયેલી હતી
 સસારસત્યોની એ જ્યોતિર્માળ.
 જ્યોતિર્દેવોના દેવાધિદેવ છે સૂર્યદેવ-
 સસારનું ચક્રવર્તી સત્ય ક્રીયુ ?
 હજી તો નથી લાઘ્યુ મ્હને
 પાતંજલ યોગદર્શનનું એ પરમ સૂત્ર.

(વળી યોગર્ષિ ચિન્તનસમાધિમા, રૂમે છે ધડિયેક પછી સૂત્રધાર
 પ્રવેસે છે)

સૂત્રધાર: પ્રિયે ! પાછળ પડી ગયો હતો
 રસયાત્રામા તો સુન્દરીઓ જ સારથી હોય
 આ તો આપણે, ઠહ્યાણિ !

યોગાદ્રિની વનઘટાઓમાં આવી રહ્યાં.
અંહિયાં કચ્છાંથી લાધશે નાટકનું વસ્તુ ?

નટી: પ્રદ્વાંડના અણુઅણુમાં છે, નાથ !
અફેકેકું મહાનાટક:
ને પરમ નાટક તો છે
અદ્ભુતવર્ણીલી આ જગત્પ્રીલા.
નાથ ! કચ્છાં શું નહિ જડે
એવું તો વિધિ યે ભાખન્તાં ભૂલે,
એટએટલું ભર્યું છે પ્રદ્વાંડપતિએ પ્રદ્વાંડભરમાં.
પેલા ભગવાન પતંજલિ વિરાજે:
આલો, દર્શને પાવન યઇએ.

(ભગવાન પતંજલિ કો જઈને ચરણવન્દના નરી કપડી બેસે
છે. ભગવાન ચિન્તનસમાધિમાં નિમગ્ન હોય છે)

ભગવાન }
પતંજલિ } જગતમાં દુઃખ છે, પાપ છે;
જન્મમૃત્યુની ભેદાવલી છે,
આંગણુ-આંગણુ સ્વર્ગખંડ કોણુ રોપશે ?
દૃષ્ટારે તૂટશે નરકના દુર્ગોનાં દ્વાર ?
મહાસાગરમાં મોજાંઓ રમે છે,
એવાં રમે છે વિશ્વના મહાસત્યો
પ્રદ્વાંડસાગરની લહરીએ-લહરીએ.
પ્રદ્વાંડનું ચક્રવર્તી સત્ય કીધું ?

વિશ્વગીતા

જગતને સુધારવા પૂર્વે
જગતને સ્ક્રમજવુ જોઈએ

સૂત્રધાર: સસાર સ્ક્રમજવવાના, સાગરની લહેર સમા,
ભાગ્યાતૂટ્યા આકડા આલેખીશું.
પણ બ્રહ્માડનો સાગર, બ્રહ્મર્ષિ!
અપાર ને અગાધ નથી?

(ભગવાન પતંજલિ નયન ઉઘાડે છે સૂત્રધારને ને નરીને આનંદ
વડતી આખરીએ વધાવે છે કપતિ પુનરપિ ચરણુવ કના કરે છે, હાથને
ભગવાન આશીર્વાદ આપે છે)

ભગવાન }
પતંજલિ } ક'યાણ હો, ચિરજીવીઓ !

ખરેખર ! બ્રહ્માડનો મહાસાગર
અપાર ને અગાધ છે
મનુષ્યજના બુદ્ધિબાહુથી તરવાને
દુગમ છે વિશ્વબંસીના વિશ્વગાન,
ને દુસ્તર છે નટવરની નટલીલા
રસચમુઓ વિશ્વસત્યોને પારખે છે
એટલા બુદ્ધિચક્ષુઓ પારખતા નથી
ત્હમે સમજતીય છેા એ નટવરના
ત્રિકાળને આમન્ત્રો, ત્રિલોક ખડા કરો,
આલના પડદાઓ ઢળાવો,
ને ભજવો વિશ્વગીતાનુ ભવ્ય નાટક
લોકોલના ચિત્રવિચિત્ર પડદાઓ સમુ,

કાળકાળના કલાખેલ જેવું,
મેઘમાલા શું એ વિશ્વદર્શન
વિશ્વગીતાને નામે ઉચ્ચારાશે રસજગતમાં.

નદી: ઋણી છીએ શુભાશિષ્યોને કાજ.
પણ ભગવન! અમે રહ્યાં મનુષ્યાલ.
અમ અદ્યનાં એ શાં સાહસ ?
પંખીની પાંખને પીછે
સાગર પીધા કેટકેટલાક પીવાશે ?
ગીતા ગાઈ હતી શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રે:
વિશ્વગીતાનાં ગાનારાં અમે કેણુ ?

ભગવાન }
પતંજલિ } : એ રસેશ્વરનાં તહમે રસસન્તાન,
એ નટવરનાં તહમે નટખાલ:
તહમે એ અમૃત પીધાં છે અમરોનાં.
કમંડલુ જેવડી કે ગગનપથરાતી
પ્રત્યેક રસવાદળીનો વર્ષવાનો છે ધર્મ.
રસપિ કાલિદાસ જન્મશે રસદેશે,
ને અમ્મર થશે એ રસરાજવીની જન્મતિથિથી
કલારસિકોનો તમ રસવંશ.
બુદ્ધિના પગથિયાં જમ્હાં પહોચતા નથી,
દુષ્ટાની આખડી એ જોળખે-પારખે છે.
બુદ્ધિવાદોથી ધરતી થાકી છે;
હવે વાંછે છે દુષ્ટાઓના દર્શનમન્દેશ.

વિશ્વગીતા

ફૂદડીએ-ફૂદડીએ વિધિના નિર્માણમન્ત્ર
ટહુકે તારલિયાના મોર

વિરાટનો હિન્ડોળો આક્રમણેર,
વિરાટનો—

વિશ્વગીતા:

અરુ પહેલો, કાળજૂના પ્રશ્નો

વિષ્કંભક

આભને આંગણે પ્રભાત

(જાતી ઉપાના આછા કુકુમના ફવારા પૂર્વમાં ધીરે ધીરે ઉડવા માથા છે આપમતી નક્ષત્રમણી તમતમે છે, મદુમાળા ઝખવાતી ઝમકે છે, બ્રહ્માડની મોતીમેખના સખી મન્દાદિતીમન્દ મન્દ હસે છે ખરતા તારા સરિખડો એક મન્મર્નરાજ આભના ઉદરમાથી ત્યાં ઉતરે છે)

ગન્ધર્વરાજઃ ધરતીનાં ધન્ય ભાગ્ય છે આજ,
ભગવાન પત્મજિની આજ્ઞાથી
દેવદેવીઓ મહોત્સવ ઉજવે છે
પૃથ્વીવાસીઓના પૃથ્વીલોકમાં આજ
નટવરની પરમ નટલીલાનો.
તેજપાખડીઓ મમી સ્વર્ગમુન્દરીઓ—

(ઉડતો ને ગાતો, પૃથ્વી દિશામાથી વળતો, વિદ્યુતવેવનાં ફાડાં
સરિખડો, અપ્સરાસપ સ્દામેથી આવતો કેખાવ છે

અપ્સરાસંઘઃઅહો! આજ કુકુમ ઢોળાયેલ આભમાં.
ઉગ્યા સૃષ્ટિના સૌભાગ્ય!
રૂડા સૂર્યના સોહાગ!
આજ કુકુમ ઢોળાયેલ આભમાં.
બહો! આજ પૂર્વની અલકો ઉઠે વિન્ધમા;
યાય જગત ઝગક્રગક્ર,

વિશ્વગીતા

જાણે પ્રદાષાંટી ભળક !
આજ કુંકુમ ઢાળાયેલ આલમાં.
અહો ! આજ તેજના કૂવારા કૂટે ફાગના;
ઉઠે શેઠ એ અનન્ત,
વન્દે સન્ત ને મહન્ત.
આજ કુંકુમ ઢાળાયેલ આલમાં.

એક અપ્સરાઃ એ તે સૃષ્ટિનાં સૌભાગ્ય ?
હે પ્રદાષાંડની અગ્નિગાળ ?

(ગન્ધર્વરાજ ને અપ્સરાસથ પરસ્પરને મળે-પિગને છે, એટલે)

અપ્સરાસંધ જય મહેન્દ્ર મહારાજનો.

ગન્ધર્વરાજઃ જય સ્વર્ગના સ્વામીનો.

(પરસ્પરને વન્દન વન્દે છે)

ગન્ધર્વરાજઃ હૃદ્યંથી પધારે છે સ્વર્ગની સુખપાંખડીઓ ?
પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી આવ્યાં ?

એક અપ્સરાઃ પૃથ્વી ઉપર પડછાયા પથરાયા છે,
ને મનુષ્યલોકે માંડી છે
—હમણાં હમણાં તો હૃદયેહૃદની—
પડછાયાઓની મહાપૂજા.
મહેન્દ્રઆજ્ઞાથી ગયાં'તાં અમે
સૌન્દર્યસામગ્રી સમર્પવાને કાજઃ

વિશ્વગીતા, અં. ૧, વિ.

સત્યલોક ને તેજલોકનાં સંભવન.
કોના સદ્ભાગ્યને વધામણે
આપ ઉતરો છો આલમાંથી ?

ગન્ધર્વરાજ: ભગવાન પતંજલિના આદેશથી
પૃથ્વી લોકમાં ભજવાય ॥ આજ
વિશ્વગીતાનું કાલકલાઓનું નાટક.
આજે છે જનસ્થાનનું મહાપર્વ.
ઠહેલ્લા પ્રભાતે ગન્ધર્વકુલ
સતીઓનાં તીર્થસ્નાને સચર્યું' તું.
ભગવાને સંઘને સહાયતાર્થે રોક્યો.
દેવસાજ આણવાને મહુને મોકલ્યો' તો,
પૃથ્વીલોકમાંથી પધારો છો,
તો કીધું હશે આજ તીર્થસ્નાન
સીતાઘાટે પુણ્યોદકમાં ?

બીજી અપ્સરા: વીસર્યાં અમે તો આજનું મહાપર્વ.
સીતાઘાટનું તીર્થસ્નાન તો
સ્વર્ગવાસીઓને ય પાવનકારી છે.

ગન્ધર્વરાજ: શો ખુદોડનો પુણ્યોદય આજનો ?
દેહને ધોયો, ઇન્દ્રિયોને ધોઈ,
આતમરામને નહવરાખ્યો તીર્થોદકમાં.
ઉગતી ઉપાનાં આ કિરણો ફૂટે છે
એવાં ફૂટી નીકળ્યાં પ્રહાકિરણો

વિશ્વગીતા

અમ અંગોઅંગે ને આત્મામાં.
 અજવાળાં-અજવાળાં ઉઘ્યાં ત્રિલોકનાં.
 ત્હમે ચે દેવકુલ છો,
 કરો સીતાઘાટનાં તીર્થસ્નાન,
 ને સોહાવ અમ સહાયતામાં.
 સ્વર્ગની આનન્દવર્ણી સુન્દરતા
 ને મનુષ્યલોકની કવિતાને સંગમે
 પૃથ્વીલોક આજ ધન્ય થશે.

અપ્સરારાણી. અલકા! જા તું નન્દનવનમાં
 આપણા સૌન્દર્યસાજને કાજ.
 સ્નાન કરી અમે પરવારીએ
 ત્હાં આવી મળજે દેવભૂમિમાં થઇને.
 -ને ચાલો, સહિયરસંઘ! ચાલો આપણે
 સીતાઘાટના તીર્થસ્નાને.

ગન્ધર્વરાજ: પે-એલી પંચવટી;
 યુગયુગનાં પ્રભાતે પ્રભાતે
 સારસનેડલાં જન્ધાં રમે છે તે.
 કાળજૂના જોગી સમોવડ ત્હાં
 ઉભા છે જટાધારી પાંચ વડલા,
 પંચેન્દ્રિયોને પાવન કરતા.
 યજ્ઞદેવતાના જાણે પાંચ યજ્ઞકુંડ:
 ને વચ્ચે યજ્ઞવેદી સમી આશ્રમકુંજ.

પેલો સીતાઘાટ, ને તીરે રામમન્દિર.
 ચરણે વહે છે પુણ્યસ્રોત ગોદાવરી.
 સીતાઘાટે તીર્થસ્નાન કરી
 પધારને પછી પૃથ્વીને રંગમંડપે.
 જઈને વધાઈ આપું છું આગમનની,
 કે સ્વર્ગનું સૌન્દર્ય પધારે છે
 પૃથ્વીલોકને રસમન્દિરિયે.

(રવસાજ લેઈને ગન્ધર્વરાજ પૃથ્વીને રંગમંડપે સંચરે છે. અપ્સરાશૂન્દ
 ગાઉ ગાઉ સીતાઘાટે તીર્થસ્નાને ઉતરે છે)

અહો! આજ કુકુમ ઢોળાયેલ આલસમાં.

પ્રવેશ ૧ લો પંચવટીને પુણ્યતીર્થે

(પંચવટીની પશ્ચિમગાઠ ને પુણ્યશીતળી ઘટાગયા વચ્ચેની પર્ણશાળાને મુખદ્વારે સીતાવાડીમાં ચપ વહું હીરતુ ચીર ખેરેલા સીતા દેવી ને મૃગ ચર્મધારી બ્રહ્મચારી લક્ષ્મણુજી ઉભાં છે)

લક્ષ્મણુજી: ત્હારે હું જાઉં છું, પુણ્યમૂર્તિ !

(નયનભિલોપી ધરતીને ખાતરી રહે છે)

સીતાજી: (વિચારત-દ્રામાંથી ચમકી-જાગીને)
કંહી જશે બ્રહ્મચર્યવચસ્વી ?

લક્ષ્મણુજી: તપસ્વિનીની આજ્ઞા થઈ છે ત્હા,
જગત્સહાયકની સહાયતાર્યે
જે વીરતુ બાણ ત્રિલોકને પરાંવે છે,
તે મહાવીરની બહારે

(અગાધ ભરી રાખે સમુ મુખારવિન્દ ઝમકે છે)

સીતાજી: કોઈ શું કહેતું-ખેરતું'તું ?
બાન્ધવે બન્ધુકૃત્યે પધારવાનું જ હોય
વન છે વિતકસુલભ ને અઘોર.
'હિ સીતે !' 'હિ લક્ષ્મણ !' 'હિ બાન્ધવ !'

હુવામાં ઉડતા આબ્યા એ આર્તશબ્દો,
શત્રુના શલ્ય સમા હૈયે વાગ્યા.
મ્યુરી આંખડલીમાં તરવરે છે
અનિદ્રના ઓળાઓ આજ.

લક્ષ્મણુજી: એથી જ ન્હોતો જતો હું.
રાઘવચન્દ્ર ભળાવી ગયા છે
'મુજ ભુવનલક્ષ્મીનાં જતન કરજે.'

સીતાજી: પંચવટીના પરબ્રહ્મ છે રાઘવચન્દ્ર;
સીતા તો છે એ ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા,
એ પુરુષોત્તમની પ્રકૃતિ.
સતીના સંસારનો રસમુગ્ધ છે સ્વામી.
! સ્ત્રીના કરતાં, એ બિતેન્દ્રિય !
! સ્ત્રીના નાથની ખેલો રક્ષા હોય.

(તપમારી લક્ષ્મણુજી ચરણ-વન્દના કરે છે)

સીતાજી નયનોમાં નિરખશે જ નહિ ?
નયન નાંખ્યાં નથી ઝીલાતા શું ?

લક્ષ્મણુજી: પાછી અયોધ્યાનગરી પેળીશું
ત્યારે નયણાં ભરી નિહાળીશું
પૂર્ણિમા શો પ્રકૃતલેલો મુખચન્દ્ર.
ત્યાં સૂધી પૂછશ પદપાંખડીઓને

વિશ્વગીતા

સીતાજી: સહવારથી થાય છે અપશુકન.
અમગલ ભેડે છે, અમગલ લાખુ છે.

લક્ષ્મણજી: મધુરભાવિણી સીતા દેવી
કાળકઠોર બોલે બોલે છે.
આજ અઘોર ક્ષણે ઉગી છે આપણી
વનવાસ આજથી મડાણો!
ભડે છે, મતવિહારિણી!
વનદેવતા રક્ષણહાર હો સહુના

(ખિન્ન મુદ્રાથી પણ બાણવરસતા ધનુષ્ય સમી જુકુટિએ સિધાવે છે)

સીતાજી: અશુભની? કે શુભની?
શી હશે વનની કથા?

(ચિન્તનભારે પત્રલે ક્ષણવારે લક્ષ્મણજી પાછા આવે છે)

સીતાજી જતા પગ નથી ઉપડતા કે શું?
સ્થિરાત્મા આજ વ્યભચિત્ત દીસો છે કાઈ?

લક્ષ્મણજી પગ નકારે છે, અન્તર નકારે છે,
સતીની આજ્ઞા પાળવાને એક
ભડે છે મહાવનની બાડીઓમા
પર્ણશાળામા પધારશે ચીનાદેવી?

(સીતાજી પ્રુપકાશનમાંથી પર્ણશાળામાં પધારે છે પત્રલે
પગલા રામકમલમાંથી લક્ષ્મણજી ઉમરા ઉપર જલપાસા કરે છે, ધનુષ્ય
ઉપાધી મર્યાદાને દોરે છે, ઉપર મન્ત્રમંજરિ છાટી છે)

લક્ષ્મણુજી: રાઘવચન્દ્રની આણુની આ છે મર્યાદરેખા;
ઉપર મૂક્યું છે પ્રહ્લયચંદ્રનું મુજ તપોખળ;
ને સ્થાપનમન્ત્ર છે સતીનાં સતીત્વનો,
પ્રહ્લાંડભરતું કે! એ અનિષ્ટ
ઉલંઘી શકશે નહિ એમને.
ગૃહિણી ગૃહમાં નિશ્ચિન્ત ॥ સદા
જવું ગમતું નથી, ત્હો એ બાઉ છું.

(કાષ્ઠક કાષિક-કાષિક માનસિક વન્દના વન્દી અદ્વયચંદ્રચંદ્રી
લક્ષ્મણુજી સિધાવે છે, કાળના પડદા શી પાછળ વનરાજી હશે છે)

સીતાજી: વણુદીકા વાયુથી વન ફૂડફૂડે,
એવું ફૂડફૂડે છે અત્યુદારે મ્હારું હૈયું.

(કાળમીઠના શિખર ઉપર સ્વયંતેજના ઓપ રામુ સ્વસ્ત્ર ગાપાય વસ-
ધારી, કરમાં કમડકું ને કડ લેઈ, વેશાચ્ચાર નતો એક ત્રિહડી વનમાથી
આવે છે જરા આધે હળીને)

ત્રિહંડી: મિલ્લામ દેદિ, રૂપમૂર્તિ!
સુકેશી! ચિન્તવો છો તે લાધશે.

સીતાજી: સાધુજી! હું તો ભય ચિન્તવતી હતી.

(હડીને સહજ કપવા ફરણી ભય છે)

ત્રિહંડી: પ્રહ્લવેણુ મિથ્યા નહિ થાય.
સાક્ષાત્મમૂર્તિ ભયે મળશે,
ને કૂટતા થાળ સમો કૂટી એ જશે.

વિશ્વગીતા

સીતાજીઃ અર્ધપાદાદિ લઈ આવુ, સાધુજી !

(સીતાજી પર્ણશાળાના અન્ત દ્વારમાં પધારે છે)

ત્રિદંડીઃ સ્વર્ગ ઉતારી જાણે આગણે આણ્યુ
-સાધુત્વના સખોધન શે હમે છે આજ ?
પૃથ્વીપૃથ્વીના છે ચન્દ્રમા,
ને અનેક છે વિરાટદેહમા પૃથ્વીઓ
સકલ ચન્દ્રમાઓની રૂપકલા સમેટીને
સચી છે આ જ્યોત્સ્નાદેહિનીમા.
સુખયાત્રી દીકુ વિશેષ છે સદા
સુવર્ણદીપના રત્નપ્રાસાદોને ચે
સૂર્યપ્રભા શી સોહાવે-

(અર્ધ પાદ ને લોજન લઈ સીતાજીની આવે છે)

ત્રિદંડીઃ એકલા જ છો મહાવનમા ?
રૂપની પૂર્ણિમા એકાકિની કા ઉગે ?

સીતાજીઃ વનમા સચર્યા છે મહારા ક્યામ
સુવર્ણમૃગલાની શોધમા
આવશે, ને પર્ણશાળા અજવાળશે.
સ્વીકારશે અર્ધ પાદ ને લોજન ?

(અદૃઢાસ્યે યતિ હસે છે જાણીઓમાં કાળના બોલ સાં લીધણ
પરમા પડે છે)

ત્રિહંડો: પ્રત્યક્ષને છાંડી અશક્યને લજવા !
આ રૂપલતાને ક્ષણેકે છાંડે
એ નાથ નઠાર નથી ?

સીતાજી: મા નિન્દો મ્હારા સ્વામીને,
પ્રિયતમાપ્રેર્યા પધાર્યા છે પ્રાણેશ્વર.
મન-ડાયા-વચનના સંયમના
ત્રિહંડને લજાવશેા મા, યતીશ્વર !

ત્રિહંડી: નાથને નયનો નથી દીસતાં;
કે સુવર્ણમૃગ શોધવાને કાજ
છાંડી છે આ સુવર્ણ મૃગાક્ષીને ?
શુચિસ્મિતે । જગતને ચંપે
તું તો છો અજળ કેા ચંપાનું ફૂલ.

સીતાજી: ભટકતા ભમરા પજવે નહિ
ત્હોં જે એટલું ચ સાફ.
પણ યતીશ્વર ! જીભ લજવાય છે;
કાષાયને નથી શોભતી આ વાણ.

(અદશ્યના કિરણો મ્હુઝાંથી આવી આવીને
સીતાદેવીને જે સ્પર્શી-ડખી ખાય છે.)

ત્રિહંડી: દેવિ! વન વધે કે પ્રાસાદ ?

(સીતાજી: જ્યહાં પ્રાણેશ્વર, ત્યહાં સર્વેશ્વર.

નિશ્ચયીતા

ત્રિહંડી: માનવીને પંચ છે મહાપ્રાણ,
ને પ્રાણપ્રાણના છે પ્રાણેશ્વર.

સીતાજી: વેદોચ્ચારી કાષાયધારીને
હડ શરમાય છે, હડીજી!
ત્યો આ આર્ધ્ય પાદ ને લિપ્તા

(ત્રિહંડી આર્ધ્યપાદાદિ લેવા નય છે ઉમરાળી મર્ધાદેખ ઓળગવા
દાયજતા અદૃશ વીજળીના વજૂભાસા વાગે છે, કાષાયધારી પાછા પડે છે)

ત્રિહંડી: આદર એ જ છે આર્ધ્ય ને પાદ
ભૂખ છે મ્હારે દેહની છીપાવશે ?

સીતાજી. પરિમાજકને તે નિમુંખ વળાવાતા હશે ?
ત્રિહંડી. તો આપો આયુધ્યના અજોદક

સીતાજી: વનવન મ્હોર્યા છે દટકારણના
આ છે કુળકૂલના કલાહાર.
મૃગયાએથી આવશે, મૃગભોગ એ લાવશે

ત્રિહંડી: ત્રિહંડીને ભૂખ્યો રાખણહારી છો કેણ ?

(ત્રિહંડીના ભોલથી પચ-સીની ધટાઓ ધૂજે છે અગમ્ય કો ભયમર્ધા
સીતાદેવી રાખવચન્દ્રની ને વપધારી વસ્ત્રભૂજની વાટ નિહાળે ■ કાગના
પાંગ સમા નીવવણું મ ત્ર મહાવનને આખડની નિહાળી રહે છે)

ત્રિહંડી: અહાલોક ! જાઉં છું ત્હારે ભૂખ્યો જ.

સીતાજી: અતિથિદેવ ! ભૂખ્યા ન જવાય એમ.
અતિથિદેવ નિર્મુખ વળે તો
ગૃહ ને ગૃહિણીને લાંછન લાગે.

ત્રિદંડી: તો અંહી મૂકો અન્નપાણી.

સીતાજી: રામભદ્રની આણુમર્યાદની ખહાર ?

ત્રિદંડી: ત્યારે હું જાઉં છું.

સીતાજી: શ્રીજનથી જોજેશ્વર મહોટા;
ને શ્રીકૃષ્ણથી જોગીકૃષ્ણ મહોટી.
જગતમાં તો ડગલે ડગલે છે જોખમ.
લયવિહોણી ભૂમિ ઘીડી નથી કો.
અતિથિદેવ; ને તે ય વળી ત્રિદંડી,
નિર્મુખ કેમ વળાવાય એમને ?
સતિયાંને સંકટ શાં ?

(મર્યાદરેખ આજ્ઞાનવા નય છે, ત્યાં સદસ્ય ખમચીને સ્વગત)

આ શું સાંભળું છું ?
હવા થરથરે છે ? કે આસ ?
ભયંકર ભણુકારા વાગે છે,
જાણે પ્રલયનો ઘોર;
જાણે સાગરે માઝા મૂકી !

વિશ્વગીતા

(અત્ર ૪૬ મૂકવાને સીતાજી કમળના ડોડલા સા કરછેડવે મર્યાદ-
રેખ હવે છે; ત્યાં સદસા, આભમાંથી શકરો બાજ પારાવત-
નેડલાં ઉપર તલપ મારે એમ, બન્ને હાથેજીઓ ત્રિહંડી ઝીલી લે છે,
સીતાદેવીને પર્ણરાજાની બહાર ખેંચી લે છે, માયાવીરીતે ત્રિહંડીનો વેચપકટો
યાચ છે; ને શિખર સમો અબ્બ, પહુ પર્વત સમો કાળો ને ઠોર, સુવર્ણદ્વીપનો
રાજરાજેશ્વર મહારાજસ રાવણ ખડો યાચ છે અર્ધવલ્લેડથી લેનો માયાવી
સુવર્ણરથ આંગણમાં ઉતરી હશે છે.

વનપક્ષવમાંથી વનદેવતાઓ અચચ્ચિત્ત થઈ હડી નથ છે.
વાતા વાયુ થંભે છે, કંપતા તરુવર થંભે છે, ગોદાવરીનાં નીરે પડીક
ધારથંભાં લાગે છે સાર જગત અચસ્તબ્ધ બાસે છે)

રાવણુ: સુન્દરિ! હું છું રાવણુ લંકેશ;
અપમાનાયેલી સુપંનબાનો વીર.
પૃથ્વીને આભમાં ઉછાળું છું,
સૂર્યચન્દ્રને ઝીલી ગેદીદાવ ખેલું છું.
ઓ જ્યોત્સ્નાદેહી! મહારી સુવર્ણમહેલાતો
વાટડી નિરખે છે ત્યારે કાજ.
બ્રહ્માંડ ગાળે છે મુજ પરાક્રમેથી.
શાને પાયોતો મુને મોહ
મિથિલાનગરીના સ્વયંવરસોહાગમાં ?
ત્યહારથી સ્મરું છું ત્યારી મનોમૂર્તિને.

(૧૬વતીને સોઢે એમ બે બાકુમાં સીતાદેવીને સોંપી લોકેશ રથમાં
વિરાળે છે. પારાપડીનાગણી પેઠમ સીતાદેવીનાં અંગઅંગ તડકડિયાં મારે છે)

સીતાજી: હે પુણ્યપ્રારબ્ધી રાઘવચન્દ્ર !
 હે બ્રહ્મવર્યસ્વી લક્ષ્મણ વીર !
 યોત્યાં કૃપ્યાં મ્હારાં પ્રારબ્ધ.
 રથ ઉડે છે,—કઈ દિશામાં ?
 જાઉં છું,—હું મ્હડા જાઉં છું ?
 અગોચર ગહનતાની કેા ગુફામાં,
 આલની અણુદીઠ કેા બખોલમાં.
 નેહુલીના નાથ ! દિલડોલાવન્તા દેવરજી !
 મ્હડારે થશે આખડલીના મેળા હવે ?
 દિશાઓ ડાલે છે, આજ તૂટતાં ભાગુ છું.—

(અન્તરિક્ષમાં ઉડતો રથ ગગનની ગહનતામાં અદૃશ્ય થાય છે)

પ્રવેશ ૨ જે તપસ્વીના ગાપ

(તપ અને રસની ભૂમિકા સમુ માલિનીવીરનું તપોવન શ્રુતી રશ્મિ છે પુણ્યના ભડાર સમે મહી ય્વવાશ્રમ છે ઉત્તર તપસ્વર્થા અને સ્વર્ગસૌન્દર્યની પૂત્રી, સાક્ષાત રસપૂર્તિ સમી જગન્મોહના આશ્રમદ્વારમાં વિરાજેલી છે પણ દેખાને પશ્ચિમીની વેલે ઝીલાણ હોય તેમ ત્હેની કરવેલ ત્હેના ઢાળેલા વદનમળને ઝીની રહેલી છે દષ્ટિ દિસાવો પાછળ નાહક રોષે છે દેશાની કુળમાના હુકમકેવને આરાધતો આ મનુ નેમમન્દિરમાં પૂરાયેલો છે ચૈત થ હજી સૌથાવાનું હોય એવી જગતાદર્શી નીવડનારી, પ્હેલી જ વિધિધરી સૌન્દર્યરેદિની વિશ્વરોદિની બાણા એતનસુની, નાથનલા દેશાળી, પ્રતિમા શી જડવડ બેડી છે કેહ તપોવનમાં છે, આ મપ'ખી પરદેશમાં છે

અધોર તપોવનની ગણાઓ ઝૂલાવનું કો ભલ્લ બીધણુ ગિરિશિખર આવડુ હોય એવી પૌંઠપકઠોર પણ મહાપ્રતાપી તપોમૂર્તિ ત્હા આવતી કેપાય છે ચક્કુડ સમી બે આંખો ઝવારા મારે છે એકમા તપજવાના છે બીજામાં જ્ઞાનજવાણા છે એ ઉત્તર તપસ્વીને ડગલે ડગલે માલિની વનમાનો અન્ધકાર એકએમ કલા એસરે છે

ધીરમધુરે સ્વરે, મહાનક ફરથી બોલતો હોય એમ, આશ્રમસરથી છેટ ધબાને)

તપસ્વી —અહો ! એ તો હું આલ્યો છું

(માલિનીવીરે હોય તે સાબળે ને? શૂન્યતાને આરે અથડાઈ એ રાખે! શૂન્યતામાં ટળે છે)

દક્ષિનાપુરના રાજમન્દિરોમાં હુકમનાથને તોધવી—પૂજવી રસકેની જ વડ—શૂન્યવડ જ રહે છે

યેરે રવે મેધ મડગડતો આવે એમ આપેથી એ બ્રહ્મમેધની ગળના ગાણ લે છે)

તપસ્વી:-અયિ અતિથિઉવેખણુહારિણી !

તું ચિન્તવે જેહુ અનન્ય ચિત્તથી,
બ્રહ્મેા ન આ આવી ઉભો તપોધને,
સ્મરાવતાં યે સ્મરશે ન તે ત્હને;
પૂર્વે કરી વાત ન જેમ કેપ્રી કેા. (કાલિદાસ)

(આત્મમાંથી કરા વરસે એમ રાખેા વરસ્યા. ઝડી વરસી વાદ્યું વળી
નય એમ તપોનિધિ વળી ગયા.

મેધકાટકાથી ચમકી ઉઠેલી જેવી સ્નેહસાગરપોશી બાલા ગદ્ગદબાકીથી
શી ઝળકી નગી, આત્મમૂર્તિ ઝખતી ઝંખતી પાછળ દોડી, જટાધારી તપ
સ્વીને નિરખી પાછી વળે છે. અગમ્ય કેા વીજળી માથે પડ્યા શી, ન
સ્ફુમજતી-ન વીસરતી સમી, માર્ગશૂલી દરિયીશી અમૂંઝાણને આરે ઉભે છે.

વનરાજ્યોના દળેવા પડદા ચીરીને ઉછળતા રૂદ્ધ ઠાળિયાર સમી
હલગેા ભરતા તપસ્વી વિચરતા દતા.

વનમાંથી વનદેવી પ્રત્યક્ષ થાય એમ એચિન્તાની એકસુન્દરી આવી
માલિનીજલથી પાદપ્રક્ષાલના કરે છે, વનફલદે વધાવે છે, માર્ગે રોકી ઉભે
છે. પૂરવેગે વદવા તપોનિધિ આરસની પાળ આડી ઉભેલી પેખી થભે છે.)

તપસ્વી:-(ધરધરતે ઉમ કંઠે)

વનદેવી છો, કે અપ્સરા ?

કે મૃત્યુલોકની સૌન્દર્યછાયા ?

સૌન્દર્યે અનેકધા છેતર્યું છે સંન્યસ્તને.

કેાણુ છો રૂપકલાપધારિણી તું ?

ને શું વાંછ છે આ તપોવનમાં ?

સુન્દરી:-સાહેલડી છું, તપોનિધિ !

તપોનિધિની એ રત્નકણિકાની.

વિશ્વગીતા

અગ્નિઝાળમાં ઝળતી આ ધરિત્રીખેાળે
'તપોધનો સાગર શાન્તિના છે.'

તપસ્વી:-તુહારી સહિયર છે એ સલ્લણી ?
તપોનિધિ પ્રાદક્ષણની અવસા !
અતિથિ રેવો મરનો અનાદર !
વેદાસાનો લોપ ! ગૃહસ્થધર્મનો ઉચ્છેદ !

મુન્દરી:-સુથેત આત્માએ કીધો છે ?

તપસ્વી:-પ્રદક્ષણ્યોતની અવહેલના !
પૃથ્વીમ્હાલતું પ્રદક્ષવર્ચસુ છે પ્રાદક્ષણત્વ.
પ્રદક્ષ પ્રાદક્ષણતું જ્યાં જાહુમાન નથી,
તે પ્રજા છે વિનાશને પન્થે.
જો પેલી ઉછાંછલી નવયૌવના.

મુન્દરી:-એનો અપરાધ શો ?

તપસ્વી:-આતિથ્યધર્મની ઉવેખણાઃ
પ્રદક્ષવર્ચમ્નું અપમાન.

મુન્દરી:-તપોધન છે, વિશ્વદૃષ્ટા છેઃ
વિચારો ને ઉચ્ચારો.
પરણિતાનો પ્રથમ ધર્મ કીધો ?
આતિથ્ય કે પતિપરાયણતા ?

(મુન્દરીના મેધ જેવા તપસ્વી જરાક ફેલી નવ છે)

એ છે પતિપરાયણ તપસ્વિની.
એ-એનો અપરા-આધ શો ?

કોણે કીધો ? શો કીધો ?
તપસ્વીની અવજ્ઞા તપસ્વીનીને હાથે
ને તપોવનની મધ્યે સભવે ?
એ તો આશ્ચર્યારીએથી ફૂલ વીણ્યું બાણે !
કેડની કંઠડાંકે ભૂલ છે.

તપસ્વી:-એ ભૂલને શિરે વરસાએ એ શાપ.
મહર્ષિજી તીર્થયાત્રાએ સંશયો છે.
એ ઉન્માદિની યૌવનકોલ-તીને
સ્થાપી છે આશ્રમઅધિષ્ઠાત્રિણી.
અતિથિને કાજ એની કને છે
એકેકે યે આદરનો યોગ ?

સુન્દરી:-મહાત્મા ! જગતના તપોધન છો,
જવાલાથી જગતને બાળવે છો સમર્થ
અગ્નિ વિના કેનું સામર્થ્ય છે પ્રબળવાનું ?
પણ નિરખ્યું જ હશેને
સૃષ્ટિના સૂક્ષ્મદૃષ્ટાએ કે
એ બાલા આશ્રમમાં છે ?

તપસ્વી:-નિરખો, એ બેઠી આશ્રમદ્વારે,
બાણે પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવિહોણી
મહારીટ્પીની આરસકોરી રૂપપ્રતિમા.
બાણે આશ્રમમાં જ નથી એ.

સુન્દરી:-(બન્ને પાસે ઝાંખી ચરણોમા મસ્તન્નમળ મૂકીને)

આશુષણુ કેા દાખવશે,
એટલે શાપ આપોઆપ ઉતરશે

સુન્દરી*—નરસિંહની સિંહગર્જનાથી
ખીજી મખી તો ઠોકરાઈ,
ને ઢોળાઈ કૂલછવકન્તી કૂલછાળ
આટલી ચે આવી હું અગ્નિ કને,
યજ્ઞઅગ્નિની શ્રદ્ધાહુ સેવિકા ॥ તેથી
મહાત્મનૂ! એનો અપરાધ શો ?
એ શકુન્તલાને શાને શાપી ?
ધરિત્રી સરિખડી ક્ષમામૂર્તિનો
શાપ નિવારીને જાવ

તપસ્વી —(કૃષ્ણવરસતીદસનીઆખે પછપડી કે)
મિથ્યા નહિ થાય તપોધનના શબ્દબાણુ

(વસન્ત વાયે ત્રિમાસિને થાય કે પેાતે આગળ પ રો—આનન્દ પડ્યો
એમ આતમદ્વંદ્વા પીયગી જયે—પીયગી જયે એવા મુકોમજતાના આગ
ગ્રામતા જેવા, ઠંઠલાભાવકરખ્યા તપસ્વી વાયુવટે જને વેો યજ્ઞઅગ્નિ
હવ મુદ્રાવ તા, મદ્રસા મદ્રાવનોમા અગોપ થાય કે)

સુન્દરી*—(વિશ્વદેવતાને કૃતિયાં કરતી કરતી)

એનો અપરાધ શો ?
આશ્રમમા નથી એને શાપી ?
પતિપરાયણા વિરહિણીને શાપી ?
ત્રેમપખીણીને શાપી ?

! ‘ન્યાય’ ‘ન્યાય’ પોકારે ॥ પૃથ્વી

વિશ્વગીતા

ન્યાયનેમ તપોવનમાંયે નથી હુવે ?
તપસ્વીઓજ મહાદુર્વાસા નીવડ્યા.
વિશ્વંશર ! ન્યાય હશે એક ત્હારે દરબાર.
જલસૂના સરોવર સમે
સંસાર તો ન્યાયસૂનો છે
આજની અગ્નિઝરતી આ ગ્રીષ્મઝાળમાં.

પ્રવેશ ૩ ને

ધનુષ્યપૂજા

(મધુરા નગરીના નગરચોક્ક વચ્ચે રત્નજડિત મુવર્ણસિંહાસને કેવને રથાને હંસરાયનાં ધનુષ્યખાણુ પધરાવેલાં છે; અમૂલ્ય સમા વિકાળ ટોપ-ઠવચ્છાદી સેનાનીઓ, પૂલરી સમા, ફરતા ઉભા છે. ફૂલની છાંયો, હુમચન્દનનાં ઠંટારા, ચોટ્ટાં સિંખાળી આરતીઃ બોમ પૂજનસામગ્રી સન્મુખ સંમ્રદેલી છે. બે સેનાનીઓનાં હાથમાં થંટા છે. રાજધનુષ્યની પાછળ ભજધારી ભજનાચક્ર, પ્રચંડ નેત્ર ચમકાવતાં આગ્ર સમેા, ખડેા છે.

વિશાળ નગરચોક્ક જનતાસમેા છે; રાજમાર્ગે દાણાની જ પમળીઓ ખડેલી પેખાય છે.

અભામુર્તિ બેક પારેરી એ માર્ગે નીભે છે.)

સેનાનીઃ-પધારો, ને પૂજા કરતાં જાવ.

પરેરશીઃ-હું તો ભૂલેા પડ્યો છું આ પુરમાં.

માર્ગ દાખવશો?

પરદેશી:-હું તો જૂલો પડ્યો છું.

રાજગ્રહનો હું તો જમનાતીરે-

સેનાની:-પધારો, ને પૂજા કરતા બાવ.

પરદેશી:-પૂજનો કરનારો આવશે કોક.

ધ્વજનાયક:-ન પૂજનારો સિધાવશે અત્યહારે જ.

(કૃપાણને એક કબજારે મધુધનુ મસ્તક રાજધનુષ્યની વેગીના ચશ્મમાં પડે છે, રૂધિરછાટણે મહાધનુષ્યને વધાવે છે)

ધ્વજનાયક:-શુકન નો સારા થયા.

ધનુષ્યને રૂધિરનાં જ પૂજન હોય.

(એક સેનાની એક નગરજનના હાથ બાધી લેઈ આવે છે)

સેનાની:-મહારાજ! આ નગરશેઠના પાટવી.

ધ્વજનાયક:-લક્ષ્મીપુત્ર! જમનાજળ છે અઘોર,

ને આપની નૌકાઓ છે લક્ષ્મીભરી.

લક્ષ્મીજી જલમાં શોભે કે આરે?

લક્ષ્મીપુત્ર:-મહારી ના કચ્છાં છે? મહારાજ!

ધનુષ્યપૂજા એ જ છે સાચી દેવપૂજા.

ધનુષ્ય એ જ જગતનું પરમ દૈવત.

ધ્વજનાયક:-ચાકરમાં ચાકર જેટલી શુદ્ધિ.

ચાકરમાં શુદ્ધિ હોય

તો ચાકર શેઠ ન થાય?

લક્ષ્મીપુત્રના હાથ બન્ધાતા હશે?

પધારો, પૂજા કરો.

(મૂળતે હાથે લક્ષ્મીપુત્ર રાજધનુષ્યને અક્ષત ટુકડા ચન્દન ચુડાવે છે, પુષ્પમાળા પ્રથમ અવળી આરોપીપછી સવળી ધરાવે છે) ધ્વજનાયકના

વિશ્વગીતા

ધ્વજન્દુને યે વધાવે છે પછી, સોળે શિખાઓ પ્રગટાવી આરતી ઉતારે છે, ધનુષ્યની ને ધ્વજનાયકની બે સેનાનીઓ ઘટા વગાડે છે નગરીની રોરીઓ એ ઘટારવથી ગાછ રહે છે

પૂન પૂરી થયે ધ્વજનાયક લક્ષ્મીપુત્રને નગરચોક્કાઈની રાવ બોલાડે છે, વિદાય દે છે .

રાજવસો પહેરેના, ફૂલડાના છેવછાગવા મુઝલા, મકરરતા વનમા-
તગ સરિખડા, કૃષ્ણજી ને બળદેવજી, આષાઢી મેઘ સમોવડા, ગોપસખાના
પરિવાર સગાથે જગન્મોહિની બસી વાતા પધારે છે

નગરનોડ વચ્ચે ઉણી કૃષ્ણજી એક મહોન્મત્ત ગત છેડે છે, સખામડળી
એ બસીનાદે હાડિયારાસ લે છે કેટલાક સેનાનીઓ મોહનિદ્રામાં ફેળે છે
મજનો સથ પછી મારગડે પડે છે)

ધ્વજનાયક —ઓ વન ઘેરૈયાઓ! વન્દતા જાવ
મહારાજ કસરાયના રાજધનુષ્યને.

(મજનો ગોપસથ ચાલ્યે રાખે છે)

ધ્વજનાયક:—આ છે કાળનું આંગણું.

મૃત્યુને આંગણે રમતા ભૂલો મા.

સાંભાળ્યું? કધ્ધું સંચરો છો?

કૃષ્ણચન્દ્ર:—મહામહોત્સવને રગઅખાડે.

ના, ભૂલતા નથી અમે:

ખેલિયે છીએ જીવનમૃત્યુના મહાખેલ.

(નગરે હો પડે એમ ધ્વજનાયકને દેયે એ તજ્જડો પડે છે)

ધ્વજનાયક:—વન્દન વન્દો આ ચક્રવર્તીત્વને

એક ગોપ:—ઓ કરહણજી! ઇ ચક્રર કેને ક્રિયે?

બુલોણાનો રવૈયો કે ગોળી?

કૃષ્ણચન્દ્ર:-સારો સંસાર છે ગોળી,
 ને રાજવી છે રવૈયો:
 નેતરાં છે નરનારને હાથ:
 રાજ્યરાજ્યનું એ રાજબહોલોણું.
 બહોલો છે સહુ મહાપ્રજાઓ
 એ વિષઅમૃતનાં મહીડાં.
 પૂજનીય છે સદા ધર્મરક્ષન્તાં રાજધનુષ્ય.
 આ તો છે પડછાયાની પૂબ.
 નગરચોકને સિંહાસને ન્યાયસભા શોભે;
 ધનુષ્ય શોભે રણસંગ્રામને સિંહાસન.

ધ્વજનાયક:-ઓ ધાબગિયાળા જીવાનડા !
 વન્દના વન્દતો જા રાજધનુષ્યને.

એક ગોપ:-ઈ તો સે અગ્રમર જીવાનડો:
 વનના વાઘે એને વશ વર્તે.
 ઇ તો સે અગ્નિનો અંજારો.

ધ્વજનાયક:-ઓળખો છો મહારાજ કંસરાયને ?
 કંસરાયની આણુને પિછાનો છો ?

કૃષ્ણચન્દ્ર:-કંસરાયને પ્રીછું છું, ધ્વજનાયક !
 કંસરાયની આણુને ઓળખતો નથી.
 અમે ઓળખિયે એક ધર્મની ખાજ.
 નહિતર વનના વાયુ મમોવડા
 મજવાગીઓ છીએ અમે નિર્બન્ધ.
 વીજળીને ઝાલવા ગયા'તા કંસરાય:

વિશ્વગીતા

વીજવેલને ઝાટી એવા ઝલાય વ્રજવાસીઓ.

(વનપતાકા સમો વ્રજનાયક ક્રૂએ છે. પણ દરચટાપ નહત-
વાય એવો વીરત્વકંઠ રાખીને)

દ્વજનાયક:-કેટલાક છે વ્રજમાં વ્યાધ?

એક ગોપ:-મથુરામાં કેટલાક છે કંસરાય ?

આલમાં કેટલાક છે સૂરજ?

વ્રજમાં એક તો છે જગઅણવીતરો.

દ્વજનાયક:-વનના ઓ વનેરુઓ!

પાધરા પૂજા કરો નગરનાથની.

કૃષ્ણચન્દ્ર:-નગરનાથ હશે તો નૃપાલ હશે.

નૃપાલને તો પૂછશું અમે.

નૃપાલ છે મહીતલના ધર્મગોપાલ.

દાખવો મથુરાના નૃપાલને.

(રત્નસિંહાસનની સમીપે સંચરે છે. કાલેક કંસપતુ પને નિહાળીને)

આ નૃપાલ-નગરનાથ મથુરાના?

દ્વજનાયક:-પૂજા કરો નગરનાથની.

કંસરાય છે મથુરાનગરીના પરબ્રહ્મા.

(કાલેક એ દાથ કુંકનચન્દનના થાળ ભરી ને બીન્ને દાથ
પુષ્પમાળાઓની ફલજામ ભરી વેળે છે, ત્યાં જ લાયમાના અગ્ની
પેઠે બળે દાથ કૃષ્ણચન્દ્ર સંચી લે છે. પણ નાચી ફાટા સરિખડા
રત્નવેડી ઉપર એ ઠર ધસમસતા ધરે છે, સોનાચીંચટિયાળા રાજધનુબને
ઉપાડે છે, હીરાજવા આસને ઝડપે છે)

દ્વજનાયક:-નહિ દ્રવ્યદાય એ ધનુષ્યભાર.

એક ગોપ:-એ આંગળીએ ગોવર્ધન તોળ્યો તો,

મને ડાંખળીના આ ભાર શા ?

(ધનુષ્યટ્ઠાર કરે છે, નગરીના ઘરઘરમા એ ધનુષ્યટ્ઠાર ગાજે છે)

કૃષ્ણચન્દ્ર:-પરબ્રહ્મ છે એક ને અદ્વિતીય.

સૂર્ય સમા અજવાળા વર્ષણહાર

પ્રજાપાલને પૂજશે સદા પ્રજાજન.

(ધનુષ્ય મહાવે છે, બાણસાથે છે, આલના યહ રાા ઉભી ધનુષ્યમાં
ખેંચે છે

પૂનસામગ્રીલેધને મહારાજ સ્તરાયને રાજમહેલે વિચરતી, કીર્તિ સમા
પ્રતાપી ને રૂપ સમા જાડગારી, એક ચન્દ્રાનના ઢાસી આવે છે)

કૃષ્ણચન્દ્ર:-ધર્મમન્ત્ર પૂરી બાણ મહાવા હુ,

અધર્મનું હશે તો ધનુષ્ય ધર્મમન્ત્ર નહિ છીલે.

મેધ વર્ષે એ મહેન્દ્ર

આ તો છે મહેન્દ્રના પડછાયા,

આ તો છે વજ્રનો આભાસ.

સત્ત્વ સ્થાયી છે, પડછાયા પળના છે.

(બાણ છેડે છે ધનુષ્ય મોડે છે નમતા મ્હોરે ચે બ્રહ્માડસરમા
વીજળી સમા ઝમ ારા ઝમઝમત બાણ આલની ઝાડીઓમા સમાય ॥ એ
વીજઝમકારો હૈયે વાગ્યે સેનાનીઓ ભયમૂર્ઠામા પડે છે નગરમા રોાર
બધાર ગર્જે છે)

ચન્દ્રાનના:-ધન્ય છે વીરના વીરત્વને.

ભોખનરગીતા છો, બ્રહ્માકુમાર !

બ્રહ્માડને બાય ભીડો એવા છે.

કૃષ્ણચન્દ્ર:-ચન્દ્રાનને ! મુખચન્દ્રનીથી

સુન્દર નગરને ચે સુન્દર કરો છો —

ચન્દ્રાનના — (પૂજનછાજમાની પૂનસામગ્રી દાખવીને)

આ છે 'મહારાજ કંસરાયની પૂજાસામગ્રી.
પરાક્રમદર્શને, મોહી છું,
પ્રાણ ઓવારું છું, પ્રદાકુમાર !
રાજપૂજાની સામગ્રીથી
રસરાજને વધાવું છું: સ્વીકારયો ?

(કૃત્તમત્રિ ને વક્તવ્યથી ચન્દન થયે છે, કુંકુમતિલક ઠરી અક્ષતે
વધાવે છે, યૈશ્વન્તી પુષ્પમાળ ધરાવે છે, માથે દેવપુષ્પનો મુગટ પહેરાવે છે.
કેસરીબાળ સરિખડા કૃષ્ણચન્દ્ર સોઢાય છે. પાંચે પડી ચરણરત્ન લેઈ ચન્દ્રા-
નના નિજ નયને આજે છે.)

કૃષ્ણચન્દ્ર:-કોણ છે ? શી કામના છે ?

ચન્દ્રાનના:-વીરના ધર્મપીરત્વને

હું તો છું ચન્દન ચર્યોનારી.

વીરને ઓવારણે આવી છું.

કૃષ્ણચન્દ્ર:-અંગનો આવડેદોક ત્રિભંગ કાંઈ ?

ચન્દ્રાનના:-(ચન્દ્રી શું કિમ્મત દ્રશ્યવીને)

વીરના ત્રિભંગની એ તો છે છળિ.

પાવન કરશે મહાવીર રંકનો આવાસ ?

જમનાને આરે સપવાડીમાં છે.

સજન ! ત્હારે નયનન નાચે મોર.

નયનન નાચે મોર,

સજન ! ત્હારે નયનન નાચે મોર.

દીક્રીમંડળથી પ્રગટે કિરણમલ;

જગ છાયાં ઘનપોર:

સજન ! ત્હારે નયનન નાચે મોર.

વીંધી કાળજની ડેાર:

સજન! ત્હારે નયનન નાચે મોર,

કૃષ્ણચન્દ્ર-નથી ઉગ્યું હજી એ ચોઘડિયું.

અવની ભરી ઉડે છે હજી

અધર્મના ઝોળાઃ એ ધોવાના છે.

પાપના પડછન્દા ગાજે છે

પ્રભમાં ને પ્રાસાદોમાં,

પરમ દૈવત સમાં પુણ્યઝરણું

સન્તાયાં છે શુદ્ધાગ્રહરમાં.

સારી નગરીનો મોહુમોરલો

નાચે છે ત્હમારે નેણલે.

કામણુગારા છે એના મૂકે ટહુકાર.

પણુ એથી ચે જગ-મોહન છે અત્હારે તો

મ્હારા ગોપસંઘનો મોરલીનાદ.

ચન્દ્રાનના:- (પાલવપાખડી પાવરતી)

કાઈક તો આશ્વાસન આપતા જાવ.

કૃષ્ણચન્દ્ર:- આવીશ, રૂપવાડીએ ચે આવીશ:

રૂપ છે રસેશ્વરની રસવેલનો પરિમલ.

અત્હારે તો મુહૂર્ત છે

મધુમહોત્સવના રંગઅખાડાનું.

મહાવનના મ્હારા વનવીરો!

જળવો પ્રજનો બસીખોલ.

મથુરા નગરીની મ્હેલાતોમા

વરસો પ્રજની વનઝડીઓ.

વિશ્વગીતા

ગોપસધ જસી વાય છે કૃષ્ણચન્દ્રને ચન્દ્રાનના ચન્દનઝાટણે વધાવે
 પમની પાખડીઓ સા રૂણાઓ ઉપર નિજના દેવફૂલો આપીને બને
 દરકિરોળામાં જગનરેખાની પ્રાણીઅગુવિઓ ચન્દ્રમાને ઉપાડે છે એમ
 ચન્દ્રાનનાના મુખચન્દ્રને ઉપાગી, ત્રિભુગને મોઢી, સરવના સોઠા શી દેહવતા
 સિદ્ધી વરે છે, ચન્દ્રાનનાનો વિરૂપવગતો ત્રિભુગ અલોપ થાય જ એમ
 ચન્દ્રમા ને ચન્દ્રમામાં સામળી અગછાયા એમ પરરપરના અગ્રોમાં
 અન્યોન્યની છાયાઓ સમાધ દુસી રહે છે

પછી ઘેરા ઘેરા મળના વેણુનોડે મયુરા નગરીની રહાજના પડતા
 પડછાયાઓને હમખાવણ બખાવણ ગોપકન્દ મળ્યમહોત્સવે સચરે છે

દેવઅબ્બાદી ધરન્તા સામળા માતગરાજના સમેાવડો વચ્ચે મવપતે
 અમર જીવાનડો મહાનતો હોમ છે

દૃષ્ટિમર્પાદ ઉવધતા સ્વધી ચન્દ્રાનના કૃષ્ણ રસઝરતી આખડીએ
 પાછળ નિહાળી રહે છે, અમૃતના આશીર્વાદ વરસાવી રહે છે)

ચન્દ્રાનના -જગતનો હૈયાઠારણુ પધાર્યો

બ્રહ્માડનો એ અમર જીવાનડો

(નવંકી સા અગહિન્ડોલે નાયતી-ગાળી સિધાવે છે)

નયનન નાચે મોર,

સજન! ત્હારે નયનન નાચે મોર

જગ છાયા ધનધોર

સજન! ત્હારે નયનન નાચે મોર,

સજન! ત્હારે નયનન-

પ્રવેશ ૪ થો

અન્ધકારના ઓળાઓ

(વિમ્બઅન્ધકારના હરમાથી એક જીવ આવે છે)

ભૂત:-જગત એટલે આત્માની જંજીરો.

આત્માની જંજીરો કોણે ઘડી?

વીજળીનાં પાંખપીછાંને કોણે ખાંધ્યાં?

આત્માને લાખે છે સ્વતન્ત્ર ને નિર્જનન્દી.

સ્વતન્ત્રને પવતન્ત્રતામાં કોણે જકડ્યો?

આત્મન્ ને પરમાત્મન્

છે સજ્જીવ ને ચેતનસખા.

દિશાકાળના થોકે છે સાકડા

એમના રમણુમુમણુને કાજ.

બ્રહ્માએ સરબધું ને ફેંક્યું બ્રહ્માડ

નિ.સીમની વાડીઓમા વિહરવાને.

આલના પડદાઓ કોણે ઢાળ્યા?

નિ સીમને સીમાઓ કોણે માંડી?

દેવપખીને પીંજરે કોણે પૂર્યા?

માનવી-માનવીને પડછાયા છે.

પાપના પડછાયાવિહોણુ

મનુવશજ નથી શું કોઈકે?

પડછાયાને પૂજે નહિ, પડછાયાથી ભડકે નહિ, ।

વિશ્વગીતા

નથી એવો કેા મૃત્યુલોકને માંડવડે ?
 પૃથ્વીલોકમાં પડછાયા
 ન હોય એક શુ દેવને જ ?
 પૃથ્વીનો સૂર્ય એટલે ચે,
 મધ્યાહ્ને પણ, પ્રકાશ ને પડછાયા.
 દિનમણિને ઉગ્યે બાંધ્યો
 ને આધર્યે ચે બાંધ્યો
 સન્ધિકાના અન્ધકારસળિયાઓએ.
 નિર્માણનાં માર્ગનિશાન કોણે માંડ્યાં ?
 આત્મનુ છે સ્વતન્ત્ર ને નિઝનન્દી;
 તો પ્રારબ્ધસીમની સીમરેખા શાં
 આ ગેળનાં ઝુંડ કોણે સ્થાપ્યાં ?

(વિશ્વઅન્ધકારમાથી ચાંદાવલીવેરો બીજી જત પ્રગટ છે)

ચાંદાવલીવેરો }
 ભૂતઃ } અજ્ઞમિલ । મેં-તહારી પ્રારબ્ધવિધાત્રીએ.

અજ્ઞમિલનું }
 ભૂતઃ } (જત ચમકી હમ્મે છે. કંપારી વિરામ્યે)
 નિરવધિ ભાખ્યાં છે દિશાઓનાં મહાપત્ર,
 અસીમ કહે છે કાળનાં આલને.
 ભૂગોળખગોળના પરીઘ કોણે દોર્યાં ?
 વસન્તમાં ફૂલડાં પ્રકુલ્લે,
 અસંખ્ય તારલે મ્હોર્યો છે એમ ખગોલ
 જગતે શુ નવા શીખવાના છે પાઠ કે
 ‘અસંખ્ય એટલે અસીમ નહિ ?’

કેટીકિરણીમાંથી ઉડે છે કિરણાવલી,
એટએટલાં ઉડે કિરણ આંખડલીમાંથી,
તેહા ચે એને છે સીમાબન્ધ.

બ્રહ્માંડને લતામંડપે

અસંખ્ય પ્રગટી છે પદ્મવપાંખડીઓઃ

પણ એને ચે છે અવધિ.

ઉત્તરે વળે, દક્ષિણે પળે,

કેાઈ ચે દિશામાં પગલાં માંડે,

દિશાઓને છેડા છે;

બ્રહ્માંડને આરા છે.

મહામા આવીને ઉભે છે

સુરના કે અસુરના અણુઉતાર કેા ધાટ.

વિરાટને ચે મહામાયાના છે વાધા.

કેાણે ઓઢાડી પરબ્રહ્મને એ આંગડીઓ ?

આંગણણીનું
ભૂત

} : જોગન્દરની જોગમાયાઓ.

જો, નખરે નાથે છે એ મહાનટડી.

અજભિક્ષનું
ભૂત

} : કંઈક હશે એ પરમ પ્રદેશ,

જ્યાં આખડલીને સીમા નથી ?

ક્રિયા ગોરે ગૂંથ્યા છે આ

આલધરતીની સુદડીઓના છેડલાને ?

બ્રહ્માંડ પરબ્રહ્મે સરળયું છે ?

કે પરદુઃખે આનન્દતા કેા કા-પુરુષે ?

આત્મકંઠે બાંધી છે હૃદયગીતી શિલાઓ,
 ને કહે છે ‘ઉડજે અનન્તમાં.’
 સોનાની, ત્હોં યે જંજીરો છે;
 મોતીની, ત્હોં યે મેખલા છે;
 રતનજડ્યાં, ત્હોં યે ઝાંઝર છે.
 તોડું છું આત્માની જંજીરોને,
 ને તોડી-વિછોડી ઉશેટી દઉં છું
 સર્પની કાંચળી સમી.

જગત એટલે શું ?

ચાંડાલણીનું }
 ભૂત }

જગત એટલે પ્રાણવિલાસ.

થાય તો કરઃ કરવા જેવો છે

દેહનો એ ત્વચાખદલો:

ઇન્દ્રિયોને ઉતાર દેહદેશેથી.

ખેલતાં ઉપેડીને ઉશેટી દે, અભામિલ !

દૈયાવાસી આ ચાંડાલિણીને.

પાછાં વાળ એનાં કટાક્ષબાણ.

જળાંડાંખળાં છેલે, મહોર ખેરવ્યે

નહિ મટે વિપની વેલનાં મૂળ.

અભામિલનું }
 ભૂત }

ચોળીન્દ્રને સંમાધિમાં સોંધ્યો,

ગુફાદારે માંડ્યા હિમાલય,

ને જોગીને કહ્યું ‘ઉઘાડ ને ઉડ.’

ઓ સન્તાકૂકડી રમન્તા પરમાત્મન !

આત્મા સ્વતન્ત્ર છે કે પરતન્ત્ર ?

લઈ જજે આ પ્રજાવલિ, ઓ ગેબ !
 પરબ્રહ્મના સિંહાસનપદ્મમાં,
 ને પૂછજે પૃથ્વીનાં પાપીઓની વતી
 ભરેલી બ્રહ્મસલાની વચ્ચેવચ્ચ
 કે કોણે ઘડી છે આત્માની આ જંજીરો ?
 કોણે લાધ્યા છે કુંગરિયા
 માનવપખીની પાંખપાંખને પીંછેપીંછે ?

ચાંડાલિણીનું }
 ભૂત }

: મ્હું: યોગમાયાએ

ને યોગમાયાની કુવરીઓએ.

અભ્રમિલ ! મ્હને ત્યાગી શક છે ?

તણ શકે તો ત્યાગી જો:

હિંદી જશે અનન્નની ભીંડેલી ભોગજો.

૮

અભ્રમિલનું }
 ભૂત }

: મહાસમર્થ માનવીની

એક ને અખડ એ અસ્રમર્થતા.

માનવીમાનવીનાં જીવનમાં

અકૂકેક છે ચાંડાલિણી.

વિષમ છે નિવારવી એને;

કપરી છે પાગરેલી છાંટવી

ઇન્દ્રિયોની એ અતિશયતા.

બ્રહ્માંડવાટિકાનાં બન્યાં છે આજ

હા! વણવેડાયેલાં મહાવન.

પૃથ્વી! પડછન્દો પાડ કે

પાપ એટલે શું?

આકાશવાણી: એ ચાંડાલિણીનાં લક્ષ્મીજી સરળય
તો માનવીનાં સિંહાસન મંડાવું
પરબ્રહ્મને પડખે.

અજ્ઞમિત્રતું } : એ તો દીધા અશક્યનાં આમન્ત્રણ.
ભૂત

આકાશવાણી: અજ્ઞણ્યા છે આતમબલ્લનાં અવધાન
પૃથ્વીનાં પરિઘવાસીઓને.
ઉડીને બે કે કેટલુક ઉડાય છે

અજ્ઞમિત્રતું } : આઈરૂં છું ત્હારે એ આતમયાત્રા.
ભૂત

(વિરમતા ધોધ સમી આકાશવાણી વિરમે છે ચાંડાલિણીનું જીવ
ભડકો થઈ હોયવાઈ બધ છે અજ્ઞમિત્રતું જીવ અન્તરિક્ષના દોર શક્તી
ગદનનાના પગથિયાં ચડે છે ચડતાં ચડતાં)

અલેધ છે બ્રહ્માડદુર્ગની દિવાલો.

માયાનટડી એક નાચતી રે,

મહેટો ધાધરનો ઘેર રે;

(સ્નેહમુદ્રામાયા)

એ રે ઘેરે લખ્યાં પૂતળાં,

એમાં અમૃત ને ઝેર રે.

મીઠા મહેરામણનાં માનવી !

પ્રવેશ ૫ મો

ભરતગોત્રનાં લજ્જાચીર

(વેલવસજ્જ પાણી ચેતનકાંખી હસ્તિનાપુરની રાજસભામાં દુર્યોધન સિંહાસને છે. સમાનાસને એક પાંખે પિતામહ લીધે ને વિકરણ ને બીજી પાંખે દ્રોણગુરુ ને કૃપાચાર્ય વિરાજ્યા છે. દ્રોણ ગુરુના ચરણમાં દુર્યોધનની પાપપ્રેરણારૂપ કર્ણરાજ ને ગાન્ધારકુમાર સકુની બેઠેલા છે. પિતામહના ચરણમાં, સાયંકાળના સુખેમુખી સરિખડા, ખિત્રમુદ્રાળા પાંડવોનું પંચાયતન વિરાજેલું છે. રાજસભાની વચ્ચે દૂતનાં દાવ સોગડાં ને પાસા પડેલા છે.

જાણે કાંઈક લક્ષ્યાપાત થઈ ગયો હોય, સભામાંજળ એવું મન્દ-ભસાઈ છે.)

કર્ણરાજ: રાજસભા એટલે જ પાસાની રમત.

સકુની: ને બ્રહ્માંડ એટલે યે પાસાના ખેલ,

દુર્યોધન: માનવભાવી કોણ ઘડે છે ત્હારે?

આચાર્યદેવ!

દ્રોણ ગુરુ: વિધાતાના પાસા.

કર્ણરાજ: કુદરત નથી નાંખતી કોઈ પાસો ?

પિતામહ: પ્રકૃતિનો નાંખેલો પાસો તો

પરબ્રહ્મે નથી ઉઘાપી શકતા.

મનુષ્યને સાંપડી કચ્છાંથી

દૂત ન રમવા-રમવાની

સુખદુઃખદુર્બુદ્ધિની સદસદ્ભાવના ?

ને કોણે ઘડ્યા, રાજવી !

જગતપાસાના યે નિયમનો ?

વિશ્વગીતા

દુર્યોધનઃ પિતામહ કચ્છારેક જ બોલે છે,

પણ બોલે છે ત્હારે બણે

બોલે બોલે પ્રહ્લાંડને ધૂળવે છે.

અમ ન્હાનડિયાંની વાતોના

પિતામહ તો દણ જ સારા:

પરપ્રહ્લ સમા; ન દૂલવે, ન દૂભાય.

પિતૃક્રુહઃ તો આજથી હસ્તિનાપુરની રાજસભામાં

વડિલોનું મૌન પર વૃષ્ણમ.

પૂછશે તો ભાખીશું.

શકુનીઃ ને ભાખશે ત્હારે શાએનાં શાએ.

દ્રોણ ગુરુઃ બહુ બહુ ભણાવ્યું, રાજન્!

હું એ પિતામહની સંગાથે શોભું.

ભીમસેનઃ ત્હારે ડહાપણ પરવાર્યું આજથી

ભરતરાજનગરીની રાજસભામાંથી.

હસ્તિનાપુરમાં ડહાપણને હતા

બે લોચનો, પિતામહ ને શુરુદેવ.

બન્ને એ મીંચાઈ ગયાં આજ.

શકુનીઃ સર્વદેવ હારિલાઓને

રાજસભામાં શિખામણના અધિકાર શા ?

ડહાપણના ભંડાર હતા તો

નિજ કાળે ઠાં ન ઉઘાડ્યા ?

દુર્યોધનઃ કર્ણદેવ! ઉતરાવો એમનાં રાજચિહ્નો.

દાસને ન હોય મુગટકુંડળ.

વિશ્વગીતા

(ધર્મરાજ છઠીને પાંડવો સમીપે જાય છે, પણ મુંગા મુંગા જ ઉભે છે.

ભીમસેન ને નકુલકુમાર, વાવાઝોડામાં મહારાખાઓ હંપે જોમ,
હંપે છે. પણ મદોન્મત્ત હસ્તિણી શી ઇન્દ્રિયોને સંયમઅંકુશમાં રાખે છે.)

ચિદુરજી: આવ્યા તો ઉત્સાહને પગલે,

પણ વાગીશ્વરીને જ વીસરીને આંખ્યા.

(ભોંઠા પડી ઠણ્ઠેવ આસને જઈ વિરાજે છે.)

ધર્મરાજ: ઉઘવાણુ ભીમસેન! પુત્ર નકુલદેવ !

(ત્રણે દેવવાણી સુણતા હોય જોમ ચારે પાંડવો હસ્તાંજલિ કરી
મરતક નમાવી રહે છે.)

એ અવસરે આવશે.

આજના વાયુ ભાળે છે,

આજની યોગકુંડળી ઉચ્ચરે છે,

એ અવસર અચૂક આવશે.

આજના અન્યાયનો ન્યાય થશે કુરુક્ષેત્રમાં.

ભાયે ભરી રાખો ત્હાં સૂધી

ત્હમારાં વાળ્યાણુ ને ચાપખાણુ.

આપણા પાસા અવળા પડ્યા આજ.

આજ ખોલવું વૃથા છે.

કાળનો શંખશબ્દ ગાજશે કદીક.

શકુની: બે પક્ષખાણુ માંડે, ધર્મરાજ !

ત્હમાં બેયને જીતવા દીઠા છે ?

એત્યર્થતા તો અવધિ,

પણ વિધિ વંકાયો.

વિશ્વગીતા

બાર-બાર વર્ષના વનવાસ
 ને તેરમા વર્ષનો ગુપ્તવાસ-
 એ છે ત્હમારા ભાગ્યલેખ.
 રાજચિહ્નો રાજવીને શોભે,
 અસંભવિત્તમદિમાવન્તાને ન શોભે હવે.

લીમસેન: તેર વર્ષના તપ તપીશું
 તો નિશ્ચય પાપના ચે પુણ્ય પાગરશે.

ધર્મરાજ: લીમસેન! નકુલદેવ! સહદેવ!
 ઉતારી આપો મુગટકુંડળ
 આપણે તો સોહૈ હવે
 વનવીરનો સોહામણો વનવેશ,
 અન્ધારઢાળા મૃગચર્મની ઘાટડી

રાકુની: જોણુ મા આણુશે, ધર્મરાજ!
 આલમા બ્રહ્માણ તારલા વેરે,
 એમ નાખ્યા'તા તો દાવ.
 છતા હોત તો શું શું ન કરત!
 બાછયુ'તું હસ્તિનાપુરનું મહારાજ્ય,
 ને વિધિએ દીધો વનવાસ.
 ભાળો, ઉચ્ચારો, જગતને નાણુવા ઘો,
 આ રાજસભાનો શો છે વાંક?

વિકુરણ: કષ્ટદૂત, ગાન્ધારકુમાર!

(વજ્રપાત પડ્યા સખી રાજસભા સ્તબ્ધ થાય છે, દાણુ-એ દાણુકે
 ચિત્રવત્ થયી જાય છે)

ત્યાં, રજનીનાં નિર્જરતા ફિરલોશી શામળા વિખરણેલી કેશાવલિ
 ઝાલીને, આભમહુવરમાંથી કે ચન્દ્રમાને આણે એમ, ચન્દ્રમુખી સતીસા-
 ૬વી પાંડવોની મહારાણી દ્રૌપદીજીને દુઃશાસન કૌરવસમામા, ચન્દ્રવેલ
 સરિખડી, ઘસડી લાવે છે. એચિન્તાનુ કે મહાઅશ્રુમ લગ્યું હોય એમ
 રાજસભા આશ્ચર્યચકિત બની વિધાઈઓ યાય છે. ભીમસેનની આંખો
 અંગારા શી ને વદન તપ્તનામ્રવાનું ઝગઝગે છે)

શકુની: મહાવીર દુઃશાસન !

શું આણ્યું વળી આ રમકડું ?

ભીમસેન: આભમાંથી ઉતારી આજ
 કૌરવકુલના વિનાશની વીજળી.

દુઃશાસન: વિનાશ તો અત્યંત
 પાંડવોને શિરે વરસે છે.

ભીમસેન: કાળવાદળી ફૂદડી ફરે છે:
 અન્ધને યે ઉતરશે પડછાયા.
 ઘેરાતો અન્ધકાર
 એક જ દિશાને નથી ઘેરતો.

દુઃશાસન: કૌરવોનો આત્મા પર છે દાસીદાવો;
 ને દુષ્ટકુમારી ઈનકારે છે એ.

દ્રૌપદીજી: આ ભરતકુલની રાજસભા છે ?
 (કાંઈ ઉત્તર નથી આપવું)

હસ્તિનાપુર ઉપર પડતા પેખું છું
 અસ્તાચળના એળાએને.

કહેા: આ ભરતવંશની રાજસભા છે ?
 (કાંઈ ઉત્તર આપવું નથી.)

વિશ્વગીતા

રાજવીઓની રાજસભા નિસ્તેજ કેમ છે ?
 પ્રતાપ ને પ્રભા ક્યાં હોતવાયાં ?
 ન્યાય, યોતિ ઝગડુળે છે અંદી,
 કે ખૂઝાઈ ગયો છે એ અમૃતદીવડો ?
 પિતામહ લાખે તો હું દાસી છું. .
 કૌરવોને પૂછું છું, અનુત્તર છે.
 નિજને હાર્યા પછી નાથ હાર્યા,
 કે હરાયા પહેલાં મૃતને હાર્યા ?
 દ્રોણ ગુરુદેવ ! સનાતન ન્યાય ઉચ્ચરજો:
 હારેલા પતિ પત્નીને હારે ખરા ?

(સન જનતા અનુત્તર રહે છે, બહુ રાજસભા એટલે સૌનેથી ભીતી.)

મહારો એક જ પ્રશ્ન છે.

આ ભરતકુલની રાજસભા છે ?

દુર્યોધન: છે તો હસ્તિનાપુરની રાજસભા.

દ્રૌપદીજી: અમરો એ ઉડી ગયા

ને અમરાપુરી વસાવી.

હસ્તિનાપુરમાં ભરતગોત્રના છે પડછાયા.

સુયોધનના સરજાયા દુર્યોધન.

શું પાંડવકૌરવ ભરતગોત્રના નથી ?

પાંડવની લાજ કૌરવ લૂંટે છે આજ;

ભરતગોત્રની લૂંટાતી નથી એ લાજ ?

મનુષ્યો નથી, રાજ બેઠા છે;

આત્મા પ્રજળી ગયા છે સહુના.

ગુરુદેવ! બોલતા કેમ નથી ?
 પિતામહુ ! અનુત્તર શાને છે ?
 ભરીભરી રાજસભા બાણે સૂની છે.
 કૌરવકુલાંગનાઓ ને પાંડવકુલાંગનાઓ
 ભારતસલાને મન કંઠારથી મટી ગઈ
 ભરતવંશની કીર્તિલક્ષ્મીઓ ?
 આંખે પડળ આવ્યાં છે,
 પ્રતિધાને પાટલો ચે પેખાતો નથી.

(ડાળી જધાને મરવકવજોલે યાજ્ઞકી ક્યોંધન અંગુલીને ઇશાને
 દ્રૌપદીજીને તંહા નહોતરે છે.)

ધીર ધરિયે, રાજવી! જરા ધીર.
 આવશે, ત્હાં બેસણહારી ચે આવશે
 ગહારા ભીમસેનની વજ્રગદ્દા:
 ને વિધક્ષણી એ નાગણી
 પ્રાણ પ્રાણીને ઉઠશે.

(કંશાસન દાત વચ્ચે છે, ક્યોંધન ગદા સ્પર્શે છે, રાકુની
 વજ્રમુષ્ટિ ઉગામે છે, અન્ય ગૌરવો ખડ્ગ ખડખડાવે છે.)

એ હાથ નથી, જડતા છે;
 એ ખડ્ગ નથી મહાવીરના,
 કેશાવલી સમ્મારવાના છે કાંચકા.
 હસ્તિનાપુરની રાજસભામાં
 વીર છે કેમ આજ ?
 શૂરસભામાં મુન્દરીનાં અપમાન શાં ?

ભરતગોત્રની-આર્યકુલની રાજસભામા,
પિતૃજનના પુણ્યપ્રાન્તમા

જગત્માતાના બહુમાન સોહાય
આ તો બાણે અનાર્યત્વનો અખાડો

દુર્યોધનઃ એને અન્ત પુરમા લેઈ બાળ,
ને સોપજો પલગણું દાસીત્વ

દ્રૌપદીજીઃ આભ હેઠે ઉતરશે,

પૃથ્વીનું પતકાણુ ફાટી પડશે,

ફૂટી જશે મુગટનો યાજ, રાજનું!

પાડવપત્નીને અન્ત પુરે પ્રવેશાવતા તો.

રાજહડ મૂળે છે, રાજવી!

ભયથી કે ક્રોધથી એ?

ઉઠી ગયા પરાક્રમના પાટલા,

વીરો ફળ્યા આકાશપાતાળમા

હસ્તિનપુરપતિના રહ્યા હવે બળ

અબળા ઉપર એક અજમાવવાના.

ત્રિદાગમા ગનાશે એવા

અપરાક્રમી નરના અપરાક્રમે!

દુર્યોધન હુ શાસન! દાસી કપ્પા હોય?

રાજસભામા કે અન્ત પુરે?

અન્દનડોલિયાને પાયે બાધજે.

(ક શાસન હેઠે છે બળે મુર્ખિમન દરાજા ચાલી અનિત્યરૂપા
સતી દને ભય જીવવતીનો આજ જેવો પાશવજેસો જાણે છે, દાવ દાડે

છે, છાટે છે, ને કાલે છે, ને અન્ત પુરે ખેંચી લેઈ જવા મઘે ॥ ચીર
ખેંચાયે પણ દ્રૌપદીજી હઠવા નથી

અન્તરિક્ષમાં દેવવીજળી કાલેકે ગળકે છે, દ્રૌપદીજીને વીટી વળે છે)

દ્રૌપદીજી: પાંચ પાંચ પ્રાણે ચે

શરીરનાં શબ રહે,

પાંચ પાંચ નાથે એમ અનાથ હું આજ,

એ અવસર ઉઝ્યો મહારે;

છતે સૂર્યે સૂર્યાસ્ત થયા.

ધરિત્રી રડતી નથી,

હું ચે રડીશ નહીં.

જવાલામુખીની જવાલાઓ ઉછળી

ભસ્મીભૂત કરશે કૌરવવનને.

ધર્મરાજ! સ્વધર્મ કચ્છાં સૂકાયો?

સબ્યસાચી! સ્વયંવરમાં વીરને વરી છું હું.

ભીમસેના! ગદા કચ્છાં કૂટી ગઈ?

સહદેવજી! કાંઈક તો ભાખવીન્દી કાલે

આવીક ભવિષ્યવાણ?

નકુલજી! ઉતર્યા નથી શું

વરણાગીના એ ઘેન હજી?

જૂઓ, આલ અંગારા વરસે છે,

પૃથ્વી ફાટી ભડકા ભભૂકે છે.

સારી દુનિયાં સળગે છે

એ મહાજવાલામાં.

દિશાઓ! ભાગી પડો.

ધરતી રસાતાળ બાવ.

સતીનાં લજ્જાશીલ લોપાતાં

પ્રહ્લાંડના પાયા ડગમગે છે.

પરમાત્મનું!

(રાજસભાને રોમેરોમે અગ્નિના અંગારા ઉઠે છે. પણ પાડવોને વચનનિષેધ છે, વડિલોને મૃતનિષેધ છે; એટલે તારલાતમતગતાં વાદળો શાં અંગારાઘરનતાં શામળાં વદન સૌ ઝૂકાવી રહે છે

અન્તે દુર્યોધનનાં લોચન માણેક સર્પાં રત્નવર્ણી યાચ છે.)

દુર્યોધન: પિતામહુ! પિતામહુ!

શાપમુખીને મુંગી કરો છો?

કે વધ કહું એ કાળનેત્રીનો?

પિતામહુ: (મહાકોપનો પ્રચડ સાગર ગર્જતો હોય તેમ સાગર-ધેરી ગર્જનાથી)

ખરે! એ કાલનેત્રી કાલિકા છે;

એનાં લોચનમાંથી વરસે છે

ભરતવંશનો મહાવિનાશ.

ત્રીવધનો અધિકાર છે રાજવીને?

શેા અપરાધ છે સતીનો?

શકુની: રાજસભા મધ્યે રાજવીનું અપમાન.

પિતામહુ: રાજસભામાં રાજવીના અપમાન કરતાં ચે
રાજસભા મધ્યે સતીના શીલનું અપમાન
એ આલ ક્રાંટવા જેવડો અપરાધ છે.
ભરતકુલનો ભાગું છુ ઉચ્છેદ આજ.

વિશ્વગીતા

(વજ્રટંકાર સમા, માયા પાશવા સામરયોદ જેવા, પિતામહના
ધીરમજીર શબ્દટંકાર સોબગી કોરવસાય ખડકિલાઓ સર્વિજડો વડ
થઈ નય ૨)

દુર્યોધનઃ વડિલની આજ્ઞા વધાવીશ દ્રુમભાવિયે.
ધૃતરાષ્ટ્રઃ તો પાડવોને તપોવન સેવવા ઘો,
મતીને યતિસેવામાં સોંપો.

પિતામહ સર્જનની સુજનતાને ન ઉલ્લઘો
રાજવીને સર્જન મટવાના અધિકાર નથી.
રાજવી એટલે સુજનતાનું સંસારશિખર
મત્પુરુષોની માળાનો મેર.
અને મહાપ્રજાની રાજસભા એટલે
પરમ ન્યાયકુંજ, સૌજન્યસરોવર,
અખૂટ ઠરણા, પાવનકારી સામર્થ્ય
પ્રજાના પરમ ગૃહસ્થનો ગૃહસ્થાશ્રમ
એ છે સનાતન ભરતનીતિ.

વેણી વિખેરનારના હૈયાના કુડમાં
આ ભીમકર્મા ભીમસેનનાં
મુખ ને કરતલ પ્રાણરૂધિરે રંગાશે,
એ કર પછી સમારશે પાડવવધૂની વેણી.
ત્હાં સૂધી વાયુ હોળશે
ને વર્ષા ધોશે એ ઉડતી અલકેને,
સૂર્ય ગૂંથશે મહી દેવકિરણો સદા.
દ્રાપદાલ: એ છે મહાસંહારના ધનગરા.
રોપનારને શિરે હુલે
એ અઘોર-અઘોર સંહારનાં પાપ.

(પથવદીના પાચ વડલા સમા પાડવો ને વચમાના સીતદિવી સમ।
મહાસતી દ્રોપતીજ એટલા જ રહે છે, નેજાણે રાજસલા અલોપ થતીહોય
એવો આલાસ થાય છે

આસપાસ અમાસના પડઢાએ। દળે છે.

અન્ધારપછેડો આઢેલો અન્દ્રરાજ લગે છે)

અન્દ્રરાજ: જોઈ-જોઈને હું તો થાક્યો આવું:
આજ નહીં અજવાળું અન્ધકારને.

(અન્ધારવણું અન્દ્રમા પડીકે થંભે છે અમાસના તારવિધાઓથી
વિદબાયેલી, યુગયુગ જિણી વૃદ્ધા પૃથ્વી આવે છે, પરમાત્મનને દુશ્મિયાદનું
ગીત પોકારે છે, તારવા તે ગીત ઝીવતા ઝીવતા ધ્રમે છે)

વૃદ્ધા પૃથ્વી: હરિ! નેહને નેણલે જૂલાવી
ને દેવના દાન દીધાં;
પછી લવને ભૂલામણે ભૂલાવી
ઢે પારકાં કેમ કીધાં?

વિશ્વગીતા:

અંક ઊભો, પરાપૂર્વનાં મન્થન

પ્રવેશ ૧ લો

સિદ્ધલોકની મહાસિદ્ધિઓ

(આશ્ચર્યો ઉગે ■ ત્યાં, માન સરોવરથી ચે ઉત્તર લોમમાં, સિદ્ધ-
સરોવરને તીરે, ફરતી ન્હાનકંડી દેવજીસિરો ઉપર રત્ન જડેલી પાળે સિદ્ધા-
શ્રમે! માટેલા છે: જાણે અમર્યનાં મન્દિરો. ગદનતાના પાથર્યાં વાજળ
સમું સરોવર ન્હાનકંડું પણ પાવાલવલ છે તીરે કલ્પવૃક્ષનો છુમ્મટપેર ડાલે છે.

‘દેવરત્નોની મંજરીઓ ઉછાળતી સિદ્ધાંગનાઓ અદ્ભુતની આશ્ચર્ય-
વાટિકાઓમાં ગાતીરમતી, અમાકારદીવડિયાના રમખેવ ખેલતી ધ્રુમે છે.)

સિદ્ધાંગનાઓ: નેણલાંનાં કિરણ કેરી ફૂંચીએ હૈયાં ઉઘાડને !
દેસશે રતનભંડાર,

દેવ! હૈયાં ઉઘાડને !

વાયુની વિહારલહરીએ ચુડી હૈયાં ઉઘાડને !
ગિરિવરનાં ખોલને દ્વાર,
દેવ! હૈયાં ઉઘાડને !

(વનવન વીણતા વીણતા ગર્ભનેગી શુક્રેવલ ત્યાં પધારે છે.)

આલલાંની પાંખે બેચી ઉડને, હૈયાં ઉઘાડને !
ગગનધુમ્મટ સંકોરે બાર,
દેવ! હૈયાં ઉઘાડને !

નેણલાંના કિરણ કેરી ફૂંચીએ હૈયાં ઉઘાડને !

એક સિદ્ધાંગના:-લ્યો આ અખંડદીવડો.

અજવાળને સિદ્ધાશ્રમને.

વિશ્વગીતા

(અગ્રણીમાળી દીવો પ્રગટાવી સહિયારને ચમકાવે છે)

બીજી સિદ્ધાંગનાઃ પહેરો આ દેવકિરીટ.

(સહિયારના કેસડવાખમાં કિરિટો કમ પાવી મુગટ મૂધી ભડાવે છે)

ત્રીજી સિદ્ધાંગનાઃ ત્યારા પાવલિયે આ સોનાનાં ઝરણાં.

(સખીના પગમાંથી નંચનના ફવારા ઉડાવે છે)

ચોથી સિદ્ધાંગનાઃ બોટો આ અમરોની રૂપલતા.

(સાહેબની રૂપમુદ્રા જ પથરાવી રે છે)

પહેલી સિદ્ધાંગનાઃ પણ આવડ્યાં અન્તર પલટાવતાં?

અશ્રદ્ધાગુને શ્રદ્ધાના અકુર ઉગાડો,

અગ્રેમીને ગ્રેમ નિર્જરતો પાંગરાવો.

એ તે અદ્ભુતના મન્ત્રો,

આલેખ્યા ઠોપના ચે સૌભાગ્યઅક્ષરો?

ત્રીજી સિદ્ધાંગનાઃ આ બધા ચે છે અબકદીવડા,

ને ગ્રેમદેવનો તો છે તારણદીવડો.

ચોથી સિદ્ધાંગનાઃ મૂરજદેવ તપતો ન હોય,

ત્યારે અબકદીવડા ચે આ ખોટા?

પહેલી સિદ્ધાંગનાઃ સિદ્ધસ્યાળીમાં નિરખ્યું ભૂગોળનું ભાગ્ય.

ચોથી સિદ્ધાંગનાઃ આ આ ઉકેલ્યા ત્યાં અક્ષરો?

પુણી સિદ્ધાંગનાઃ અમૃતના અક્ષરે આલેખેતું છે કે
સુરનાં સૌભાગ્ય, અસુરના વિનાશ,
પુણ્યકૃત્વની અપ્રતિહત ઉદ્ધારણા,
એ વાંચ્યા સિદ્ધસ્થાળીના વિધિમન્ત્રો.

(સિદ્ધસરોવાની કુંજ ને ઉપરનું અન્તરીક્ષ ભરતો, હિમાદ્રિની પાખ
સમો, મહામેધ એ- ડાવતો ડાવતો પગારે છે શુ-દેવજની આખડલી
આશ્ચર્યના અજવાળાથી ચમકે છે. નિજની સિદ્ધાંગના કને મેઘમૂર્તિ સચરે
છે, ને પણ પુરુષવેરા ધરે છે)

સિદ્ધઃ પ્રિયે! સૌપી આવ્યો સુખુદ્ધિઓને
જનકુલ્યાણુનો એ મહામન્ત્ર.
આભ હવે આંગણે ઉતરશે.

સિદ્ધાંગનાઃ કલ્યાણ યાવ ધરિત્રીનું.
અને આપણે તો આપણે જ રહ્યાં ને?

સિદ્ધઃ તું, હું, ને આપણાં સત્કર્મઃ
આપણો એ અખૂટ આત્મભાડાર.

(પરસ્પરના કેશદેશને ગ્રસ્માવાઓથી વધાવીને ફલમાવા સમી
બાહુવતાઓ મૂચી આનન્દકુલોભા રસરમણાએ સચરે ॥

દુન્ય આમ સમસમાકાર છે, એમા ઉડતુ એક અદરશ સમુ થાણુ
આવે છે, ને સહસા પુરુષમૂર્તિ ધારી નિજ પત્ની સમીપે ઉભે છે)

સિદ્ધઃ મૂકી આવ્યો મેઘાવીને ત્હાં
જનકુલ્યાણુનો એ મહામન્ત્ર.
વાતાવરણ એમની વાટિકા થશે.

સિદ્ધાંગના: અવનીમા એથી ચે ભરતી હજો !
સિદ્ધાશ્રમ એટલા ઓસર્યા ત્હારે

સિદ્ધ: આપ્યે કહી ઓસરતી જ નથી
સિદ્ધાશ્રમની મહાસિદ્ધિઓ !

(ભાગ્યેશે ચુમનચન્દ્ર જરી વિહાર્યે વનમાં લેઈ જાય છે
સિદ્ધસરોવરના જવ ઉપર ચાતો ચાતો એક સિદ્ધ આવે ॥
જો જગનોમનો મહાદેવ)

સિદ્ધ: પ્રિયે ! દુનિયાના દાનેશમન્દને દીધો
જનકલ્યાણનો એ મહામન્ત્ર
સાગર એમને સરોવર થશે

સિદ્ધાંગના: માનવતા મુગટ પહેરજો મોતીના
સિદ્ધાશ્રમ તો કરમાયા એટલા ને ?

સિદ્ધ: અજવાળા અર્પ્યે સૂર્ય કરમાય
તો સિદ્ધિઓ આપ્યે સિદ્ધાશ્રમ કરમાય
સિદ્ધલોક વર્ષા વરસશે,
પૃથ્વીના પાર્થિવો એટલા રત્ન પહેરશે.

(આખડીમાં પ્રેમાનન આંછ કશ્વિન્દ્રોને દિશાવતો પ્રિયાને
વેડીમ પોતા રમવાને લેઈ જાય છે
પર્વતને ફાટી બે ફાટ કરી એક સિદ્ધ આવે છે)

સિદ્ધ: પ્રિયે ! સૌંપી આગ્યો સૂક્ષ્મ દેહને
જનકલ્યાણનો એ મહામન્ત્ર

વિશ્વગીતા

જગત વિદ્યવિજેતા યશ્ને.

સિદ્ધાંગના: દુનિયામાં વરસો સુખની ફૂલવાદળીઓ.
પણ અંગે ઓછાં કસારો એ અવનીન્દ્રનાં.

સિદ્ધ: તો તો સુભાગ્યની સોનવેલ નહિ,
દુર્ભાગ્યની દારુણતા ઉગે જનતાની:
તો તો આયુષ્યના ઉમંગ ખરી પડે.
ચાલ, વીણિયે આયુષ્યની કળીઓને.

(હવે પુષ્પો છાંટી, ઘાટડીની ગ્રન્થી ખેંચી પ્રિયાને પ્રકૃતિપાથમાં
ફસડિન્ડોલમાં દિયકવાને લેઈ જાય છે.)

સિદ્ધસંઘ: ઉત્સવ ઉજવો, ઉત્સવ ઉજવો,
નવે નિધિ ને આઠે વસુઓ.
વસુન્ધરાવાસીને સોંપ્યા એ દાનપર્વણીના.
સમર્પી આવ્યા પ્રજ્ઞાયક્ષુઓને
વિશ્વભેદના ભંડારની ચાવીઓ.

સિદ્ધાંગનાઓ: નવસિદ્ધાશ્રમો વાવી આવ્યા અવનીમાં:
ઠામ ઠામ પ્રકુંઢશે સુખના સૌભાગ્યમંડપો.
સિદ્ધભૂમિ ઢાળી આવ્યા પૃથ્વીપગથારે.

સિદ્ધદેવ: નગેન્દ્રોનો નગાધિરાજ છે હિમાદ્રિ.
ગંગા જમના સિન્ધુ બ્રહ્મપુત્રા સમી
અખંડલાવિની મહાઝરણીઓ ઝરી ઝરી
ભરે છે પેલા રત્નાકરને.

કેટલાંક ખૂંટ્યાં હિમાલ્પિનાં રતનસરોવર ?
 સિદ્ધાશ્રમના પાતાલઝરણું છે.
 ઉલ્લેચાય એ ઉલ્લસાવાને કાજ.
 આનન્દો, ઉત્સવ કરો દાનપર્વણીના.
 હૈયાં ઉઘાડી-ઉઘાડીને આપો.
 આપી આપીને આનન્દો,
 આપ્યાથી અધિકડા પામશે.
 આજે છે આપ્યાનું પરવ.

(સિ ધો ને સિદ્ધાશ્રમનાઓ ઉત્સવગીત ગાય છે ટુજુજુમાં રનતા
 સિદ્ધલેડવાં એ કીરે છે વનવનની ઘડાઓ ગભવતા ઉડતા પડપા પૃથ્વી
 લો માં ઉતરે છે)

સિદ્ધસંઘઃ આજ આયુષના પર્વ,
 આજ આયુષના પર્વ,
 હૈયા વરમે છે હૃદયદેવના.

આજ આત્માનાં પર્વ,
 આજ આત્માનાં પર્વ,
 આત્મા વરમે છે આત્મદેવના.

ધન વરમે જલધાર, ને તરુવર વરમે ફૂલ,
 રવિ વરમે કિરણાવલિઃ

અમે વરમીએ આત્મ આ અમૂલ
 હો મુદ્દાગિયાં ! આજે ઉત્સવ આત્મમયનો.

શુક્રેવજીઃ કેટકેટલાંક કરશે પૃથ્વી આવાં દેવા ?
 પૃથ્વીનાં પુણ્યશાળીઓ

વિશ્વગીતા

નહીં વાળે જો એ મહાશય,
 તો જગતકલ્યાણના થશે જગતસંહાર.
 લેવું એ છે આપવાને કાળે:
 આશમાં ઉલરાય એ વરસવાને માટ.
 સિદ્ધિઓ છે અગમ્યની સમથેરા:
 ઉગારે, ઉદ્ધારે, મંહારે ય તે.
 દેવોના હુષિ દેવોને વાળનાર
 પૃથ્વીમાં કેટલાક છે આજ પુણ્યાત્માઓ ?
 સહુ નિજ કાળે રાંધે છે નિત્યસામગ્રી.
 આજનું જગત ચોર છે દેવદ્રવ્યનું.
 દેવત્વ ઓસર્યા મનુષ્યનાં,
 ને પશુતા પાંગરી ઉઠી.
 ઘોર સંહારનાં ગીત ઘોરે છે,
 પ્રલયગર્જનાના પડઘા સુર્ણ છું
 સિદ્ધિઓની સંયમવિહોણી આજગમંપત્તિમાં:
 નારાયણસૂના આજના આ લક્ષ્મીમન્દિરોમાં.

(આમની ખીજ વનઅટવીમાં ગરુડગાવ રાા ઉડી વિચરે છે દેવ-
 તેજથી ભરેલી પાખો તેજના પવનારા પવપવતી દિરાઓમાં ફૂંખી નય ॥

સિદ્ધસંપન્ન ઉત્સવગીત તો દિરાઓ પાછળથી ગાજત મનના
 ઉછળી રહુ છે)

આજ આત્માનાં પર્વ,
 આજ આત્માનાં પર્વ,
 આત્મા વરસે છે આત્મદેવના.
 આત્મા વરસે છે—

પ્રવેશ ૨ બે

માહિબતીમાં શાસ્ત્રમન્યન

(ગગનપાયરી જેવા માહિબતીના ઘાટના પગથિયા ઉપર થઇને સ્વધારના સ્વર્ગતેજ દોગાય છે કાઠક સોનાબેડલે, મધઃ રૂપાબેડલે થોડાક ગગાજમની ભાતને બેડલે ટટલાક ત્રાંબાને ને કટલાક પિત્તળને ધણાક પૃથ્વીના પાર્થિવ બેડલે જવ ભરીને કાવડિયા ઘાટ ચડે છે દેયા ને દેવની ભરી ભરી રૂપની વાળીઓ સમી પનિહારીઓ એલા ખાતી પાણી ભરી ગીત ગાતી વળે છે)

માહિબતીની } સખિ ! આવે-આવે ને ઓસરે,
પનિહારીઓઃ } પાણીડા કેમ ભરીએ ?
એવા માહિબતીના નીર,
પાણીડા કેમ ભરીએ ?
સખિ ! છાજ ઉછળે બધું ભીંજવી,
પાણીડા કેમ ભરીએ ?
એને છાટલે છટાય મહારા ચીર,
પાણીડા કેમ ભરીએ ?
મહારે પાચ-પાચ તત્ત્વના માડવા,
પાણીડા કેમ ભરીએ ?
મહારે ત્રણ-ત્રણ ગુણની વેલ
પાણીડા કેમ ભરીએ ?

વિશ્વગીતા

મહારે યુદ્ધિના ખાગ ઉગાડવાં,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

મહારે ભરવી સંસારિયાની હેલ:
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

સખિ ! નીર ઉછળે એ અનન્તનાં,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

એનાં ભરતી ને ચોટ છે અઘોર,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

(આભમાં તેજપાટ પાથરતા સાક્ષાત્ સર્વનારાયણ ઉતરતા હોય
તેવા ભગવી પાટડીની તેજવાદળી પાછળ ઉડાવતા ભગવાન શકરાચાર્યજી
આકાશમાર્ગેથી પાટને પગથિયે ઉતરે છે)

સખિ ! કાળના કૂવાને કાંઠડે,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

મંહી માંડી દિશાઓના દોર,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

જગપંખાળાં પંખેડૂ પરવરે,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

કાંઈ ઉછળે નિઃસ્રીમતા સમીર,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

સખિ ! આવે-આવે ને ઉભરે,
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

એવાં આત્માની નદીઓનાં નીર:
પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

વિશ્વગીતા

ત્યાં કેટકેટલો સંચો હશે ગુણભંડાર ?
પાય કંપે છે પુરમાં પ્રવેશતાં.

(શંકરાચાર્યજી નગરચોકમાં સિધાવે છે ધનપતાકા, આંખા ને અશોભનાં તોરણો, વિધવિધની પુષ્પમાળાઓથી શણગારેલી ત્યાં પર્ણશાળા નિહાળે છે. શણગારસોહવતી નગરજીવ્યા ને તેજસ્વી નગરજનો, પ્રત્યભાવથી નીતરતા, શાળાદ્વારમાં ઢોક પ્રવેશે છે, ઢોક નીકળે છે બ્રહ્મવર્ચસ્વી બ્રાહ્મણો. વેદ્યોપણા મળવી રહ્યા છે તેજના સ્થંભ સમા થતિઓ. આગણે વિરાજેલા છે આગણામાં ને ટાડલે શુભ ને સારિકાઓ, પ્રકૃતિ બાવઠાં રાં, શાસ્ત્રવાદ ઉચ્ચારે છે યજ્ઞશાળાના યજ્ઞકુંડમાંથી વહુનિ-છક્કાઓ સમી અગ્નિ જ્વાળાઓ ભજી રહી છે, કેવલવિને લેહને કેવલેક ભણી ઉઠી રહી છે.

યજ્ઞશાળાને દ્વારે જઈ સથ્થ જો સનાતન આર્યત્વને નમન નમી શંકરાચાર્યજી જોટલાને આરે વિરાજે છે.)

એક } યતીન્દ્રજી ! પધારિયે.
વિદ્વજ્જન } શ્રાદ્ધવિધિ હમણાં જ સમેટાશે.

(યજ્ઞજ્વાળાઓ અધિકી ઉડે છે)

શંકરાચાર્યજી : હું તો આવ્યો છું આજ
મહાબુદ્ધિ મન્ડનમિશ્રજીનાં દર્શને.
આજ શો છે સંવત્સરનો મહોત્સવ ?

(યજ્ઞશાળામાં શાન્તિ પામી ભણાય છે)

બીજા. } આજ પિતૃસંવત્સરી છે પડિતદેવને.
વિદ્વજ્જન. } નગરમાં જેવા છે રાજવીના ધનભંડાર,

એવા નગરના છે એમના જ્ઞાનભંડાર.

આ પધારે માહિમ્મતીને એ જ્ઞાનરાજેન્દ્ર.

(સાન્તિપાઠે સાન્તિ પામે છે. વિશાળા ચક્રુ ને ભાવવાળા, દેહે મુગન્ધી દ્રવ્યોથી અપ્યયિવા, અગેઅંગે વનસમૃદ્ધિથી વધાવાયેલા, માહિમ્મતીના જ્ઞાનમેગળ સરિખડા મન્દનમિશ્રણ ધીરમંભીર મવપતી હસ્તિ-થાલે પધારે ■ નિજ શાળાદ્વારે નવચતીન્દ્રને નિહાળીને દ્વારે રાખેવા અર્થપાઠે ચરણ ધોધ ચરણોદક શીર્ષે ચઢાવે છે

મંડનમિશ્રણઃ ધન્ય ભાગ્ય આજ મહારાં.

વણુન્હોતર્યા પધાર્યા છે

અમ સંસારીને ઘેર ચતીશ્વરણ.

અમારે ઘેર છે આજ

આપ જ સાચ્યા અતિથિદેવ.

રાંકરાચાર્યણઃ આબ્યો છુ માહિમ્મતીના સૂર્યના દર્શને.

માહિમ્મતીના છે જ્ઞાનમેરુ,

ને મેરુને છે આજ પિતૃમહોત્તમવ.

ભલ્લાઃ જ્ઞાનસત્ર વિના

સંપૂર્ણ કહેવાશે એ પિતૃમહોત્તમવ ?

(રણવાર્તા સુ િ યોવરાજને યાવ એમ મન્દનમિશ્રણની આંખઃ લીમઃ વીજળીએ ઝમખા માડે છે.)

મંડનમિશ્રણઃ શાસ્ત્રમન્થનના જ્ઞાનસત્ર વિના તો

હું જે માનતો'તો અપૂરો

વિધગીતા

આજના પિતૃમહોત્સવને.
પણ શાસ્ત્રનિષ્ણાત જ્ઞાનકેસરી
વાંછયા સાંપડે છે કાંઈ ?
આપ છો અદ્વિત કો યોગકેસરી,
વદન ફરતી છે કિરણોની કેસર.
—કણ્વ ! કણ્વ ! કપિલ !

(શિષ્યમંડળી અંજલિ કરીને સન્મુખ આવી ઉભે છે)

યજ્ઞશાળાને આંગણે
સભૂણે સભામંડપ રચો
સનાતન શાસ્ત્રમન્થનને કાજ.

(ઉત્સાહની પાંખે ઉડતા સૌ મહાલે છે. નગરમાં શાસ્ત્રાર્થનો પડો
વાગ્દે છે, યજ્ઞશાળાની યજ્ઞવેદી સન્મુખે ભેતભેતવામાં તેા સભામંડપ રચાય છે
વેદપુત્ર બ્રાહ્મણો, તપોધન વરુણીમંડળ, ઉગતા વારલા સમી શિષ્યમંડળી,
સોન્કયંકલા ને શીવમૂર્તિ સમી સુન્દરીઓ, સુવર્ણસૂચક સમા નગરજનોની
મેદિની જામે છે વચ્ચોવચ્ચ ત્રણ જ્ઞાનપાટ મંડાવે છે મન્થનના જ્ઞાનપાટ
કને થતિઓ વિરાજે છે શિષ્યમંડળી આવીને ત્રણે જ્ઞાનપાટની પૂજા
કરી જાય છે)

શંકરાચાર્યજી: મધ્યસ્થને પાટે કેાણુ વિરાજશે ?

મંડનમિશ્રજી: આ છે અમારી નગરી:

આપનો સંગાથી સોહુવશે મધ્યસ્થપદને.

શંકરાચાર્યજી: આત્મા છે બ્રહ્માંડનો એકલપ્રવાસી.

એકાકી આવવું, એકાકી જવું જગતમાંથી:

એકલપ્રવાસીને સંગાથી શા ?

સંલજ્યું છે, જ્ઞાનમૂર્તિ ! કે

બ્રહ્માનાં સાવિત્રીજી સમોવડાં,

સરસ્વતીનાં અવતારસ્વરૂપા,

આપને જ્ઞાનગેહ છે ભારતી દેવી.

એમને પધરાવો મધ્યસ્થપાટે,

આપનાં આયુધ્યસંગ્રામીને.

(યતિધ્વનને અભિવન્દી મંડનમિશ્રજી એક શિષ્યને નેત્રપસ્થવીથી સમસ્યા કરે ■ યોગી-દાસો પછી મ પા, રૂપની સન્ધિકા ઉઠાવતી, કુવ-બારથી ભારેખમ, ભરીભરી વાદળી સમી, ચોમેર ગુણફોરા વર્ધાવતી કુવ-અશ્વિદેવતા સમી ભારતી ચૈદ્રદારેથી સમામડપે પધારે છે યતીન્દ્ર શંકરા-ચાર્યજી સદ્વર્તમાન સભાજનોની પ્રભુમાંજલિ ઝીવતી ઝીવતી ભારતી પતિદેવની ચરણવન્દના ■ છે, પતિદેવની પાખ સમી પડખે ઉભે છે)

ભારતી: શી આજ્ઞા છે પતિદેવની ?

(પતિગુણગર્વિની સ્મિતચન્દની મુખડે ફરકતળી—સમામડપ ઉપર વર્ધાવતી ભારતી વિનંયને રૂપડે નયની સોન્દરવેણી સમી ઉભે છે)

વિશ્વગીતા

મંડનમિથ્યજી: જ્ઞાનસત્ર વિના અધૂરો રહેત
આજનો આપણો પિતૃમહોત્સવ
યતીન્દ્રજી આ પધાર્યા છે,
પૃથ્વીવિચરતા કેા સર્વદેવ સમોવડા,
પિતૃદેવનો સવત્સરચક્ષુ પૂરો કરાવવાને.

શકરાચાર્યજી: આજે છે યુગયુગનું શાશ્વત્ત-ચન.
કાળ ગાશે આજની તિથિના મહાગીત
સપ્તર્ષિઓમા અરુન્ધતી વિરાજે છે, '
એમ મધ્ય-યપદને શોભાવે
વિદ્વન્મહાગીની અધિષ્ઠાત્રીજી સરિખડા

અંશુ: જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનસત્રે તો
સરન્વતીજી જ અધિષ્ઠાત્રી હોય ને ?

ભારતી: ભર્યા-ભર્યા ગ્રેષ્ઠ અથડાય,
ત્યહા વચ્ચમા વીજળીના જ ભડકા ધાય
શિશુમા વધાવુ છું હું
યતીન્દ્રજીનો વિનયાદેશ

ભારતી: (શ્લોક: વાગ્ધરીનું ધ્યાન ધરીને પણ)
 જ્ઞાનગગનના ગરુડરાજવીઓ !
 આલની સકલ દિશાઓ છે ઉઘાડી,
 એમ પ્રજ્ઞાવલીને પાળ નથી જ્ઞાનસત્રમાં.
 અમૃતઝડીઓ વરસાવેા અમરેાની.

શંકરાચાર્યજી: રામભદ્રને એક બાણ હતું:
 મ્હારે યે છે એક જ પ્રશ્ન.
 । કેવાક છે આત્મપરમાત્મના મહાતત્ત્વો ?
 (સદય સમાજનો રસાનન્દના ગોચરમાં ડાલી રહે છે)

મંડનમિશ્રજી: મહાત્મન! મ્હારો યે ઉત્તર છે,
 ગાયત્રીમન્ત્ર સમે, સ્વરૂપ.
 । આત્મા એ જ છે પરમાત્મા:
 જીવાત્માથી અધિકું નથી કેા જગતે:
 યજ્ઞકુંડે યજ્ઞજ્વાલાની પેઠે.
 જ્ઞોત્સ્નં વદત્યામઃ ઇતિ શ્રુતિ.
 ધીની પરનાળોથી એને પોપજો:
 કારણ કે પૃતો વે આશુ:

પ્રધાન } : મહાસત્યો ઉચ્ચારે છે મહાત્માજી.
 ગ્રોત્વગજી

શંકરાચાર્યજી: સિંહ તો પાટે નિજના પન્થ.
 કેમરી ન હોય દાલધારી.

મંડનમિશ્રણઃ શાસ્ત્રાર્થમાં શાસ્ત્રહાલ છે પુણ્યપાવની.

શંકરાચાર્યણઃ સત્ય, સત્ય, મહામેધાવીણ !

પણુ આપણે અદ્વૈત ભૂલિયે

તો અર્થનો અનર્થ ઉતરે

મન્ત્ર દૃષ્ટા કેા મહર્ષિણને મુગટે.

આપનો આ શિષ્ય પરિવારઃ

એ આપ છે? મહામુદ્ધિ !

મેધાવી ! જવાલા તે યજ્ઞકુંડ ન્હોય.

इं सर्वं मया तत्तम्.

પડદા ઢળે પ્રકૃતિના, ને દકાય

પણુ એ છે આકાશવત્ અવ્યય.

અક્ષાડની સકલ અક્ષમડળીને

મણુકે મણુકે છે તે ચન્દન.

સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિવન્તો

વેદવેદાન્તનો એ કેવલાદ્વૈત.

જજો નિત્યો જાજતોર્જ્ય કુરાજમ.

સૂર્યનાં કિરણ સૂર્ય નથી,

પીછા તે મોર નથી,

સાગરના તરંગ સાગર નથી.

માહિષ્મતીના સહુ કેા પડિતવર્ચ

માર્તંડઓજસ્વી મંડનમિશ્રણ નથી.

સતીધર્મા ભારતી દેવી ભાષણે કે

માહિષ્મતીના મહાવિદ્વાનોમંડનમિશ્રણ છે સૌ ?

(ચક્તિ સમા ચિત્રચીતરી થાય છે, મધ્યસ્થ મુંઝાય છે. સતીનું સતીત્વ હચ્ચારાવાતાં રોધે છે કે 'પ્રત્યેક મહાજ્ઞાની મંડનમિશ્રણ છે' જ્ઞાનમેરે સમા મંડનમિશ્રણ થે ચિન્તનરૂપ્યા શા થયે છે.)

વાળદેવતાનાં અવતારસ્વરૂપા
જ્ઞાનપાટશ્વરીજી નિર્ણય ઉચ્ચારે,
શિરસા તે વન્ધ છે.
પ્રત્યેકજ્ઞાનેશ્વર માહિમ્મતીનો મંડનમિશ્રણ છે?

ભારતી: ના, ચતીન્દ્રજી! ના:
પ્રત્યેક જ્ઞાનેશ્વર મહાત્માજી નથી—
મહારે કે પુરજનને થે મન.
એ છે પરમ દેવત-મહારે,
એ છે પુરમહિમા-પુરજનને.
મહાત્માજી છે માળાના મેર.
પણ મહાત ક્રીધા અમ મહારથીને
અતિરથી શા ચતીન્દ્રજીએ.

શંકરાચાર્યજી: સ્વયંભૂ, સર્વજ્ઞ, સર્વસ્થ, સર્વસંચારી,
સર્વ શક્તિમાન તે પરમાત્મા:
અદ્વિપજ્ઞ, એકસ્થ, અદ્વિપશક્તિમાન,
દેશકાલના વાધાવાળો એ આત્મા.
પરમાત્મા છે વિરાટદેહનો મહામાર્તંડ;
પરમાત્માનું કિરણ એ આત્મા.

સત્યપિ મેશાપગમે નાથ ! તવાદં, ન મામર્જનસ્ત્વમ્,
સામુદ્રો હિ તારા, કચન સમુદ્રો ન તારા

સકલ } : જય-જય, સત્યમેવ જપતે.
મહામહતી

(સમ્પ શિખમહતી ને પુગ્ગનો ડહીને સમ્પાર્યઞની ચરણવન્દના
મે સ્નાનપાટ્ટી ડહીને મ નમિચ્છ સમ્પાર્યઞના પાટપદમા જઈ
વિરાજે છે)

અ નયુઃ આલલા અથડાય ને ગાજે,
ને વર્ષા વરસે દુનિયા ભીંજવી
એવા ગર્જે ને વર્ષે છે જગમા
ફિલસુફીઓના વિશ્વમેધ
યુગે યુગે થાય છે શાસ્ત્રમન્યન
રચાય છે, સોહે છે, પડે છે
એ ફિલસુફીઓના મહાદુર્ગો,
એ દર્શનોની દુનિયાઓ,
એ ન્યાયશૃષ્ટાની સોપાનશ્રેણીઓ
અને તહો ચે સીમાઓ છે,
ભરતીની મીમાઓની પેઠે,
બુદ્ધિના એ ઉછળાટોને
આતરીને ઉભા છે આલ
બુદ્ધિપખાળા ગરુડરાજોના મહામાર્ગ
ખાડીઓના છલબલાટ છે

જગતભરનાં શાસ્ત્રદર્શનોઃ
સામુદ્રધુનીમાંનાં અથડાતાં જાણે નીર.
નથી એ મહાસાગરના મહાશબ્દ.

(હિન્ડોળા ખાતી વીજળીની વેવ સમી, પ્રલયની ઊગ જેવા દક્ષિ-
તરંગ ઉછાળતી ભારતી મ ચરણપાટથી ઉઠે છે, યતીન્દ્ર સમીપે જઈ વન્દી
પ્રતિપક્ષીને જ્ઞાનપાટ વિરાજે છે. અળવાયેલી સમા સચેતન યાય છે.)

શંકરાચાર્યજી: કૈકેયી મહારાણીજીએ યંભાવ્યો હતો
રણસંગ્રામમાં દાશરથી રણરથને.
ઘવાયેલા કેસરીને પડખે મહાવનમાં
આવીને ઉભી છે કેસરિણી.
નહિ થાલે મુજ શા એકલપન્થીનું.
પરબ્રહ્મે કાંઈક પ્રકૃતિવશ છે:
સસાર સ્હામે યતિ છે મહાયસૂનો.
ને નકારાતું ય નથી આહ્વાનને એ.
સસારદેવિ! સર્જે છું જીતાવાને કાજ.

ભારતી: યતીન્દ્રજી! પૂજ્ય છેઃ
સ્વામીજી છે મહારે તમથી યે પૂજ્ય.
નહિ તો નવ સોહાય
યતીન્દ્ર શું હોડ સીજનને.
મહારે યે છે એકજ પ્રશ્ન,
સંસારિયાના પરમ પ્રાણ સ્ત્રગોઃ
ભાખોજી નરનારનાં તત્ત્વદર્શન.

વિશ્વગીતા

જાણે આર્યત્વના પાયા ઉત્થાપ્યા.
 માતૃતત્વનો અજ્ઞાની રહ્યો.
 અજ્ઞાણતાં અપરાધ આદર્યો.
 'જાઉં છું એની તપશ્ચયનિ કાજ,
 પાછા વળ્યાની તિથિ સૂધી
 જાળવજો મુજ મૃતિકાપિંડને.
 પરવરુ છું પ્રાયશ્ચિત્તનાં તપોવનમાં;
 દેહુ ત્યાગી વિદેહમાં,
 સંન્યસ્ત છાંડી સંસારમાં.
 આવીશ ત્હારે ઓઢીશ પાછા
 વિશ્વધ્વજ શા સનાતન સંન્યસ્તના
 ઉતારેલા મહારા આ અંચળા.
 આદેશ.

(માહિબતીની વિદ્વદ્સભાવએ મહાભાવ યતીન્દ્રનો દેહ પડે
 છે, ને પરનાથા પ્રવેશ કરીને જતો આત્માનો નયોતિર્લિંગ અદરશમા ઉડી
 નય છે. માહિબતીની જનતા આશ્ચર્યમુગ્ધ ત્હાણા જ રહે છે
 મગનમા કેવોનાં કુકુબી વાગે છે, જયગીત ગાગે છે)

માહિબતીની } : સખિ ! કાગના કૂવાને કાંઈડે
 મુન્દરીઓ } પાણીડાં કેમ ભરીએ ?
 મહી માંડી દિશાઓના દોરઃ
 પાણીડાં કેમ ભરીએ ?

પ્રવેશ ૩ જો

દામ્પત્યપ્રતિષ્ઠા

(તમસાનું રસમધુર જલજહેણું વહી રહ્યું છે. પ્રભાતેન્નગતી વનકુંજમાં પંખીકુલ ક્લેષોલ કરે છે ત્યાં નિત્યર્થ કાળે સહસિધ્ધ્યપરિવાર મહામુનિ વાહ્મીકિંચ પધારે છેઃ ભણે જલતીરે યુન્યર્માંથી સર્વમંડુળી ઉતરી.)

મહામુનિઃ ગાલવ ! જલાશય બહુ જોયાં.
આજ હૈયું કરતું નથી કપ્પડાંય.

ગાલવઃ હૈયાને ઠલવાણું હશે, મુનિદેવ !

મહામુનિઃ કાંઈક થાય છે જાડી આત્મવેદના.
આલ ક્ષાટ્યો ને પ્રભાત પ્રગટયું.
અરુણ કિરણો કુંકુમવર્ણા છે;
સૌભાગ્યવતીના મણિચન્દ્રક શો
દિશાભાલે છે બૃહસ્પતિનો તારલો.
વાયુ અણુઉકલતા સન્દેશા આણે છે.
આલગર્ભમાં ઉગ્યો છે બાણે
આજે કેા મહાયોગ
પણ વંચાતા નથી એના વિધિલેખ.

ગાલવઃ મેઘાવી મહાત્મન !
પંખીકુલ જ્યાં સાનન્દ કલ્લોલે છે

એ આ તમસાનો તપસોહન્ત આરો.
નિર્મળાં વહતાં જળ તો બહો
દમ્પતીનાં રમતાં હાસવિલાસ.

મહામુનિઃ પ્રસન્નાત્માનાં ચિત્તં સરિખઠાં
તમસાનાં છે પ્રસન્ન નીરઃ
ને હસતો છે નિર્ઝંઘ આ આરો.

ગાલવઃ બહો દેવમધુરી ઠવિતાનાં
અમૃતમધુરાં નીર.

મહામુનિઃ વસન્તના આલમાં બહો
ઉર્મિપાથરી અબ્રગંગા.
અહી જ પ્રાતઃકર્મ કરીશું આજ.

(સસારના આર્ષ પદ સમુ ઉત્તરીય ઉવારી મહામુનિ જલબ્દેજ્ઞમા
વિરાજે છે તમસાની લહરીઓ આવી અભિષેક કરી બધે છે પ્રાચી દિશાને
મહામુનિ પ્રાત અર્ધ અર્ધ છે)

મહામુનિઃ આત્માની પાંખડીઓ ઉઘડે છે આજ;
બહો અરુણોદય યુગયુગના મહાબોલ બોલશે.

ગાલવઃ મહર્ષિ ! આજનો છે કો મહાયોગ.

(શિષ્યપરિવાર જલમાં સ્વરે છે. જગત ઉપરથી નેત્રો આવરી મુનિ-
દેવ અન્તર્વાસી થાય છે કમળ જરી જરી શિષ્યમંડળી મુનિવરને તમસાનાં
નીરનો અભિષેક કરાવે છે બહો મહેશ્વર ઉપર મેધપારાઓ વરસી

વિશ્વગીતા

ચાંચમાં ચાંચ પરોળી રમતું-લાડતું કૌંચનેડતું સરિતવેણીમાં આમ ઉતરે છે.)

મહામુનિ: (અન્તર્દશ્યા નેરે જલધારાઓ શ્રીકૃતાં નભે ડાંડી ગુફા-
માંથી ઉચ્ચરતા દોષ એમ)

વત્સો! ધીરી ધારે, ધીરી ધારે;
ચન્દ્ર ઉપર ચન્દની વરસે છે એમ.

(જલમાં પ્રવેશી કૌંચકંપળી જલવિહાર માડે છે, પાંખની છાવડે
છાવડે પરસ્પરને ન્હવરાવે છે.

શિષ્યમંડળી મહામુનિને વનપુષ્પોશી વધાવે છે નમ્યા જેવા મહા-
મુનિ નેત્રો ખોલી જગતને નિહાળે છે)

મહામુનિ: ગાલવ! કચ્છાં છીએ આપણે?
હા; આ તો તમસાનો તીર.

ગાલવ: હામપત્યનાં જાણે હસતાં નીર.
મહામેધાવી ગુરુદેવ!
પ્રહ્લાંડયાત્રાએ વિહરી આવ્યા કે શું?

મહામુનિ: ગાલવ! પ્રહ્લરન્ધ્ર ફાટું ફાટું થાય છે.
અભિષેકે અભિષેકે
સંભળાતા'તા ધરતીના ધનકાર.
વાતાવરણનો વીંઝણો
વિશ્વમન્ત્રો વાય છે આજ.
આસ જાણે ઠાલવી નાંખે
અન્તર્સંધ્યા સહુ મહાવૈભવ.

વિશ્વગીતા

પ્રત્યગ્દષ્ટિનુ પ્રજ્ઞાનેત્ર
પોષયુ ક્ષરકાવે છે ઉઘડવાને ધ્રાજ.
બ્રહ્માડના બાણે બારણા સફેલાય છે
આજ ઉગે છે કો મહાપર્વણી.

(ક્રિતિ-પામે બધક યા ચર્યનારાનમને સ્તવના નહામુનિ આરે
એમખી ઉમે છે શિખમળી ધમધર્મના પ્રવર્તે છે
દાજમૂર્તિ યો યા નિપાદ મહાવનમાથી તનસાગરે ઉતરે છે)

નિપાદ: કુન્કુમા શિકાર ખેલુ છુ ત્હો ચે
ભાગતી નથી મહારી ભૂખ
હૈયામા ભૂખનો અમિ ઉછળે છે

(લોચનની ગધગંજોનાથી તણખા વરસનો નિપાદ ચામેર નિહાળે
છે પાખમા પાખ પરાંવી તમસાની જલવદીઓમા તરવ પીંછાપી
પરપરને જલમ્લ છાંટવ આનંદવ કૌંચલો'ડ નિરખે છે)

નિપાદ: હૈયાને બાળે છે એમના વિહાર.
આખડવીમા લડકા બમૂકે છે
નથી લેયો જતો એમનો આનંદ
એ માત્રે છે, ને હું છુ ભૂખ્યો
એમના સુખ હોલવીને
હોલવુ મહારી હૈયાહોળી

વિશ્વગીતા

ખાઇ કૌંચ જલમાં પડે છે. કારમી કિડિયારી નાંખતી કૌંચો પાંખો ફડ-ફડાવી વિલપતી આલમાં ચઢાવા ખાય છે. તમસાજલમાં રૂધિરરેખાઓ ટોળાય છે, નાલે ઉચ્છેદાવેવા કામપત્યદેવાની ધારાઓ રેલી.)

નિપાદ: આનન્દ ! આનન્દ ! આનન્દ !

એમના આનન્દને ઉચ્છેદો

એ જ મહારો પરમ આનન્દ.

(સકરો ખાજ પીંછાં જોયે એમ નિપાદં નિજનાં પ્રવંચપોર કસ-ધૂંચળાં ઉછાળે છે; નાલે એટલેટલી પીંછીઓએ વાતાવરણમાં આવેખતો દોષ કે 'મૃત્યુ'.)

કૌંચવધૂની કાળકારમી કિડિયારી સાંભળી કરલોવતી હુંજ શબ્દશૂન્ય થાય છે. એક ગળે છે એ આકન્દજોલ. મુનિવરની કૌટુકપૂછતી દષ્ટિ, કામપત્યની મૃત્યુદિશા ભણી વળે છે. તમસાનાં સૌમ્ય જલમાં રૂધિરરેખા, વાયુકમ્પાવણ કૌંચીવિલપન, શિલાપટ્ટે શિર પટકી પટકી કૌંચીખાલાને 'દેહ' ત્યાગ, વિશ્વવિકરાળ એ કાળસાહુનો દત્તાકાંડ, મહાવનમાં પડવાડપડતા ત્વેના પડધાની પરંપરાનું ત્રિકાળદર્શન આદિ કવિની આંખડલી ભરી હમે છે. વર્ષાઝડીઓથી હભરાતા યોધના પૂર ગડમડે છે એમ કવિકુવપિતાની મુખગુફામાંથી સ્મવર્ણી ઇન્દોળદ્ધ શ્લોકોષોષણા ગાએ છે)

મહામુનિ: મા વિપદ ! પ્રતિર્ષાત્યમગમઃ શાખતીઃ સમાઃ ।

ચાક્ષીવ મિથુનાદેહમવધીઃ કામમોદિતમ્ ॥

ગાવલ: ગુરુદેવ ! કેાને એ શાપ ?

શાને એ શાપ ? દુનિયા ફળી કે શુ ?

મહામુનિ: (લલાટ નિર્દેશ, લામ્બેસ્ટ કાખવીને)

જેવાં માનવકુલનાં ભાગ્ય.

વિશ્વગીતા

દામ્પત્ય આજ ઉચ્છેદાય છે. -

હા, પૃથ્વી ફળતી દેખું છું.

મૃત્યુમુખ પેલા નિવાહને એ શાપ.

(નાગમુખા નિવાહગિરે ગિધમહતી ક્રોધગિરિના વરસાવે છે: ગુરુમુખની પ્રહોક્તમદ્ વાગીશ્વરી હીલી લેજને તન્ત્રી સગાથે ફરી ફરીને ગાય છે)

શિષ્યમહતી: મા ત્રિપદ ! પ્રતિષ્ઠાંત્રમગમ: શાશ્વતી: સમા: ।

યત્કૌચ મિથુનાદેવમવધો: કામમોહિતમ્ ॥

(ખિન્નનામા-શો: દયા પશ્ચાત્તાપની નિવાહજાયાઓમાં મુનિપુંગવ ફરે છે. તેજધોરીવા સમે એવે જગનગુફામાંથી હંસરાજ ઉતરે છે, ને શુભ-મંત્રમાં વેદ્યનુષ્ઠ્ય લઇને બ્રહ્મા પધારે છે. પરસ્પર વિનયવન્દના થઈ રહે)

બ્રહ્મદેવ: શ્રોત્રીય ધર્માચરણી શિષ્યજનો છતાં,

ઓ બ્રહ્મચર્યઓજસ્વી બ્રહ્મચારીઓ !

મહામુનિ ઠાં ખિન્નમુદ્રાળા ભાસે આમ ?

ભણે વાહનઆચ્છાદા સૂર્યદેવ ?

ગા:ત્રપ: દામ્પત્યઉચ્છેદનાં દર્શને.

જગતના પાયા પડે છે, મહારાજ !

(બ્રહ્મદેવનો શબ્દ સાંભળી મુનિવર ભમી ભય છે એ યંપાવપુષ્પે વેદ્યનુષ્ઠ્યને વધાવી બ્રહ્મદેવને દુઆજલિ કરી ઉભે છે)

બ્રહ્મદેવ: મહામુનિ ! શોઓ મા. શાપ નહિ,

મુખમાંથી દેવપુષ્પો ખરેલાં છે એ.

આત્મામાં ઉગે છે એ ગાવ

વિશ્વઘેરે ને રસમધુરે શબ્દે.
દામ્પત્યઉચ્છેદના દર્શનડંખાપેલા છે,
ગત્તવો જગતમાં દામ્પત્યપ્રતિષ્ઠા.
યુગના યુગ સાંભળશે એ મહાભોલ.
મુજબેરી પ્રવર્તે છે એ વાગીશ્વરી.
એ તો વરસે છે, મુનિપુંગવ !
ત્રિભુવનસોહામણી વાણ.

મહામુનિ: માંભરે છે, હા ! મ્હને સાંભરે છે

(જદ્દગ્ગ ૦૦ થાય છે)

અવધચન્દ્રની એ દામ્પત્યકથા,
જગત્પાવની રામભદ્રની એ દેવકથા.
આપના આશીર્વાદથી વહેવડાવીશ
જગત્પાવનકારી એ કાવ્યગગાને.

ગાદાવ: પણ, એ વિશ્વસ્યદા કહો,
જગત કેમ સંજુએલું આપે ?
તમસાને આરે નિષાદ,
ને ગોદાવરીને આરે રાવણરાજ ?
યુગયુગને જોખે કા અવતરે છે
એવા દામ્પત્યઉચ્છેદતા પ્રહારાક્ષસો ?

અક્ષદેવ: (ચતુર્દિશ સમા ચતુર્વંદને ચન્દ્રની શુ સ્મિત કરતા)
મહામુનિ સુધારશે પ્રહારની એ ભૂલ.

વિશ્વગીતા

કાળસ્થાયી સ્થાપશે દામ્પત્યનું પ્રતિષ્ઠાપન.
 એ થશે અમૃતનું કાવ્ય,
 ને અમરો પીવા ઉતરશે એ કાવ્યસુધા.
 જગત્કવિતામાં અદ્ભુત એ ગાશે
 સંસારનાં પરમ પ્રતિષ્ઠા ને મહિમા.
 આ વેદ્યતુષ્ઠ્ય ને એ દામ્પત્યકાવ્યની
 કાળઆરે કેા તુલા માંડશે
 તો મહર્ષિજી ! મહિમા કાવ્યગંગાનો વધશે-
 ગાવ, મહામુનિ ! મહાશબ્દે
 જગતભરમાં એ દામ્પત્યમહિમા.
 દામ્પત્યધર્મના ઉચ્છેદકો એ
 દામ્પત્યધર્મને રાજમાર્ગે સંચરશે.
 નિષાદો ઉચ્છેદશે જગદામ્પત્યને,
 ને મહામુનિઓ માંડશે સદા
 દામ્પત્યપ્રતિષ્ઠાના વિશ્વસમાર્શ.
 સંસારને સનાતન મુન્દેશ સમર્પિવા
 એ જ છે મહર્ષિઓનું માહાત્મ્ય.
 તન્ત્રીઓ છેડો, આત્મપુત્રો,
 ને ગાવ એ શ્લોકજદ્ધ મહાવાણુ,
 રામભદ્રની રામકથાનો આઘ મન્ત્ર-
 મા નિપાદ ! પ્રતિષ્ઠાંત્રમગમ ગ્રાપ્તી સમા ।
 યત્રૌંચ મિથુનાદેશમવધી વામમોહિતમ્ ત
 દામ્પત્ય છે સસારનું સનાતન સિંહાસન-

પ્રવેશ ૪ થો

ગંગાતીરના દેવઘાટે

(સૌન્દર્યકુંજે પ્રભાત ભગ્યું છે, તડકો હજી નથી ઢાળાયો. પ્રવળાં નિર્મળાં પુષ્પરંગી પ્રભાતનેજની ઝરમર જગતભરી વરસી રહી છે.

પુણ્યોદકની પીરગંભીર લહરીવહરીથી દેવઘાટને વધાવતા ગંગાજલ વહે જાય છે. આંધેની ધટાઓમાંથી વેદમન્ત્રોની ગાનધોષણા વાતાવરણને ડાસાવે છે. વિશ્વ પાવન કરવાવિચરતા સરિખડા પ્રાત હોમનાં ધૂમવાદળાં, હાથીનાં ખચ્ચાં સમાં, ડુંભઆચ્છાદા ઋધ્યાશ્રમેમાંથી હડી હડી આભ-આગણે રમે છે જગતની નિદ્રા ઉવરી છે, તન્દ્રાનાં ધેન ઉતર્યાં નથી. પ્રવૃત્તિની પાવડીએ માનવી હજી સ્હાળ્યા નથી, સ્વપ્નાંની પાખે સોહાય છે.

ઘાટે સ્વર્ગવિમાન પડેલાં છે લક્ષ્મણેકાદશીનાં સ્નાને આસરાવન્દ પુણ્યોદકે પધારેલું છે)

મેનકા: ઉર્વશી ! હૈયાંને ઠાંકો.

સૂર્યચન્દ્રઆચ્છાદતી પાલવવાદળી
મરતી જાય છે જાણે.

રત્ના: અમૃતકુંભ કલવાઈ નહિ જાય.

ઉર લીંબયાં ■ આપણું;
ને ગુલાબને પાંદડીએ ચોટિ
એમ હૈયાને વળગી છે પાલવપાંખડીએ.

ઉર્વશી: હૈયાં ઢાળાશે ત્હો ચે ગંગોદકમાં.

વિશ્વગીતા

રંભાઃ આપણાં સ્વર્ગ એટલે
નિત્યયૌવન ને અખંડસૌભાગ્ય-
આનન્દની અનસ્ત પૂર્ણિમા.

તિલોત્તમાઃ સ્વર્ગની કવિતા વરસો છે
ત્હમે તા આજ પૃથ્વીલોકમાંઃ
દેહતેજે, મુખને મરકલડે, હૈયાની રસધારે-
ધન્ય ભાગ્ય છે માનવલોભના
કે સ્વર્ગની વાદળીઓ ધરતીમાં વરસે છે.

ઉર્વશીઃ ત્હો ચે નિરખો આભને આરે,
પે-એ-લા ગરુડદેવ ઉડે રસતરસ્યા.

(દિવસના બોલ સમી ધાટસિખથી વેડયાણા મારે છે જુનમાં
ને વનજુદોમાં પડ્યાની પગલીઓ પાડતી પાડતી તે સગિતાપટ ઉપર ઢોળાય
છે સ્વર્ગની રૂપણાઓ મક્તિ થઈને જ્વલીન મરતી થાય છે)

મેનકાઃ એ તો સામગાનનો મન્ત્રધોષ.
સામંગીત સાંભળું છું ત્હારે ત્હારે
સાભરે છે એ વસન્તપ્રભાત.
મ્હારા રૂપણાણની ઢાલ કરી
વસિષ્ઠજીએ ગાયો'તો સામ મન્ત્ર.
ને મહાયોગીન્દ્ર કૌશિક-

૧: મહેન્દ્રપાઠવી ત્હારી તો
 બૂલ ન્હોતી, નિશ્ચય હતો.
 મહાયોગીન્દ્રની યોગલક્ષ્મી
 સૌન્દર્યપાત્રમાં ઠલવાયે
 જગતને લાધ્યું રસનું અમરફલ.
 બૂલનો એ પરમ ભેદ.
 તપ ને સૌન્દર્યના સગમ,
 ત્હાં પ્રગટે રસનાં અદ્ભુત ઝરણાં.
 આત્મવસ્તુઓ સમર્પિને યોગીન્દ્રે
 જગતને દીધી રસની રસેશ્વરી.
 ત્હમે તો રસના મેઘ વરસાવ્યા

મેનકા: રાખો, રાખો, રૂપરાણીજી!
 મા મારો બોલનાં બાણ.
 પુરુરવસની પ્રેમકથા માંડુ કે?
 આલસમન્તાં જૂવો આ ધૂમ્રવાદળા:
 આંજણ આંજુ કે આંખડલીમાંથી ઉડતા
 જાણે વિપદશી નાગધૂતળાંઓ.

રંભા: પુરુરવાને રસતાળી દઈ
 આલમા ઉડી ગઈતી તું
 ત્હારે એવો દીઠો તો એ લોકરાજવીએ
 ત્હારા ઉડી જતા પાલવછેડલાને.

ઉર્વશીઃ અગમ્યને અક્ષરે આલેખાયેલી
 એ તો આપણું પ્રારબ્ધની વાતો.
 એને સંભાર્યે યે શું ?
 સરિતાની જલલહરી વહી ગઈઃ
 ગઈ લહરી પાછી આવી છે કે ?
 જગતનાં સુખદુઃખનાં મોહાં,
 જીવનગંગાની એ તો
 આવતી જતી જલલહરીઓ.
 સ્મરણે એક જ છે અમર જગતમાં.

મેનકાઃ અગોચરની એ વાતોઃ -
 અંહી હોય ધરતીઘાટે ?
 અણુસ્ફુમન્યાં નય ઉદયાચળની યાત્રાએ
 તે આથમે જઈને અસ્તાચળે.
 જગત આજ સોહામણું લાગે છેઃ
 સૃષ્ટિએ બાણે સોહાગઓઢણી ઓઢી.

રંભાઃ બહીઓ ! નિરખો તો ખરી.
 આ જલ તો અદ્ભુત છે, બાઈ !

તિલોત્તમાઃ અદ્ભુત બાણી તો સ્નાને આબ્યાં
 મન્દાકિની, મૂર્છિને ગંગાઘાટે.

ઉર્વશીઃ મન્દાકિનીના આરે છે દેવોના વિલાસ,
 ગંગાને ઘાટે છે ઋષિવરના પુણ્યાશ્રમ.

વિશ્વગીતા

ગંગોદકમાં જ નથી એક
ગંગાજીની પાવનકારિતા-
તીરનાં ઝુંડો કુંજો વનો મહાવનો
ઘાટ મન્દિરો આશ્રમોમાંની સાધુતાઃ
એ છે ગંગાજીનું સાધુત્વસર્વસ્વ.
પ્રયાગ ને વારણાવટ
સ્વર્ગમાં શોધ્યાં થે માઠાં સાંપડે.
પણ એવડાંક શાં દીઠાં
અદ્ભુત અહીં ?

રંભાઃ જુવોને જલની લહરીલહરીમાં.
રેખારેખામાં તરે છે પુણ્યનાં અણુરેણુઓ;
જાણે રત્નો વાટી રજ વેરી હોય ને !
વીણવા મધું છું કચ્છારની,
પણ ગ્રાહ્યો ઝલાતો નથી રતનપરમાણુ.

મેનકાઃ એ તો પુણ્યપરમાણુનાં તેજછાંટણાં,
પુણ્યોદકે નાચતાં પુણ્યનાં વિદ્યુત્કિરણો.
એ તો ઉરલહરી સરિખડાંઃ
એમાં સ્નાન થાય,
ગ્રાહ્યાં એ ન ઝલાય.
સાધુઓનાં નેત્રામૃતની સાધુતા,
મહાગુનિઓનાં તપોજ્વલ,
બ્રહ્મર્ષિઓનાં બ્રહ્મવર્ચસ,

વિશ્વગીતા

યુગયુગથી સંચાતાં એ તો છે
ગગાડોડ્યાં પુણ્યવન્તાંઓનાં પુણ્યભર્ગ.

ઉર્વશી: ઉડતાં આભલાં વર્ષા વેરે,
એમ વેરે છે પુણ્યવર્ચસ્વીઓ
પ્રહ્લાંડભરમાં પુણ્યનાં તેજઃઅણુઓને
ઉગે છે, પાંગરે છે, પ્રફુલ્લે છે
એ ધીજ અવસર ઉગ્યે.
અમૃતનો છાટો કેા અક્ષુબ્ધ ન જાય.
એ તો પુણ્યનાં પરમાણુ.

તસોત્તમા: અજલિ ભરી ભરીને જો,
સરી જશે અગુલિઓમાથી એ.
ખોખલા ભરી ભરી લલાટે વધાવ,
મોતીડા શા અલકઅલકે પડેવાશે,
મુગટ થઈ માથે વિરાજશે

(અરુણુતેજ સમો કેા અદ્ભુત તેજપુર્ણ વનવનમાં ને ગગાપટમા
સદસા જગદળી ઉઠે છે, ને અધઃસ્રોતમાં પૃથ્વીપાટે પરવરતા પ્રભાતના
બાવસ્ય સમોવદ્ય ગર્ભજોગી ચોરકુમાર શુક્રદેવજી, પૃથ્વીદડમડતા મમ
કુન્દ સમા, કડખડતા દટખડતા તથોવનમાથી નીકળી, કેવળી સરિખડા
ઉડતા, ઘાટધારે થઈને મહાવનમા અદરશ થાય છે એમની એકદષ્ટ આખ
ડલી એકરશિખરીપ સમી, ચોતમાર્ગ સમો રાજમાર્ગ નિહાળી રહી છે
સ્નાન નીતી, અબરખ સા અબર એટલી ચકિતવદના અપ્સરાઓ અર્ધ
દાઝી ચન્દ્રપ્પા શી કેદજોતે ગર્ભજોગીને નિહાળી રહે છે ન તો ગર્ભજો-

ગીતું કે ન તો કે સૌન્દર્યધર્તિનું રોમકિરણે ફરકે છે., દેહપર સૃષ્ટિનાં એ કોઈને દેહબાન લગતું નથી)

મેનકા: સૂર્ય નારાયણ નાઠાં જાય છે
ધરતીને ખોળે જાણે.

ઉર્વશી: બ્રહ્મલોકના છે કે બ્રહ્મચારી.

રંભા: અજબ દીઠાં એ યોગીન્દ્રને.
સૂર્યતેજથી લજવાઈએ
તો એનાથી લજવાઈએ.

મેનકા: પૃથ્વીના પુણ્યશિખરે વિરાજતી
અનોખી છે યોગીશ્વરોની એ જમાત.
અમૃતઆમૃત્યવન્તા યતીન્દ્રોજ છે
જગતના કલ્યાણક ને ઉદ્ધારક.
કે દેવમુહૂર્તે દર્શન થાય એમનાં.
-વીણા, પુણ્યોદ્ધકનાં કિરણે વીણા.

ઉર્વશી: આ કિરણે જલાય તો એ જલાય.

રંભા: સૌન્દર્યોપાસક એક રસિકરાજ કહેતા'તા:
'જાલવા તો જઈ છું સૌન્દર્યને,
ત્હાં કરમાં જલાય છે શરીર:
પીવા જઈ છું રસને,
ત્હાં પીવાય છે પાર્થિવતા.
-હું આલીશ એ વિહંગરાજને.

મેનકાઃ આ પુણ્યકિરણોને ઝાલવા જતાં ये
 ઝલાય છે આ જલોર્મિઓઃ
 ને એ ये સરી જાય છે
 અંજલિ-અંજલિમાંથી.
 એવી છે ગેબની ગહુનતાઓ.
 મોંઘેરી છે મનુષ્યને આવડત
 આત્મતત્ત્વને ઝીલવાની કે ઝાલવાની.
 -રહેવા ઘો; એ ભાત છે અનોખી.

રંભાઃ અજીતને જીતવાં એ જ છે પરાક્રમ.

(બ્રહ્મચરોથી મહાવન ગાળે છે. વિદ્વત્તાના ભાર સમા જટામુંડધારી,
 નિર્ઝરની વાઝધારાઓ શી પ્રસંખ્યસ્વેત ફાઢીવાળા, સરસુસરોવર સમાં નય-
 નગાર્ણાર્ધવન્તા, આભના યંમ જેવા ભવ્ય ને ઉન્નત, અમ્બોનિધિ સમા
 અગ્રાધ, બ્રહ્મર્ષિ વ્યાસ ભગવાન વનરાજમાંથી પધારે છે: નાછું વનાઢ
 વિધેયું ઢા દેસારુશૂઝ આબું. ધુનિવરંગી પ્લેક્ષી દષ્ટિ રાજમાર્ગે આજંગીને
 મહાવનમાં વિચરે છે. ખીલે દષ્ટિપત્રકાર કેવધાટના સ્ફટિકઆરે પડેલાં
 સ્વર્ગવિમાન ને ચારદમલાને નિહાળે છે. ત્રીલે દષ્ટિપાત ગંગાબ્દેજુનાં
 પુણ્યોદ્ભમાં રમતાં રૂપકમલો ઉપર પડે છે. ક્ષણ-અધક્ષણમાં જ દગવીજ-
 ગીને વારી-સંકેલી જિ છે. પણ એ અધક્ષણમાં તો લલ્લીગંજવાતો આસ-
 રાસંધ હંકમળ સ્પી જલપૂરમાં ફૂળંડી મારી માથે કમલપત્રની લલ્લીઢાલોઃ
 આચ્છાદી કે છે. 'હે પુત્ર !' 'હે પુત્ર !' ચોકસરતા પુત્ર પાછળ પરવરતા
 વ્યાસ ભગવાન વનરાજમાં અન્તર્ધર્મન યાય છે.)

ઉર્વશીઃ (લલ્લમૂર્છા વડ્યે)

રૂપરાણી મેનકાજી !

કંઈ શરમના ચોરડા પડ્યા આજ તો ?

તિલોત્તમાઃ જોજો, રૂપની કવિતા ઢળી ન બંધ.

મેનકાઃ ચન્દ્રમા અગમજતાં શરમાય
તો આપણે અબહુળતાં શરમાવાનું.
તહો યે એ જગતજ્ઞાનીનાં દર્શને
લજ્જાનાં અરુણાં ઉગ્યાં આજ.
એમ કેમ?

ઉર્વશીઃ બાળો જોગી ને શાણો સંસારીઃ
એમનાં નવણાંના નાયજ ન્યારા.

તિલોત્તમાઃ એમને આકર્ષે છે આપણી રૂપકલા;
આપણને આકર્ષે છે એમનાં ગુણકિરણો.
સોહામણાં સ્વર્ગે અંખવાય
મહાનુભાવ મહર્ષિઓનાં મહિમાતેજથી,
તપોધનોના તપપ્રભાવથી.

રંભાઃ મેનકા! ઉર્વશી! વિશ્વશેલનાઓ!
પ્રભાત પ્રકુલ્લી સ્થવાર થયું.
સોનરેખ કિરણો નાચે છે
ગંગોદ્ધની લહરી લહરીની છોજે.
ચાલો, સૂની છે સ્વર્ગની વાટ; સાંચરિયે.
વળી આવશે કે અલગેલડો
ને વાગશે મહીતલનાં મોહબાણ.

વિશ્વગીતા

એનકા: હા સ્તો, ચાલો સ્વર્ગને સોહાગપન્થે.
 પે-એ-લા વિહંગરાજ ઉડે એ આભકેડીએ.
 પૃથ્વીની પાર્થિવતાનો મહિમા તે મોહ.

(સ્વર્ગસાહેલીઓ ચાલી જાતી સાંનરે છે)

ઉર્વશી: લજ્જાવેલના છોડ નથી કંઈ આપણે
 કે દૃષ્ટિનાં કિરણ અડક્યે બીડાઈએ.

સ્વર્ગસુન્દરીઓ: તરસ્યા એ વાહણીને તીર,
 વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે,
 સન્ધ્યાના માગરને નીર
 વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

આભમાં પ્રચંડપૂર ઉછળે છે પાણીડાં;
 મનોવેગી વાય ત્હાં સમીર:
 વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

ઘેરાં ઘેરાં ડાલતાં હિન્ડોલ મેઘહોડલાં;
 ગવંઘેલાં ઘટા શા ગલીર:
 વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

સાન્ધ્યરંગી સાળુ, મંડી મેઘરયામ વાહણી,
 રુપેરી પાલવનાં ચીર.
 વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

વિશ્વગીતા

આંખડીનાં કિરણકિરણ વરસે કંઈ કૂલડાં;
વીજળીની વેલ શા અધીર:

વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

ઉડો રાજ! પાંખમાં ભરી અનન્ત ઘેરણા;
સાગરને નથી રુદામા તીર:

વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

સન્ધ્યાના સાગરને નીર

વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે;

વીજળીની વેલ શા અધીર

વિહંગરાજ તરસ્યા ઉડે રે.

—:૦.—

પ્રવેશ ૫ મો

પયગમ્બરોના કલ્યાણુધ્વજ

(બોલ્લોકની પરમ સન્ધ્યા ભરેલી છે, ને એ ત્રિલોકસન્ધ્યાની બહુ
ભુવ સન્ધિના દિગન્તમાં ફરી રહી છે

બ્રહ્મભક્તોના ચોખ્ખા અમૃતદ્વંદ્વતાદેવસિંહાસનો માટેલા છે હિમાદ્રિ
ઉપરથી અને ગંગાઓ, એમ અનેક દિશાના અનેક પત્થ ત્હાપી ફાટે છે
પત્થે પત્થે થકને પયગમ્બર પધારે છે એક આબ્યા અમૃતના મેઘ બીજ
આબ્યા બ્રહ્મવચ્ચેની સૂર્યરાજ, ત્રીજ આબ્યા મુધાદ્વંદ્વ સમા ચન્દ્રદેવ ચોથા
આબ્યા હાલદળતા સ્વર્ગઅગ્નિ, પાચમા આબ્યા જગત્તેજીના ભક્તે જગત્
હવિ છકા આબ્યા ઠાળજીના ભેગન્દર નિજનિજના કલ્યાણુધ્વજ ધારીને
એમ સદુ પયગમ્બરો પધારે છે

અમૃતદ્વંદ્વને પગધિયે એ- બાવદેહરીમા દેવમાલ- રાા શુકદેવજી
બ્રહ્મઆશીની શિખાઓ પૂરતા વિરાજેલા છે જત્હારે જત્હારે પયગમ્બર
કો પધારે છે ત્હારે ત્હારે ભક્તિમૂર્તિ શુકદેવજી અર્ધપાદ અર્પી, પુણ્ય
પુણ્યે વધાવી, જય કહ્યારે છે-જય પરબ્રહ્મનો

પરસ્પર દૈયે દૈયા ચાપીને, આખડીમા આખડી ટાળીને દેવવન્દ
નાઓ વન્દી દેવસિંહાસનોએ વિશ્વદયાઓ વિરાજે ■

એ વિશ્વજ્ઞાતિધરોના ચરણારવિન્દે અધ્ધાલીના શુકદેવજી, પૂજ્ય
ભાવનાના તુલસી છાડ ચા કલ્પવૃક્ષ પ્રણામ કરે છે)

શુકદેવજી: (વિશ્વદયાઓની ચરણવન્દના લેતા લેતા અખડ પાડ
બાણે છે)

આકાશવ પતિત તોય યથા મચ્છતિ સાગરે,
સર્વદેવનમસ્કાર કેશવ પ્રતિ મચ્છતિ

ભગવાન } : વિશ્વ વૃદ્ધોમાં વૃદ્ધ બાલકા!
 યુદ્ધદેવ }
 પ્રસન્નમન તો છે ને?

શુકદેવજી: આજ તો મહારા આયુષ્યનું પર્વ.
 આ તો છે ત્રિલોકોદ્ધારિણી કલ્યાણસલા,
 એવો કેાણ હોય હતભાગી
 કે દર્શને પ્રસન્નચિત્ત ન થાય?
 આજ તો યુગયુગનાં કમળ ઉદય્યાં.

હૃષીકેશ } : કલ્યાણ હો પૃથ્વીનાં પુણ્યશાળીઓનું.
 મહુમ્મદસાહેબ }

શુકદેવજી: પણ મહારાજ! કલ્યાણસંઘ સન્મુખે
 પૃથ્વી દુરિયાદે આવી છે.

મર્યાદાવતાર } : વાધ્યો લાગે છે ભૂમંડલનો ભાર.
 રામચન્દ્રજી }

મહાત્મા કેા- } : બાળા ભોગન્દર! ગર્ભજેગી!
 નકુશિયસ }

ન્હોતરો એ દુઃખિણી કાળકુંવરીને.

મર્યાદાવતાર } : ને શુકદેવજી! પછી સિધાવબે
 રામચન્દ્રજી }
 સત્યલોકની સાયં આરતીને કાજ.

(કાળાવજ સમી સ્વેત જટાળી, કંદાક પર્વતધાર ને કંદાક ખીણ—
 અગ્રાઅગ્રે એવી કરચલિયાળી, વરવી, ચાક્યાકી, સ્વલમૃતિ પૃથ્વી માથે
 મ્હોટા પોટલો લેઇને લડયડતી લડયડતી, જદ્દા જમવધોળણુ જેવી, પયગ-

વિશ્વગીતા

અરસભામા આવે છે વચ્ચોવચ્ચ પોટલો પછાડી ચામ્હાફતી જગવચ્ચે
ઓના ચરણોમા બેસી ભય છે ઉડા શ્વાસ લે છે)

દેવપુત્ર ઇશુ } : વળી આટઆટલો દગવો ભામ્યો ?
ખ્રીસ્ત } ઉતાર્યો હુતો ને, વૃદ્ધા !
વિશ્વનો તો પાપભાર ?

હજરત મહુ } બહુ બહુ બાળ્યા'તા ઉકરડા,
મહ સાહેબ } ને ત્હો ય યુગેયુગે એ નવાનવા

કરુણાધાર મ } : મળ છે માનવીને દેહે દેહે
હાવીર સ્વામી }

મર્યાદાપતાર } ક્ષમામૂર્તિ ધરિત્રી દેવી !
રામચન્દ્રજી } પણ ક્રિયાદે શી આબ્યા છે ?

(પૃથ્વી દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખે છે વડા શ્વાસ લે ■ —નહો બાણોની
ધમ્મણે ધમધમતી ન હોય !)

પૃથ્વી મ્હારે દાહે નથી, ક્રિયાદે નથી
હું કોણ અણુરજકણુમ્હોટરી
કે ક્રિયાદે આવું અહીં પ્રજ્ઞાડછેડે ?
પ્રજ્ઞાદાદો રાખે તેમ રહેવું
પણ ધર્માચાર્યોએ વિચાર્યું કાઈ ?

પુણ્યવર્ણા } કલ્યાણચિન્તન ને નિત્યસમાધિ
ઝરથુષ્ઠ્ર } એ તો છે અમારા અખડ જીવન

વિશ્વગીતા

ત્હમે ય છો શુકદેવજી સમોવડાં,
વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ બાલકડાં.
ભાખશો, કાળકુંવરી !
ત્હમે શું ચિન્તવાવવા વાંછો છો ?

કાળવૃદ્ધ } : વિશ્વચિન્તા તો છે અમ છવનજયોત.
મૂસા નખી }

પૃથ્વી: પુણ્યગંગાઓના વિરાળે છો ભગીરથો;
ઓળખું છું પરમેશ્વરી વિશ્વશાણાઓને
હું તો છું પાર્થિવનો પિંડ.
આત્માને દેહ શું પ્રીછાવશે ?
મૃત્યુલોકનાં પ્રારબ્ધની પોથી
તો લખી છે ત્રિકાળદષ્ટાઓએ.
કહેશો, જગત આલું શાને સરજ્યું ?
કોણે માંડ્યા આવા અવળા આકડા ?

મહાત્મા કોન- } : અમ સૌની એવડીક શી ભૂલ
ક્યુશિયસ }
ત્હમારે થોપડે રહી ? કાળકુંવરી !

પૃથ્વી: (પાતાળ ઉડા નિસાસો નાખીને)
ઝૂં ? ક્ષમા કરશે જગતકલ્યાણકો ?

દેવપુત્ર ઇશુ } : ક્ષમાભડાર તો લેઈ બેઠાં છો ત્હમે.
ખ્રીસ્ત }
અમને ધીરથો એટલી આપીશું ક્ષમા.

પૃથ્વીઃ વર્ષા પેઠે અંગઅંગમાંથી ત્હમે નીર્ઝર્યા
 તે ઝીલી-ઝીલીને મ્હું સંખ્યાં
 ક્ષમા ને કરુણાનાં ઝરણાંઓ.
 એ અમૃતથી પોષાઈ રસાર્દ્ર છું હું.
 અનુરા છે તો સાંભળિયે.
 એક જ છે બોલ મુજ રંકનોઃ
 આટઆટલા સૂરજ ઉગ્યા માનવલોકે
 ત્હો ય અન્ધારાં કેમ ન અજવાળાં થયાં ?
 મૃત્યુલોકે આજે એ પડછાયા પડેલા છે.
 માપભરી ખીણો ગાળે છે,
 દુઃખના ઉકરડા ઉભરાય છે.
 ન થયાં હળવા હૈયાના ભાર,
 કે ન સંધાયા કૂટેલા સૌ આત્માઓ.
 સંસારની ન થઈ બ્રહ્મવાડીઓ.
 એક સૂર્ય ઉગ્યે રજની ધોવાય,
 ને ઝળહળતો દિવસ પ્રગટે.
 આટઆટલા બ્રહ્મભાસ્કર ઉગ્યાઃ
 | પૃથ્વીલોકમાં કેમ ન પ્રગટ્યાં
 અનસ્ત એ બ્રહ્મઅજવાળાં ?
 મૃત્યુલોક હજી એ કેમ રહ્યો તમસુલોક ?
 પુણ્યકિરણાળાં ધર્મમાર્તંડ
 આટઆટલા ઉગ્યે એ
 પૃથ્વીમાં કેમ ન પ્રગટ્યાં અખંડ પ્રભાત ?

ભગવાન } : વૃદ્ધ છે, કાળકુંવરી !
 યુદ્ધદેવ } તહાં જે છે બાલક હજી.
 એક આખે ભેજો કે જે ?

પૃથ્વી: ભે આંખે બધું ભળાય,
 એક આંખે અડધું જે ન ભળાય.
 ને બાડાની તો સદાની બગાડદહિ.

દેવપુત્ર } : સાધુસન્તો, પુણ્યશાળીઓ,
 ધનુષ્ઠીસ્ત } ઋષિગણો, બ્રહ્મશાસ્ત્રીઓ,
 એમની જમાતો નથી ભેદ
 જગતનાં વનવનને જગાવતી ?

પૃથ્વી: તો તો ન નિરખ્યા હોય
 મ્હે મ્હારા સૌભાગ્યસઘ.

ભગવાન } : અન્ધકારરોખેલું છે
 યુદ્ધદેવ } પ્રારબ્ધના પાનાનું એક પૃષ્ઠ.
 ને બીજી પૃષ્ઠ છે
 દેવઅક્ષરે આલેખેલું તેજવર્ણ.
 મૃત્યુલેહને દરવાજે જ મર્ત્યોને
 અમૃતપ્યાલો પાય છે અમરસ્વામી.

પૃથ્વી: એ જ ■ મ્હારા વિનવણાં.
 આટઆટલા બ્રહ્મલહિયા બેઠે જે

એકજ પૃષ્ઠ બ્રહ્માક્ષરનું કેમ ?
 આલની બન્ને ય બ્રહ્મપાટીએ
 તેજઅક્ષરાવલિ કેમ નથી આલેખાઈ ?
 સૂર્યે અજવાળે છે અડધેરીક પૃથ્વી,
 ને ચન્દ્રે અજવાળે છે અડધેરૂંક મુજ અંગ.
 મહારા હૈયાને પાટે
 મધ્યાહ્ને ચે પડીને પથરાય છે
 કાળકાળા મૃત્યુધોર પડછાયા.

(ભરી ભરી આલની ચુકા સખી બ્રહ્મસભા ધડીક અતુતર થંભે છે
 મહીની તારમાવલિ સખા આખડીઓના તારલા બ્રહ્મતેજે ચિન્તનરેરા
 તમતમે છે)

ભગવાન યુદ્ધદેવઃ કાળકુવરી ભાખે તેા ॥ સત્ય.
 એશી વર્ષ અહિંસા શીખવી;
 એ મહારાં આત્મસન્તાન
 આજ છે માંસાહારીઓ.

દેવપુત્ર ઈશુ ખ્રીસ્તઃ વધરથભે મહડીને પોકાર્યા
 પ્રભુનાં પિતૃત્વ, માનવજાતનાં જાતૃત્વ.
 સામ્રાજ્યોનાં સિંહાસનના મોહમાં
 ભૂટ્યાં એ બન્નેયને મુજ સન્તાનો.

હઝરત મહમ્મદ } : મહે ઉચ્ચાર્યો'તો જેબનો પથગામ,
 સાહેબ }
 અલ્લાહ તાઅલાનું એકત્વ,
 ને પોકાર્યો આત્મનિરૂપતામયનો નિયેધ.

મહારા કવિવરોએ દીધી
પ્રદાસકિતને જ મધની ઉપમા.

મર્યાદાપતારી } : ચૌદ-ચૌદ વર્ષના વનવાસ વેઠીને
શ્રીરામચન્દ્ર } : સદ્બોધ્યા મેં સદ્બોધ
એકબાણુ, એકવચન, એકપત્નીવ્રતના.
પૃથ્વીની પંચવટીમાં એના પડછાયા ચે
કેટકેટલાક પડેલા રહ્યા છે આજ ?

ભગવાન } : માહિષ્મતીમાં ઝંડો રાખ્યો? તો અન્તે
શંકરાચાર્ય } : વેદધર્મનો-ફક્તેવાદિતીપમનો.
આર્યજનતા ચળે છે આજ
એકને કે અનેક દેવદેવીઓને ?
આજે તો પ્રગટ્યા છે જાણે
ધરધરના નોંખનોંખા પરપ્રદા.

કૃષ્ણાધારમહા- } : એકેન્દ્રિય વધે કે પંચેન્દ્રિય ?
વીર સ્વામી } : એકેન્દ્રિય કાયને ઉગારી ઉગારી
પંચેન્દ્રિય કાયને પીડે છે
મહારાં ધર્મસન્તાનો.

પુણ્યવર્ણા } : મનસા વાચા કર્મણા—
ઝરથુસ્ત્ર } : ત્રિવિધ વિશુદ્ધિની ઉપાસના શીખવી.
પૃથ્વીલોકનાં પુણ્યપ્રારબ્ધીઓ !

વિશ્વગીતા

એમાંથી કંઈ-કંઈને કંકાવટીમાં ઝીલી
ને હૈયાના સંચમાં સંચી ?

પૃથ્વીઃ આ બ્રહ્મસભાં જગત્પ્રાદાણી છે.
પ્રત્યેક પયગમ્બર છે બ્રહ્મકુમાર,
જગતનો નવજ્યોત જગત્ગુરુ.

(અન્તરિક્ષની ગહનતાને એવે વાણી ફરે છે, તે દિશાઓ સંવાદ
દિશાઓનાં દેવી પ્રગટે છે)

દિશાઓનાં દેવીઃ ઇન્દ્રધનુષ્ય સમો સોહામણો,
પણ એકએકનો છે એકલપન્થ,
દિશાઓ છે દસ-દસ,
ને ઢેહી ઢેહી છે એક એક.

વિશ્વગીતા

ચક્રવર્તી કેા ધર્મધુરન્ધર,
 અચળાને અચળ સિંહાસને
 નથી દીઠા દરે દિશાના કેા દેવ.
 દિગ્પાળ શા છે સૌ દિશદિશના દેવતા.
 સહુ યોગીશ્વરો છે યુગદષ્ટાઓ,
 ત્રિકાળદષ્ટા છે એક શ્રી એકમેવાદ્વિતીયમ.
 પૃથ્વી! આજ ઉઘડ્યા છે ત્હારા ભાગ્ય.

(દિશાઓની દેવાને પૃથ્વી પૂર્ણિમે પદ્મ વિનયવન્દના કરે છે)

ભરાયો છે આ વિશ્વકટ્યાણુનો સમૈયો.
 જગત્કટ્યાણુક બ્રહ્મકુમારોના
 પૃથક્ પૃથક્ છે નિજ કટ્યાણુધ્વજ.
 કટ્યાણુકેતુ ધર્મધ્વજોનો સમન્વય સધારો
 ત્હારે મહીથી પ્રગટશે પૂરણ બ્રહ્મજ્યોત,
 કળીરે ક્રીધા, નાનકે ક્રીધા,
 અકબરશાહે ક્રીધા અવનીતલમા
 ધર્મસમન્વયના મહાપ્રયત્નો
 પૂર્વમા ચન્દ્ર ને પશ્ચિમે સૂર્ય તપે
 ત્હારે પ્રગટે પૃથ્વીમા પૂર્ણિમા.
 દરે દિશાઓમા દશ બળકરે સૂર્યદીવડિયા,
 ને રચશે બ્રહ્મતેજનો કિરણમાડવડો,
 આશને ઓળગતો, પાતાળને પ્રકાશતો,
 વિરાટના અણુઅણુને પરોવતો,

વિશ્વગીતા

ત્હારે ઉગશે નલોમંડળે
અનસ્ત પૂર્ણિમાની પૂરણ્જ્યોત.
દિનમણિ ગગનતલને લીપિ છે;
એમ લીપિશે એ પૃથ્વીનાં પડને,
પાપને, દુઃખને, અન્ધકારને.
ગેળના પુત્રો છો, ગહનંતાના વારસ છો,
પરમ પયગામના છો પયગમ્બર.
ઉઠો ને આરાધો
અનન્તાના સ્વામીની એ પૂરણ્જ્યોત.

(સકલ બ્રહ્મવર્ચસ્વી બ્રહ્મપુત્રો નિજનિજના ક્ષ્યાણ્ધ્વજ લેઈ-લેઈને
મધ્યસ્થ અમૃતકુંડમાં રોષે છે; ને મદ્દામેષની સુવિરાજ વાદળોએ સમી
ત્હેમની ક્ષ્યાણ્ધ્વજો ગુંધાય છે. ધર્મધુરન્ધર સકલ જન્મતન્ન્યાતિ-
ધરોનો મદ્દાસમન્વય સમાયે ધ્વજમંડલને શિખરે પરમ પ્રભાની મદ્દા-
નવાણો ઉછાળે. અન્નદિસે બ્રહ્મન્ન્યાતિ પ્રગટે છે. મહી આલેખેલી છે
અમૃતાક્ષરી કે 'સર્વકલ્યાણ'.)

રિપિ સૂર્યસહસ્રસ્ય મત્રેપુગવદ્વિથિતા।

યદિ ભાઃ, સદગ્રી સા ત્યાદ માસસ્તસ્ય મહાત્મનઃ ॥

બ્રહ્મવર્ચસ્વી સદુ વિશ્વદ્રષ્ટાઓ એ બ્રહ્મન્ન્યાતને વન્દના વન્દી શી-
લવાટે નેત્રે વડને દ્વેષે વધાવે છે.

સોળપાંખડી એ બ્રહ્મન્ન્યાતનાં દર્શને પૃથ્વીને રોમરોમમાંથી આદ્-
લાઈનાં ઘરખાં ફૂટે છે, કાળ્યદેશે અમૃતચાંદલિયો ઉગે છે.

પયગમ્બરો, તારણાઓ, શૂરજમાલાઓ, બ્રહ્માડમાલાઓ, ■ બ્રહ્મ-
ન્ન્યાતનો જ્યોત્યાર ઉચ્ચારે છે.)

દિશાઓની ડેવીઃ જગતમાં લગી પરણ ન્યોત !

શૂર આનન્દે, સન્ત આનન્દે, આનન્દે દેવનો ઘાટ;
આનન્દે-આનન્દે નવલખ તારલા,

થેઇ થેઇ નાચે વિરાટ:

જગતમાં ભગી પૂરણુ જ્યોત.

ઉર ઉઘડ્યાં, કંઈ આત્મનુ ઉઘડ્યાં, ઉઘડ્યાં ચૌદે લોક;
ઉઘડ્યાં-ઉઘડ્યાં આલનાં ખારણું,

પ્રહમહેલના થોડ:

જગતમાં ભગી પૂરણુ જ્યોત.

આણુઆણુ 'જય જય' 'જય જય' ઉચરે,

'જય' ઉચરે સંસાર;

કાળજાળ ને વિરાટ વહે આ

હુરિનેા જયજયકાર:

જગતમાં ભગી પૂરણુ જ્યોત.

(દશે દિશાઓને વન્દન વન્દતા શુક્રદેવેલ સન્ધ્યાઆસ્તીને કાળ
સત્યલોકમાં સિધાને છે.)

વિશ્વગીતા:-

અંક ત્રીજો: ત્રિકાલપર સનાતનતા

પ્રવેશ ૧ લો ગર્ભભોગીની યોગયુક્ત

(ભવાટવીના ધ્વજાડપૂમણુમા ઘટલોકને માર્ગે એકઠા તમિસાના મહેલ સમી કાળજકાળી ગિરિયુક્તમા સમાધિ સાધી શુક્રેવલ શિલા સમા એ- શિલાપાટ વિરાજેવા છે ગિરિવરની અન્તર્ભજ સમે! મુજનકાળનો મહાઅન્ધાર ફરતો દોઝાઈ રહ્યો છે પૃથ્વીના પડદા સફલાયા નથી

સાશુકેરની સોનરેખ રો, ઝીણામા ઝીણી વીજળી સમે! પલવટનો પલપલાટ ત્હા ઝપકે છે ને વળી પાછી જમતની ઝાનરે! સમી તમિસાની ઝાલરે! દબે છે

ચોડીક વારે જરિયાનની સામી રો! વીજળીની વેલ સમે! ઝળટગાટ / ચાલ છે, ને આભયુક્તને આરે લગતો ચન્દ્રમા ચમકતો આવે એવે! ઝાંખે! ચન્દ્ર યુક્તદારે ચમકે છે

સણેકમા સુન્દરીની સૌન્દર્યમૂર્તિ ગર્ભભોગીની યોગયુક્ત અજવાળતી હશે છે)

સુન્દરી: એકાકિની આવી છુ,
સૌન્દર્યશચ્ચે! સળને આવી છુ.
અમે તો અપ્સરાઓ
અમારે સૌન્દર્યકટારે હૈયા છેદવાના
અમારા તો રૂપના જથપરાજય.

(ચોમેર નિહાળે છે)

વિશ્વગીતા

ઈન્દ્રાસન એકનાં બે ન થાય ?
 આમ જ સધાતા હશે સદા
 સંસારમાં સૌન્દર્યના દિગ્વિન્ય ?
 હૈયું હિંડાળે ચૂક્યું છે:
 ને આ હિંડાલ છે અદ્ભુત.
 એની કાન્તિકલા આકર્ષે છે,
 એની પવિત્રતા ઠારે છે;
 એના અંગના પરિમલ આવી-આવીને
 મેઠકાવે છે મુજ મનોવાટિકાને.

(ક્ષણિક વિચારહિંડાળે ડાલે છે)

હું શું કરું ? કે શું ન કરું ?
 સુરેન્દ્રની આજ્ઞા એ જ અમારું ભુવન.
 સૌન્દર્યભૂતિ અમ્મરાઓ ચે પરવશ છે.

ભુમભુમતા ભેગી જેવા ડુંગર ડાલે રે;
 મૂલન્તા ઝાડીઓને ઝાલે.

સોહાગી રાજ !

ડુંગર ડાલે ને મહારાં હૈયાં ડાલે રે. ૩

કાળની ઝીકી જેવા ડુંગર ડાલે રે,
 વિશ્વ રમે એહ દૃષ્ટિછાળે.

સોહાગી રાજ !

ડુંગર ડાલે ને મહારાં હૈયાં ડાલે રે. ૪

લાવ, છોડુ મારું મોહાસ.

વિશ્વગીતા

વૃથા બાય છિ આજ

મહારાં અમોઘ સૌન્દર્યનાં બાણુ.

(ત્રીજી પ્રકરણના ફરે છે. સાગરની ઉર્મિઓના ઉછળાટ સમ હૈયાના આસોમ્યવાસની સ્ફુરણાથી ચોળીન્દ્રને ઇરસિત્કારે વધાવે છે. રસ, ભાવ, કામણુ, વશીકરણુ: સૌન્દર્યમેદાવલિની સામગ્રીનું નૈવેદ્ય ધરાવે છે: પણ નૈવેદ્યને કેવ પ્રારો એટલું પે શુદ્ધેવજી પ્રારાતા નથી.

નિરાસાનાં નીરમાંથી બણે ઇર્વંજ ભરીને)

આ તો બણે વજનો ખડક !

પવિત્રતાનો બણે પ્હાડ ! ઓહો !

સૌન્દર્યના ધોધથી કોરું એને, તો ખરી.

ત્રિભુવનમાં નથી ઝીલનારો કો મહારુદ્ર

બ્યોમપડતી મુજ સૌન્દર્યગંગાને.

બ્રહ્માના પદ સમા ડુંગર ડાલે ર.

આતમ ડાલે એ હિંડાલે:

સોહાગી રાજ !

ડુંગર ડાલે ને મહારાં હૈયાં ડાલે ર. ૫

અમ્મર આયુધ્યના ડુંગર ડાલે ર;

ડાલે ભૂગોલ ને ખગોલે:

સોહાગી રાજ !

ડુંગર ડાલે ને મહારાં હૈયાં ડાલે ર. ૬

(દ્વેષથી, નેત્રેથી, વદનેથી, ભાગ્યદેશેથી, સારે રેહખડેથી સૌન્દર્ય-
કિરણો સમેટી સમેટી, કામણુનાં વિષ પાછ પાછ, સૌન્દર્યનું સંમોહાન્ન,

વિશ્વગીતા

છાડે છે. ધરતી મૂળે એમ સહજ-જરા- ગર્ભનેશીનો રેહ કાપે છે શુક્રેવળને
ભાલે લગરીઝ આખી કરચલીઓ ઉઠે છે બ્રુક્ટિ ચ્હડીને પડે છે)

ગર્ભજોગી: (માઝાવન્તા સાગરના સમી યોધણાથી, અર્ધસમાધિત-દ્રામી)

અહો! દેવાંગના! સૌન્દર્યમૂર્તિ રભા!

શું વાછો છો? સ્વર્ગસુન્દરી!

આપું સકલ મુજ પવિત્રતા,

કે દઉં મુજ યોગનુ મહાફલ?

એ જ છે મહારા પરમ ધન.

રભા: બોલ્યા વચને પળને, જોગીરાજ!

આપો મુજને આપની પવિત્રતા

રંભા: વધાવો એ પુણ્યકિરણે પૃથ્વીલોકને,
ને વધે તે મ્હને અર્પો.

ગર્ભજોગી: એ શિવાય અન્ય કિરણો
ભાળ્યાં મ્હારે જીવનભંડારે?

રંભા: આપો યોગીશ્વરનું અમ્મર યૌવન.

ગર્ભજોગી: યૌવન અર્પ્યાં રદ્યાં છે કોઈનાં?
સૂર્યે યૌવન દીધાં ચન્દ્રને;
ત્હોં યે ચન્દ્રને થયો ક્ષય.

(નીચે રજની જણી જણી સદુ સામળે છે રસરસિયો. રજની-
પતિ રજનીના હૃયાસાગ્રુમાં લપ્પાતો લપ્પાતો હસે છે રમ્ભાને પૂરની
આગળ સ્વર્ગ દ્વારણ ભાસે છે. ચન્દ્ર શું મીઠું માટે છે, રસનો ઉલ્લસા
પ્રગટ છે, છેલ્લો હુમલો આજરે છે.)

લોકોત્તર હાવભાવથી, સ્વર્ગના હાસ્થવિલાસથી રભા યોગીશ્વર
સન્મુખ ગીત ગાય છે, નૃત્ય મડિ છે, અંમદિત્યોગ ડોવાવે છે, ચન્દ્રદેવને
વિનવે છે.)

રંભા: નેણુલે ખધરાવી ચન્દ્ર ! પૂજું-પૂજાવું,
મ્હારા રસિયાને કંઈક ત્હારાં હાસ જો હસાવ;
મ્હારા રસિયાને કંઈક ત્હારાં હાસ જો હસાવ.

કૂલ્યાં કૂલડાં સદૃણા કોડ કહી જશે;
આવી વિધુમુખી વસન્ત રાજ ! વહી જશે;
મોંઘા મનના મનોરથો ય રહી જશે:

વિશ્વગીતા

પિયુ ! કોકિલા બોલાવે, આંખામંજરી ઝૂલાવે.
ચન્દ્રદેવ આ મનાવે, રસિકરાજ હો ! મનાવ;
રસિકરાજ હો ! મનાવ.

નેણલે પધરાવી ચન્દ્ર ! પૂજું-પૂજવું,
મહારા રસિયાને કંઈક તારાં હાસ બે હસાવ,
મહારા રસિયાને કંઈક તારાં હાસ બે હસાવ.

યોગીન્દ્ર ! આપો યૌવનના પરિમળ
મહારા એ બેબનને મહેકાવો.

ગર્ભજોગીઃ બેબન મહેકે એનાં જીવન મહેકે.
બેબનવેલીને ફૂલડે-ફૂલડે
પુષ્પના પરિમલ પમરે,
તો સંસારયાત્રા તીર્થયાત્રા નીવડે.
તો કલ્યાણબુદ્ધિ ભાગ્યદેશે ઉતરે.
હ્યો, પાંખડી-પાંખડી વીણો,
ત્યો મહારાં એ બેબનનાં ફૂલ.

(રશા વળી મહાત્મ યાચ છે, વિમાસે છે)

રંભાઃ (સ્ખલ) વચનના પાલણુહારા છે
બાળાજોગીને લોળવી લઉં.
મહેન્દ્રને નથી બેઠતી એમની પવિત્રતા,
૪ મહેન્દ્ર વાંછે છે સમાધિયોગનાં મહાકૃપ.

વિશ્વગીતા

(પ્રથમ) જગત્પાવન ભેગીરાજજી !
અખડ તપને યોગીન્દ્રનો યોગ
સમાધિ તમ શાશ્વત શોભને
વચને પળભે, મહાનુભાવ !
આપો યોગસમાધિનુ સકલ પુણ્યફલ

(ગિરિધાટ શા અચળ ગર્ભભેગી પદાસને વિરાજ રહે છે સિદ્ધિકુલ
સમુદ્ધમહા કૃપાથી અજલિ ભરે છે)

ગર્ભભેગી: આવો, ભેઈએ તે ત્યો, સુન્દરી!
તહમાર હો, તહમાર સ્વામીનુ હો
યોગસમાધિનુ મુજ સકલ તપોધન
સૌન્દર્ય માગે તે સૌ તહેનુ છે.

(દિશાઓના ફુફલિ ગડગડે છે આજ પુષ્પવૃષ્ટિ વરસે છે, નવે
મહો સામઠા ઉગી તેજછાલકોથી ગર્ભભેગીને અભિષેકે છે કિન્નરો ગર્ભભેગી
નો દિગ્વિજય ગાય છે યોગગુફામાં અજવાળા અજવાળા ઉભરાય છે)

રક્ષા: (ચમ્પિ થઈને)

બ્રહ્માડ શેના ગાળે છે આ?
શે છે આજનો એવડો મહોત્સવ?
ગર્ભભેગીને તો હું જીતી છું આજ

આકાશનાણી: મહાત્માના મનોજયનો આ મહોત્સવ.
આત્મભડાર ઠાલવીને દીધા,
ન દીધી તહો ચે પવિત્રતાની પાખડી.

વિશ્વગીતા

આજે છે, દેવસુન્દરી !
 ગર્ભજોગીના અખંડ જોગનો મહોત્સવ.
 -પ્રહાર્યારી ! પ્રહારંડ ત્હારં છે.

(દિશાઓ નહોતી સંગાથે જીવ્યરતી હોય એમ પડ્યાની પરંપરા આસને આંગણે આંમણે મળે છે. યોગયુક્તમાં તેજલોક ઠલવાય છે. ગર્ભજોગીના ચરણકમલમાં રંભા પરિમલની પૂજનવેલડી સરિખડી પડે છે. મધ્યાહ્નનાં સૂર્ય સમાં ગર્ભજોગીનાં સદસકિરણી નેત્રો આસના ગોખમાં અનિમિષ નિહાળી રહે છે. ગેઝના ગુંબજ ફાટે છે, ને બ્રહ્મવીજળીની વિદ્યુત્વર્ગમા શુક્રદેવજીને દૈય ને નેત્રે મહેમાનીએ પધારે છે.

અદ્ભુતતાના દર્શનમુગ્ધ ગર્ભજોગીમહનતાની દર્શનસમાધિમાં રૂબે છે.)

પ્રવેશ ૨ જો

સનાતન અર્થતથ

(ગંગાતીરની તીર્થવાડીમાં ગહનતાધિરા લલામંડપ સન્મુખ પારસ-
પીપળા નીચે જગત્કલ્યાણના અવતાર મહાત્મા નવમનુ મહારાજ
પ્રતાપને બ્રહ્મા નવમનુસ્મૃતિ લખે છે. કૃત્તા મહાવન પથરાયેલાં છે. નીચે
ગંગા વહેતી છે, જગત્સૌભાગ્યને ટેકવતી ભગ્મર સમી બેની લેખડ
ઉત્પત્તિ ને અર્જુન છે.)

બ્રહ્માંડ ભગતા તેજકિરણ સમા શુકદેવજી ત્યાં આવી પાથે પડે છે.)

મનુ } : કેનો તું પુત્રરત્ન ? પત્સ !
મહારાજ } : કચ્છાંથી આવે છે ? શું વાંછે છે ?
ભવની ભવાટવી સમું
આ તીર્થ તો વિકટ છે.

ગર્ભજેગી : ભારત ભાગવત ને પુરાણમંજરી
અમૃતવરસ્યાં જગતને દીધાં
એ વ્યાસપુત્ર હું શુકદેવ.
લોકલોકમાં શોધતો હુંહું છું :
મહારે ગાલું છે સત્ય પર પીવદિ.
શોધ્યું નથી જડતું એ મહાસત્ય,
સંસારનિયન્તા આપશે એ ?

મનુ } : બ્રહ્માંડનું પરમ સત્ય
મહારાજ } : પરબ્રહ્મે રાખ્યું છે નિજ અન્તરમાં.

અંહી તો છે જગત્સુક્રાંતી ગહનતા,
આ તો છે અનુભવના ઝોછાયા.

ગર્ભજોગી : એક સૂત્રે સદ્બોધથો એ અનુભવસાર ?

મનુ
મહારાજ } : એક ઘૂટડે ત્હારે બ્રહ્માંડ પીવાં છે ?

પીવાય તો પી ને પા, બાળ !

હું રચું છું વનની વાડી
તું પ્રપુલ્લાવ વાડીમાં વસન્ત.

ગર્ભજોગી : સંસારે શક્ય છે એ ?

મનુ
મહારાજ } : માનવી મથશે તો મ્હોરશે.

ગગાના છે તીર્થતીર્થના ઘાટ,
એમ રચાશે યુગયુગની સ્મૃતિઓ,
ને ઘાટઘાટના દેવમન્દિરના દેવ જેવા
પ્રગટશે યુગયુગના સ્મૃતિકાર.

ગર્ભજોગી : તો ત્રિકાલાબાધિત સત્ય શું ?

મનુ
મહારાજ } : સનાતન એક સસારગગા.

જે આ પાણીનાં પૂર.

ઠ્ઠેણ વમળ ને લહરીઓ

ફણફણની એ ફણિકતામા

ચિરજીવ છે એક ગંગા.

એવો છે અનન્તપટ આ સસાર.

વિશ્વગીતા

ઉપનિષદ લાખે છે જગત્યાં જગત્.
મંહી વંટાળ વાય, વમળો ધ્રુમે.
ને ક્ષણક્ષણ પલટાતી જલલહરી પેઠે
સંસારમાર્ગોં ચે યુગે યુગે નવલા.

ગર્ભજોગી: ત્હારે સંસારપલટાનો અધિષ્ઠાતા કોણુ?
માનવી કે મહાકાળ?

મહા
મહારાજ } : યુગનો અધિષ્ઠાતા યુગદેવ.

કો કુરુક્ષેત્ર એને ઉચ્છેદે,
કો ધરતીકમ્પ એને પલટાવે;
કો પિતામહ એને નવસરળે.
ઈતિહાસ ઉકેલતી આંખડી કોકે છે:
ભવિષ્ય વાંચતાં કેટલાંકને આવડ્યાં!

ગર્ભજોગી: ભવિષ્યદૃષ્ટિ એટલે બ્રહ્માંડદીવડો.

મહા
મહારાજ } : જોવી છે જગતગુફા ત્હારે?

લે, આજ એ બ્રહ્માંડદીવડાનાં અંજન,
ને જો ઘડીક જગતનાં જયોતિષ.

(ગર્ભજોગી એ અંજન આજ જગતગુફામાં જાય છે)

ગર્ભજોગી : આ તો કુરુક્ષેત્રનો સહાર,
આ તો આર્યસંસ્કૃતિનો ઉચ્છેદ.

મહા
મહારાજ } : અને એની ચે પાછળ જો.

ગર્ભજોગી : આ તો મહાવીરોનાં સૂનાં શિખરો.

આ બાણશય્યા, આ પિતામહઃ

ને ભરતવંશના ખંડેર સરિખડા

પદે વિરાજેલા છે કુરુક્ષેત્રવિજેતા પાંડવોઃ

ભણે ભરણ કાળપુરાણ દેવદૂહરીઓ.

પિતામહ શાન્તિપર્વ લાખે છે.

મનુ
મહારાજ } : વત્સ સારે જગતે જોઈ વળજે;

કુરુક્ષેત્રોના મહાસંહાર મંડાશે,

વિભલવો, ઉયલપાયલો, પ્રલયો ગાજ શે,

અનાદિ ધરણી ને સનાતન વાતાવરણ

શોષિત ક્રુવારાથી રંગાશે:

ત્હારે ત્હારે-સંસારના ધરતિકમ્પે-કમ્પે

એક જ સૂત્ર પુનર્જન્મે અવતરે છે:

કુરુક્ષેત્રના આદિમાં છે ગીતાશાસ્ત્ર,

કુરુક્ષેત્રને અન્તે છે શાન્તિપર્વ.

ફરીને વળી જો જગતગુફામાં.

(બ્રહ્માદીવડાનું અજન આંછ ગર્ભજોગી વળી જગતગુફામાં
જવે છે.)

ગર્ભજોગી : અહું-અં; કાળનિયન્તા !

ન ઘટે આપને એ.

મનુ
મહારાજ } : શુ દીકું ? દેવબાણુડા !

ગર્ભજોગી : દુનિયા દવમાં સળગે છે તે.

મનુ } : શાના દવ ? વત્સ !
મહારાજ

ગર્ભજોગી : ખોદ્ધરાં લગ્નેના મહાદવ.

નીન્દી નાખોને એ સંસારમાંખરાં.

મનુ } : ફરીથી ને એ જગતગુફામાં.
મહારાજ

ગર્ભજોગી : અરેરે ! નથી જોયું જતું. આ શું ?

આ તે માનવસસાર ? કે પશુના ધણુ ?

મનુ } : ખરું, વત્સ ! ખરું છે
મહારાજ

નથી એ મનુષ્યની માનવતા.

એ તો છે હેવાનના હવસ

અતન્ત્રતા તે સ્વતન્ત્રતા નથી.

બ્યભિચારથી તો ખોદ્ધા લગ્ને સારાં.

નવસસારસજનારને એટલું જ પૂછજો.

પુણ્ય વાવો છે કે પાપ ?

મનુષ્યનો દેવ સરજો છે કે પશુ ?

ગર્ભજોગી : સૌથી સારુ મહારુ બ્રહ્મચર્ય,

કે સ્ત્રીસંઘની આભડછેટ જ નહિ

મનુ } : બાળક છે, ને બાળક શું બોલે છે.
મહારાજ

સસારની માઝા છે બ્રહ્મચર્ય,

સસારનું અધિસ્થાપન છે ગૃહસ્થાશ્રમ.

પ્રવેશ ૩ જે વિશ્વઅવધૂતોનો અખાડો

(અખડ વસન્તની ભૂમિમાં એ આશ્રન છે, જેને દેવમંત્રી વિશ્વ અવધૂતોનો અખાડો કહે છે એ વસન્તભોમમાં મોઢ ફૂલ તોડત નથી સૌ સુગન્ધથી પરિતપાયે ॥ પૃથ્વીએ ના પડ્યા મેરના પાણી સૌ પીએ છે તેમ ત્યાં પડ્યા ફૂલથી નિર્વાહે છે આશ્રમને લાગ્યેદો છે આશ્રમમંત્ર
‘યદૃચ્છા કામસંતુટ’

આશ્રમને આમણે દેવશિલાઓ છે માટે માસ ને બત્રીસે ધર્મ એ શિલાઓને દેવપાટિ અવધૂતોની કોક કોક જમાવ જમેથી જ હોય છે

મુખડે આનન્દ છે નયણે સાત્ત્વિકતા છે લાગ્યેદો કાનની ભગવા છે, એવા સાગરમહીર-આપૂર્ણમાળ અવલગ્રતિષ્ઠમ્ જેવા-એ અવધૂતોને ન્હોતા ભરીના ઝલકાટ કે ન્હોતા ઓઠના ઓસરવા છત્રે આનન્દનારા હોયે આનન્દનારા સર્વસ્વ પામે ને સર્વસ્વ સમર્પાને આનન્દનારા અવધૂતોનો સદામર્વદા આનન્દ એ જ આતમરમ છે

પ્રાણવિનીમયનો મહાનિયમ એમનો જીવનમંત્ર હતો, ‘સ્વમને સિદ્ધિઓ નથી’

ન્યાય નહિ, કનાનું ત્યાં રાજ્ય હતું બકડો નહિ કામા ત્યાં અધિ દેવી હતી વિક્રમ નહિ, ઉદારતાનો ખુડો ત્યાં હતો ત્યાં એ પચ્છાની ઘણી હતી કાનતુલા

અવણે બક્ષાડના પોકાર સુણતા નયનો વિશ્વની પીડાઓ પાર ખતા સ-કપ કાસ હતો હચ્છા એ જ યાત્રા હતી

બક્ષાડસંગીતની સિતારી અખડ ચાલે છે એમ ધૂનનો એમનો એક તાર અખડ ગાજતો ત્યાં સૌ રહમજળા ને આચરતા કે જીવન એ જ અખડ આરતી

બક્ષાડભાર વહન્તા એ સૌ આતમરામ પૃથ્વીની પાખથી ચે દળવા દતા)

જગતનું પરમ સત્ય છે સંસાર,
ને સંસારનું પરમ સત્ય છે દામ્પત્ય.
જગતના જોગન્દર !

इत्त्वमूल मघ.शालमचचं प्राद्वरव्ययम् .
કાળના ગર્ભમાં હજી તો જન્મ્યો નથી
એ અવ્યયનો અવ્યયકારણકારો.
એ અવ્યય અશ્વત્થ તે સનાતન સંસાર.

(ગર્ભલેખી નવખાંગરી અશ્વત્થડાળે ચઢે છે, મનુ મહારાજ નવ
યુગનો સ્મૃતિગ્રન્થ આગળ આણે છે અશ્વત્થમા કાળજૂના વાપરા વાપ
છે, પાકા પાન સગાથે નવવસન્તાની કુપળો પે કધક ખેરવે છે, બ્રહ્મક્ષત્ર-
ચીત્તર્થી એમાંનાં પર્ણ પખીડાઓ દિરાદિરામા લઇ જઇને વેરે છે યુગ-
યુગનવના એ સનાતનત્વને દિશાઓ વધાવે ને પૂળે છે મહારાજ નિરખી
નિરખી અટ્ટહાસ્ય હસે છે)

મવરા ૩ જી વિદ્યઅવધૂતોનો અખાડો

(અખડ વસન્તની ભૂમિમાં એ આશ્રન ■ જેને દેવમન્ત્રી વિદ્ય-
અવધૂતોનો અખાડો છે એ વસન્તમોમમાં મોઢ ફૂલ તોડતુ નથી સૌ
નુગન્ધથી પરિતપાય છે પૃથ્વીનોન્મા પશ્ચા નેધના પાણી સૌ પીએ ■
તેમ ત્હા પશ્ચા ફૂલથી નિર્વાદિ છે આશ્રમને ભાગ્યદેસે છે આશ્રમમન્ત્ર
૧ યદ્વદ્ધા જામસન્નુષ્ટ .

આશ્રમને આશ્રમે દેવશિવાઓ છે મારે માસ ને બત્રીસે ધડી એ
શિવાઓને દેવપાટિ અવધૂતોની કોક કોક જમાત ભમેવી જ હોય છે

મુખડે આનન્દ છે નરણે સાત્ત્વિકા છે, ભાગ્યદેસે જ્ઞાનની ભગ્યતા
■ એવા સાગરમહોર-આપૂર્યમાળ અલસપ્રતિષ્ઠમ્ જેના-એ અવધૂતોને
ન્હોતા મરતીના ઝલકાટ કે ન્હોતા ઓઠના ઓસગ્વા છત્યે આનન્દનારા
હાથે આનન્દનારા સર્વસ્વ પામે ને મર્વસ્વ સમર્પાને આનન્દનારા અવ
ધૂતોનો સદાસર્વદા આનન્દ એ જ આતમરમ છે

પ્રાણુવિનિમયનો મહાનિયમ એમનો જીવનમન્ત્ર હતો 'સ્વર્ગને
સિદ્ધિઓ નથી '

ત્યાય નહિ, ક્યાનુ ત્હા રાગ્ય હવ બહલો નહિ જમા ત્હા અધિ
દેવી હતી વિક્ર્ય નહિ, ઉદારતાનો ખુડો ત્હા ઉડતો ત્હા એ પચ્છાની
તુલા હતી જ્ઞાનતુલા

શ્રવણે પ્રજ્ઞાના પોમર સુણતા, નયનો વિશ્વની પીડાઓ પાર
ખતા સન્ન પાસ હતો ઇચ્છા એ જ યાત્રા હતી

પ્રજ્ઞાસંગીતની સિતારી અખડ ગાજે છે એમ ધૂનનો એમનો એક-
તાર અખડ ગાજતો ત્હા સૌ સ્થમજળા ને આચરતા કે જીવન એ જ
અખડ આરતી

પ્રજ્ઞા'ભાર વહન્તા એ સૌ આતમરામ પખીની પાખથી યે
દળવા હતા)

વિશ્વગીતા

વિશ્વઅવધૂતોઃ જંગલના ભેગી બહાલા ! પ્રજ્ઞાનન્દધેલાઃ

જગના ગુરુઓ,

હુરિના-હુરિજનના ચેલા;

બહાલા ! પ્રજ્ઞાનન્દધેલા.

જંગલના ભેગી બહાલા ! પ્રજ્ઞાનન્દધેલા.

સંસારસાગર ભર્યો વિષઅમૃતે આ,

ભમ્યું સુરાસુરનું મન્યન નીરમાં, હા !

મોખા પ્રચંડ ઉછળે ભવલોઢ શાં, ને

ફળે જહાજ કંઈ, કો તરી ઉતરે ત્હાં.

અમૃતના આંખા

એ તો નમણા નમેલા;

વખડાંને ઘોળી ઘોળી

ખીવામાં પહેલાઃ

બહાલા ! પ્રજ્ઞાનન્દધેલા.

ભેગી એ જ ભેગી સાચા,

કુદરતધાવેલા, કુદરતધાવેલા,

કુદરતધાવેલાઃ

બહાલા ! પ્રજ્ઞાનન્દધેલા.

જંગલના ભેગી બહાલા ! પ્રજ્ઞાનન્દધેલા.

(વીજવેગે પ્રેમમાત્રી એક પવનપાવડી આવે છે. પાવડી ઉપર રોડું
છે યોગઃ કર્મસુ કૌશલ્ય.)

વિશ્વગીતા

અવપૂતોની } : જય સચ્ચિદાનન્દ !
જમાત

આગન્ટુક } : જય સચ્ચિદાનન્દ !
અવપૂત

આજનો આનન્દ અદ્ભુત હતો.

એક અવપૂત : અવનીમાં આનન્દ માનનારા ચે
છે અમારા કેા અવપૂત.

આગન્ટુક } : પૃથ્વીમાં તો છે આનન્દના ઓપ.
અવપૂત

રત્નો રેલાય છે ત્હાં રમસાગરમાં.

આજે હું યયો' તો ભીખારી,

ઉતારઅણુતાપ્યા લક્ષ્મીપુત્રાના

પાપના પોટલા ઉપાડનારે.

વિશ્વમીતા

હવે કામ્યાણાં કર્મણો ન્યાસં સંન્યાસ કવયો વિદુઃ ચોથી ઉપર હવે ન મે
ભક્ત વિનસ્યતિ. પાંચમી ઉપર હવે સંગં ત્યક્ત્વા ફલાત્રિ ચ. છઠી ઉપર હવે
લામાલામી સમે કૃત્વા સુહૃદુ સો જયાજયૌ. સાતમી ઉપર હવે કર્મણૈવ
દિ સંસિદ્ધિઃ—આઠમી ઉપર હવે ગદના કર્મણે ગતિઃ. નિષ્કામ અખાડાની
અવધૂતપાવડીઓ એમ બ્રહ્મન્યોધી સોહાગતુન્દર હતી.

શુક્રેવેષ પવનપાવડીઓને ચ્હડેલી રજ ઉડાડે છે,

વળી એક અવધૂત ગયા ને એક આભ્યા.)

આગતુક } : વનમાં થયો'તો આજ વાઘ.
અવધૂત

બીજો } : વાઘ ! હિસામૂર્તિ વાઘ કેમ ?
અવધૂત

આપણે તો વિશ્વસેવાનો અખાડો,
આપણે તો વિશ્વસેવાના અવધૂત.

આગતુક } : દેશકાલાનુસાર આપણા અવતાર.
અવધૂત

લીપણુ વન માગતું'તું ત્હારે
ભયમૂર્તિની લીપણુતા,
પુરુષવ્યાધની પરુવતા.
આણે સંચરતી નવવધૂવહારીના
હૂંટારાઓ હૂંટતા'તા સૌભાગ્યશણુગાર.
ખૂંટારવટિયાઓના ચે ધર્મનિયમાનુસાર
એ તો છે અઘોર અધર્મ.
ભય પમાડી ભગાડ્યા ભેડ્યોને.

ત્રીજો અવધૂત : ભગવાને કચ્છાં ન્હોતો લીધો નૃસિંહાવતાર ?
મનુજમાંની પશુતાની એ જગત્લીલા.

વિશ્વગીતા

આપણે પગલે પગથિયું ચે જગ ઉચેરડું ચુકે
ત્હારેજ સકલ આ અવતાર.

(ચારે અવધૂતોનું ક્રમણુ નય છે, એક આવે છે)

આગન્ટુક } : સર્વસ્વ આપી આબ્યો મહારૂ
અવધૂત } : તપોધન, પુણ્યસચય, સર્વસ્વ.
શબ સમો ખાલી દેહે આબ્યો છુ.

અવધૂત: એમ કેમ ?

આગન્ટુક } : આત્મભૂખ્યો, પ્રાણુતરશ્યો, દુર્ગન્ધમહેકન્તો
અવધૂત } : પાપકુડે પડ્યો હતો કેા પાપી.
નહવરાબ્યો, દેવ શો નિર્મળો કીધો,
દીધો સકલ મુજ આત્મસચય,
ને સન્ત કરી સ્થાખ્યો દેવસિંહાસને.

એક અવધૂત: પારસસ્પર્શે લોહનું કાયન ચાય,
ને પારસ પારસ ન મટે.

બીજો અવધૂત: લોહનું કાયન ઠરવું
એ જ છે આપણો આશ્રમધર્મ.

(એક અવધૂત નાચતો નાચતો આનન્દતો આવે છે)

આગન્ટુક } : જમાતને જય સચ્ચિદાનન્દ!
અવધૂત } : આનન્દો, આજે છે આનન્દપર્વ.

એક અવધૂતઃ એટલી યે આસક્તિ શી આપશે ?
 બીજો અવધૂતઃ આસક્તિ નથી, આનન્દ છે આ.
 આ હિ છાયા વગરનો લોકઃ
 નથી અંહી વિષાદની યે છાયા.
 શીલ દાન તપ ભક્તિ સેવા-
 પુણ્યનાં યે ન હોય ગર્વ કે ગૌરવઃ
 શુભના યે ન હોય આત્માભિમાન.
 ગાલદળેલી જ હોય
 સન્તનાં પોષયાંની પાંદડીઓ.
 આનન્દ એ આસક્તિ નથી.
 આનન્દો, મહેરામણ શો આનન્દે
 જગત્ અવધૂતોનો અખાડો આજ.

આગન્તુક } : આનન્દો, હું હારી આંચો આજ.
 અવધૂત }
 આત્માનાં નૈવેદ્ય ધરાવી આંચો.
 ઠપરી છે વિશ્વની પ્રારબ્ધમળ.

(દરો દિશાઓમા દસ પવનપાવડીઓ પરવરે છે, ને બે અવધૂત આવે છે.)

એક આગન્તુકઃ પુત્ર થયો હતો, પુત્ર આજ.

બીજો અવધૂતઃ પિતામહ સમા અવધૂત તે પુત્ર !

આગન્તુકઃ માતૃવાત્સલ્ય ઝીલવાને.

માતાને ધાવણ ચહ્યું હતું.

વિશ્વગીતા

પડખામાં ન હતો પુત્ર;
 પુત્ર હતો ધર્મરાયનો મહેમાન.
 એ યશોદાજીની ભાવણીની ગોદમાં
 યદ્ય આબ્યો બાલમુકુન્દ કનૈયો,
 મુખડ મા કાંઈ ઉડતા'તા એવડાક
 ધાવણુના મિઠા વાત્સલ્યકુવારા!
 ઝીત્રી આબ્યો જગતમાં જઈ,
 સ્વર્ગમાં યે નથા તે,
 માતૃવાત્સલ્યનાં દૂધ.

બીજો અવધૂત: (બીજા આગતુકને)
 અને આપે શી આહરી'તી
 સોહામણી સસારલીલા ?

બીજો આગતુક: માળી થયો'તો, રસમાળી.
 આત્માએને છાંટી આબ્યો રસસજીવન
 કઈ કઈ કરમાયેલાને પ્રપુલ્લાબ્યાં પાછાં.
 કવિતા છાંટી છાટી ગ્રેરણા પાઈ,
 નિર્ભવની ચેતના જગાડી,
 પૃથ્વીની કુજે વસન્ત વાવી.
 આત્માને ઉત્તતાભિલાષી કીધો.
 પ્રાણની કળીએનાં કીધાં ફૂલ.
 સસારની વાડીઓ કઈક મધમધે છે.
 આયુષ્ય એ જ આનન્દનો ઉત્સવ.

વિશ્વગીતા

(પવનપાવડીઓની રજ ઉડાડતા શુક્રેવશ ઉઠે છે.)

ગર્ભજોગી: મહારો થાકે ઉતર્યો આ દર્શને.

ચાલ, જીવ! જીવંતી એટલે જ કલ્યાણયાત્રા.

વિશ્વવિદ્યારણુદારા અવધૂતોનો આ અખાડો.

એનાં દર્શન એ ય ભાગ્યોદય.

પુણ્ય ને પરમાર્થના આ અવતાર.

જોગધારી કે જગત્જોગન્દર,

ભોજધારી કે સંસારી સન્ત:

સહુ છે વિશ્વઅખાડાના અવધૂતો.

ભાલા બીલી કે દયાધમં પ્રસારે,

પોતે ભરી કે જીવતાં શીખવે,

મહામેધાવી કે મેધાજનન માંડે,

રસધી કે પ્રદ્યાંડભેદ ઉકેલે:

સહુ છે અખાડાના અવધૂત.

પ્રદ્યાંડવડલાને પાંદડે પાંદડે લખ્યા છે

વિશ્વઅવધૂતોના વિદ્યારણુમન્ત્ર.

અખાડો આમન્ત્રે છે કે આવ ને રહે.

કહ્યાંથી લાંગરે આવે કલ્યાણુઆરે

મહારું જગત્સફરી જહાજ?

યાત્રા! યાત્રા! યાત્રા!

આયુષ્યલરની અગમ્યતીર્થની યાત્રા,

પામર જીવાત્માનો એ જ પરમ મોક્ષ.

(પવનપાવડીઓની રજ લપાટિ વધાવી આજોમા આજે છે, ને

અનન્તમા ઉડે છે)

પ્રવેશ ૪ થો

અક્ષતીર્થની યાત્રાએ

(અન્તરિક્ષના મહાસાગરમાં પૂર્ણિમા ઉગે છે, ને અક્ષાંડઅજવાળી પુણ્યચન્દ્રીના તરંગરાજ રમણે ચંદ્રવ્યા છે મંદી પ્રભામૂર્તિ સમા નિધ્ન-લંક રાજહંસો, દેવદોહલાં સાં, માનસઆરેયી ઉડતા ઉડતા પધારે છે.)

રાજહંસોઃ આબ્યાંગગતનાંન્હોતરાં,ચાલો વિશ્વ વધાવા;
નયણું આ ઢળી ઢળી જાય,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(એક અક્ષપાર્ષદ આસમાંથી પૃથ્વીમાં ઉતરતા હોય છે, તે પ્રણા-માંજલિ ની રહીને)

અક્ષપાર્ષદઃ આદૌ જનયુગે વર્ણો નૃણાં હંન ઇતિ સ્મૃતઃ
એજ માર્ગઃ સંચરો અનન્તને પન્થે.

(નિજને ધર્મપન્થે પળે છે.)

રાજહંસોઃ આબ્યાંગગતનાંન્હોતરાં,ચાલોવિશ્વવધાવા;
આતમ આ ઉડુ ઉડુ થાય,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(રાજહંસો ગાતા ગાતા ઉડે છે,પિતૃલોકની બ્યોમાટવીનેગ્રામે ચડે છે.)

પિતૃલોકના
અધિદેવતા } : કંઈ સંચર્યો? ન્યોતિમૂર્તિઓ !

વિશ્વગીતા

રાજહંસોઃ પરમ કૃત્યાણુને આરે,
બ્રહ્મતીર્થની યાત્રાએ.

પિતૃલોકના } : ગગન. તો તહમારે છે સરોવર.
અધિદેવતા }

ઉડા આલની ચે પેલે પાર.
સંચરો વણુસીમાળા દેશમાંઃ
ઉચે, હુણ ઉચે, અનન્તતાને પન્થે.

(રાજહંસો ગાતા ગાતા ઉડે છે)

રાજહંસોઃ પખીની પાંખમાં ઝેરણા, ચાલો વિશ્વ વધાવાઃ
ઉડવાના એને ઉમંગ,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(રાજહંસો ગાતા ગાતા ઉડે છે, આલનો ચન્દરવો ઓળખી સિદ્ધ-
લોકની અમાસીએ ચડે છે)

સિદ્ધલોકના } : કહ્યાં સચરથો ? બ્યોતિભૂર્તિઓ !
અધિદેવતા }

રાજહંસોઃ પરમાત્મનના ઉધાનોમા રમવા,
બ્રહ્મતીર્થની યાત્રાએ.

સિદ્ધલોકના } : પાંખોમાં ઝેરણા થનગને છે
અધિદેવતા }

બાવ, થાક નહિ ચડે.
આથી ચે ઉત્તત શિખરે ઉડા.
ઉચે, હુણ ઉચે, અનન્તતાને પન્થે.

વિશ્વગીતા

(રાજહસો ગાતા ગાતા હડે છે)

રાજહસોઃ માનવપ્રાણુમા અર્જુના, ચાલો વિશ્વ વધાવા,
આતમઉછાળા અલંગી,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(રાજહસો ગાતા ગાતા હડે છે, તારવિધાના શ્રુતિમદ્ધમા સૂર્ય-
લોકમા વિચરે છે)

સૂર્યલોકના } : ક્યહાં સચરશે ? જ્યોતિમૂર્તિઓ !
અધિદેવતા }
રાજહસોઃ દિશાકાલના મહાવનને પેલે કાંઠે,
બ્રહ્મતીર્થની યાત્રાએ.

સૂર્યલોકના } : નિર્બંધ છે, તીરથવાસીઓ !
અધિદેવતા }
દિશાકાલની કુળે છે ન્હાનકડી
જવ દિશાકાલથી પર પ્રાન્તમાં
ઉંચે, હુણ ઉંચે, અનન્તને પન્થે.

(રાજહસો ગાતા ગાતા હડે છે)

રાજહસોઃ નથી રે આડચ, નથી આગળા,
ચાલો વિશ્વ વધાવા,
નથી રે સીમાઓને ઘાટ,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(રાજહસો ગાતા ગાતા હડે છે, મન્દાકિનીનાં દેવજલની સેખરે
સ્વર્ગ લોકમા રહે છે)

સ્વર્ગલોકના } : કચ્છાં સંચરશે ? જ્યોતિર્મૂર્તિઓ !
અધિદેવતા }

રાજહંસો : સચ્ચિદાનન્દના સોહાગમન્દિરે,
બ્રહ્મતીર્થની યાત્રાએ.

સ્વર્ગલોકના } ઉઠો, બ્રહ્માંડનાં બાર સંકેલાય છે,
અધિદેવતા } અગમ્યતા આગળા ઉઘાડે છે,
સિધાવો ઈન્દ્રિયપરની વાડીઓમાં;
ઉચે, હુણ ઉચે, અનન્તતાને પન્થે.

(રાજહંસો ગાતા ગાતા ઉઠે છે)

રાજહંસા : ઉચે-ઉચે, આ દ્વિગન્તમાં
ચાલો વિશ્વ વધાવા;
ઉઘડે અનન્તની વાટ,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(રાજહંસો ગાતા ગાતા ઉઠે છે, અખડ તેજની કુન્તેમા સત્યલોકે
ચડે છે)

સત્યલોકના } : કચ્છાં સંચરશે ? જ્યોતિર્મૂર્તિઓ !
અધિદેવતા }

રાજહંસો : પુણ્યવન્તાંઓના પુણ્યલોકમાં,
બ્રહ્મતીર્થની યાત્રાએ.

સત્યલોકના } : અધકારના અચળા ઉતરી ગયા,
અધિદેવતા } અનાત્મતા ઓસરી ગઈ.
આંખોમાં ઓજસુતેજસુની ભરતી છે,

વિશ્વગીતા

પુણ્યના છે દેહ તુમારા.
સંચરો, પેલાં રહ્યાં બ્રહ્મસિંહાસન.
પુણ્યલોકની જ વચ્ચે છે પાજ,
સત્યલોકથી બ્રહ્મલોક આવેરા નથી.
ઉઠો બ્રહ્માંડસીમાઓ ઉલ્લંઘીને
દિગન્તને સ્ક્રામે પાર.
ઉચ્ચે, હજી ઉચ્ચે, અનન્તને પન્થે.

(માતા ને માતા રાજહંસો દિશાઓની ગહનતામાં ઉઠે છે)

રાજહંસોઃ આબ્યાં અનન્તનાં ન્હોતરાં,
ચાલો વિશ્વ વધાવા;
ધ્રુવે દિગન્તના ઘાટ,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.
આતમઆનન્દી હો! આવળો,
ચાલો વિશ્વ વધાવા;
વિહરે હરખંડે વિરાટ,
વિશ્વનો રાજ વધાવા.

(આત્માને આમન્ત્રતા અનન્તનાં આમન્ત્રણનું અખંડ ગીત માન્યા
હો છે. રાજહંસો ઉચ્ચે ને ઉચ્ચે ઉડતા પરવરે છે)

બ્રહ્માંડોનાં પગથિયાં કરીને
બ્રહ્માંડપર બ્રહ્મસિંહાસને:
ઉચ્ચે, હજી ઉચ્ચે, અનન્તતાને પન્થે.

આબ્યાં અનન્તનાં ન્હોતરાં-

પ્રવેશ ૫ મો

બ્રહ્માંડમંડલનો મહારાસ

(બ્રહ્માંડતારણનો મહાધોગ નમ્શે છે.

, વાળે વાળે મોતી પડેલી બ્રહ્મનૃત્યે નાચતી પ્રચંડમૂર્તિ યોગમાયા, શિક્ષે ઉડાવતા ફરતા ફવારા થી લોક લોક વેસતી, વિરાટહૈયામાં પૂમી રહી છે. બ્રહ્માંડતારણનું આજ કલ્યાણમુદ્ધર્ત છે

શરદના જલવર્ષા આલમાં મહાધોગનો મહિમા વિશ્વભરતો ઉડી રહ્યો છે. વસુન્ધરાની રસકુંભેમાંથી ગન્ધવતીની ગન્ધફરફર સરખેડો અન્યક્ત ને જલમીઠડો વેણુનાદ સંભળાય છે. વિશ્વમેદની એ વેણુનાદની ગાનમુહૂનામાં ડાલે છે, તેજનાં રજઝલુ સમા ભૂગોળખગોલો એ મહિમા સાગરમાં ઉછળતા હેલિયા ખામ છે

સૌભાગ્યના હુકુમયાળ સમો દેવચન્દ્રમા કિશાસાગરને આરે ધારે ધારે, ડાલતો ડાલતો, ઉગે છે સહસ્રપાખડી કમલકલમા વિરાજતા, પર-માત્માના પૂર્ણાવતાર સા, શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર પૂર્ણિમાના એ ચન્દ્રોદયમાં વિરા-જેલા દર્શન કે

ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા સમા, આત્મકાન્તિની રૂપમૂર્તિ સરખેડા જગત્-શોભના શાધિકાજી, બ્રહ્માંડલક્ષ્મી સા રસસોહાગસોહાન્ત, શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રના અગમ્યંગમાં વિરાજમાન છે.

મૂલી-નમી જતી રસની કિરણવેલીઓ સરખેડી યોગવિહુવળી ગોપિકાઓ ગોપિકાગીત ગાતી ગાતી કિશકિશમાંથી પધારે છે)

એક } : જયતિ તેડધિકં જન્મવા પ્રજ.
ગોપિકાવૃન્દ

બીજું } : ધયત રન્દિરા ચચરન દિ.
ગોપિકાવૃન્દ

વિશ્વગીતા

ત્રીજી : દયિત દયતા દિલ તાવકા-
ગોપિકાવૃન્દ] સ્તવયિ પૂતાસવસ્ત્વાં વિચિન્વતે

(ગોપિકગીતમાના અમૃતચરણો ગાવી ગાવી રસકુવારીઓ શી ગોપિકાઓ, બ્રહ્માંડવિશ્વતિઓની ત્યાગ્યોત સરિખડી, ધર્મપુત્રી કાળ ધમુનાને ધાટ ઉતરે ■ પુષ્યામિ ચોપધિ સર્વે સોમો મૂલવા રસાત્મક એ મહદર્થે રારદપૂર્ણિમાના એ રસાત્મક સોમમન્દિરેથી રસેશ્વર કૃષ્ણચન્દ્ર, ચન્દ્ર જેમ ચન્દ્રિકા સમાથે પચારે તેમ, રસેશ્વરી રાધિકાજી સદવર્તમાન ઉતરે છે રાસની રમઝટ મડાય છે

કેહ ને ઇન્દ્રિયોના સમા વિરાટ ને વિરાટવિશ્વતિઓના સમા રાસ નડકની પડતાલીથી રસકુલે ધમધમવા માટે છે ઇન્દ્રિયઇન્દ્રિયમા એના પડયા પડે છે)

ગર્ભજોગી: ધ્રાગ ધ્રાગ રસરાજના અનહુદ મૃદગ વાય,
પરબ્રહ્મના થોકમા રસના રાસ રચાય.

ઉગતારદપુનમ ચન્દ, વજમા મળી વૃન્દવૃન્દ,
કિરણકિરણ શ્રીની ધ્રુમન્ત, ગગનગોદ્ ગૂથે,
ગહુરા ગજવી દિગન્ત મધુરી મુરલી બજન્ત,
રસભર નટવર રમન્ત જગવિભૂતિ જુથે,
અરસપરસ હુસી-હુસાવી, વળી વળી

નયનન નચાવી,
ઢોળી દુગરસ ભીન્તવી છબિ અનૂપ છાજે,
વિલસે રસના વિલાસ, રાધાવર રમત રાસ,
ઉછળે આનન્દહાસ, પ્રભુતા ગાજે,
હો સન્ત ! પ્રભુતા ગાજે.

(અષ્ટપદી ગાતા જયદેવજી પધારે છે.)

ધીર સર્ગરિ ચમુનાતીરે વસતિ વને વનમાલી.

કૃષ્ણચન્દ્ર : રસકવીન્દ્રજી ! પધારિયે.

જલમંજુલ જલતરંગ ટમકે
એવાં ટમકે છે તમ કવિતસંગીત.
નિરખો વસુન્ધરાની પરમ લીલા.
સતી પદ્માવતી સંગાથે ખેલો છો
એથી થું અદ્ભુત રસરસીલો,
ચન્દ્ર ને ચન્દ્રકિરણોના સમોવડો,
વિરાટ ને વિરાટવિભૂતિઓનો મહારાસ.

(પ્રાચીન કાવ્યકલાના છેલ્લા તારલા સમા, અષ્ટપદી ગાતા, રસધિ જયદેવજીને રાસેશ્વર ને રાસેશ્વરી વન્દન વન્દે છે. ઉભયની ચરણવન્દના સમને રસધિ રાસમંડલમાં જઈ વિરાજે છે.

સહસ્રા વિશ્વરંગ ખડલાય છે, નવા આલ પ્રગટે છે, ને રાધાકૃષ્ણના રૂપ પદ્મદાઇ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર નારાયણ સ્વરૂપે ને શ્રી રાધિકાજી લક્ષ્મી સ્વરૂપે વિહરે છે. નભોમંડલની કરચળીઓ સમી સાગરલહરીઓ ટાલે છે, ને સાગરશાયી લક્ષ્મીનારાયણ એ લહરીઓ સંગાથે જલદિન્દોલે ટાલે છે. હૈયાહૈયામાં એ લહરીઓની પત્રહીઓ પડે છે.)

ગર્ભજોગી: મલકે મણિ રોપશિર, ઝગકે ઉર્મિ અધીર,
નાથે કુંઠ નીરનીર તતતતથા ટેયે;
વિધિના ચોરંગ હંજ પ્રગટે નવરંગ રંગ,
રમતા અદ્ભુત તરંગ ઉદધિને હૈયે;

રિશ્મગીતા

ગૃથીને જગલક્ષ્મી સાથે દુઃગરબ સમ હાથહાથ
વિહરે નીરશાયી નાથ નીર ફેરી પાજે
વિલસે રસના વિલાસ, લક્ષ્મીનીરશ્યામ રાસ,
ઉછળે આનન્દહાસ, પ્રભુતા ગાજે,
હો સન્ત ! પ્રભુતા ગાજે

{ (એ રાજરાજેશ્વરીને ભજનથી સન્મરતા બન્ધરાજ નરસિંહ પધારે છે)

કુકુમને પગલે,
પધારો રાજ ! કુકુમને પગલે
મહુસમહુમતા મોહનજી પધાર્યા
હગમગતે હગલે
પધારો રાજ ! કુકુમને પગલે

ભગવાન } : જો, દામા કુડના પાવનકારી ! જો
નારાયણ } : નિરખ, ને નિરખે એવું ગા
હૈયા ને હૈયાઉર્મિઓનો
જો આ મહાઓષ મહારાસ
અણુપરમાણુન્હાનકડા ઉરઉરમા
ક્ષીરસાગર ઉછળે છે
બ્યોમ ને બ્યોમતરંગાવલિ થી
નિરખ ને ગા અગાધ આ રાસલીલા

(મખિવહરીએ હૃદયના સાગરખજરી થી કસતો જોતમકારી જમનને
જાડતા દેવાના ય દાઓ ઉધાડતા ભક્તરાજ નરસિંહને ભગવાન લક્ષ્મી
નારાયણસુતે છે વન્દન વ કે છે ઉભયની ચરણવન્દના લેહને ભક્તરાજ
રાસમ લમા જઈ વિરાજે ■

વિશ્વગીતા

૧૧ વિશ્વરમે ખલ્યામ છે, નવાં આમ પ્રગટે છે, ને લક્ષ્મીનારાયણ
ની રૂપદાઓ પલટાઈ ભગવાન નારાયણ પુરુષસ્વરૂપે ને જગન્નાતા
લક્ષ્મીજી, પુરુષના હુતા હતારીય શી, પુરુષની પ્રકૃતિસ્વરૂપે વિદુરે છે.
મદાપ્રાણ ને પ્રાણની પ્રેરણાઓના સમા ચેતન્યની ચેતનાના રાસ મદાય
છે પ્રાણપ્રાણમા એના સજ્જનકાળના પ્રેરણા યાય છે)

ગર્ભનેગી: વરમે છે મન્દમન્દ અમીનાં કંઈ સુન્દણુન્દ,
અમકે પડછન્દછન્દ, દિગ્દિગન્ત ડોલે;
હરનાઅણુખોલ ભાવ, રૂપના અણુખોલ લ્હાવ,
છાંટે રસરગધાવ નયનનની છેળે,
મહુવન ઢાળી ઢાળી, પ્રકૃતિને રાળી રાળી,
ચેતનથી ચોળી ચોળી મુગ્ધવદન લાળે;
વિલસે રસના વિલાસ, પ્રકૃતિ ને પુરુષરાસ,
ઉછળે આનન્દહાસ, પ્રભુતા ગાળે;
હો સન્ત ! પ્રભુતા ગાળે

(દાસ વગાડતા વગાડતા ને પ્રાણપ્રાણમાંની પ્રેરણા સમું ગીત
ગાતાં પ્રેરણાનાં મદારાની ક્ષત્રિયકુવકિરીકિની પ્રકૃતિની પ્રેરણા સા મીરા-
બાઈ પધારે છે)

પ્રેમની, પ્રેમની, પ્રેમની રે,
મ્હને વાગી કટારી પ્રેમની.

પુરુષોત્તમ: જગતનું ક્ષત્રિયતીર્થ છે ચિતોડ.
એ ચિતોડનું ચે, મીરાંબાઈ !
કલ્યાણક ધર્મતીર્થ છે.

વિશ્વગીતા

પ્રહ્લાદે એક જ છે પુરુષ,
અન્ય સૌ છે પુરુષની પ્રકૃતિકલાઓ.
હુંમે છો પ્રાણપ્રાણની પ્રેરણા.
પ્રકૃતિની પ્રતિમા ! પુરુષની પ્રેમપુત્રી !
પ્રાણ ને પ્રાણપ્રેરણા સમોવડો
નિરખો પુરુષપ્રકૃતિનો આ મહારાસ.

મીરાંબાઈ: મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
જેમ રાખે તેમ હોમની રે.
મુને વાગી કટારી પ્રેમની.

(એ ગીતગાતા ગાતા ને દોવઃ વગાડતા મેવાડના મહારાણી ક્ષત્રિય
પુવડિરીડિની મીરાંબાઈને પુરુષ ને પ્રકૃતિ વન્દન વન્દે છે. રાસેશ્વરની ચરણ
વન્દના લેઈને પ્રકૃતિસ્વરૂપા મીરાંબાઈ સસમંડલમા જઈને વિરાજે છે)

મૃત્યુના પડછાયા સમી એક અન્ધારવાણી આવી ધરી અમૃત
ચન્દ્રમાને યે હોવવી નાખે છે સૃજન પહેલાંની તમસૂજનીના અન્ધાર
વાણ દિશામુખને લોપી રહે છે ચમત્તો નાચે છે, નરકના ઘોષામાં
આનન્દે છે, સ્વર્ગ ધરી તો જલ્દી ડૂબી જાય છે ધર્મરાયનો તેજહીવડો
એક ડગમગતો ડાલે છે મહાપ્રવચની નિમિટ્ત તમિસા ધમધમી રહે છે

વળાવિશ્વરૂપ બહવાય છે, નવા આભ પ્રગટે છે, ને પુરષોત્તમનો સ્વ-
રૂપપત્રો ધઈ પછી ધીરેધીરે સર્વત્ર તેજ તેજ રેલવણ દ્વિસ્વયમર્ભતું તેજ-
સ્વરૂપ પ્રગટે છે સર્વની તેજસ્વાવા શી, સુવર્ણસર્વસ્વની સુવર્ણપ્રભા
સમી, દ્વિસ્વયમર્ભની જ્યોતિર્લિંગા વિશ્વરેવન્તી અબદળી રહે છે

દ્વિસ્વયમર્ભ ને દ્વિસ્વપ્રભાના તેજલોખના રાસ મડાય છે. પ્રજ્ઞા ને
પ્રતિભાના ચોકમાં ને અર્ધે અર્ધે પ્રભાજ્યોત્તીદીપ્તશિખાઓ પ્રગટે છે)

ગર્ભજોગી: સુરસુહાગ ધરી સુહન્ત, પ્રહ્લાડાસથી હસન્ત
રસરમા ઉવા ઉગન્ત નલનલને આરે,

વિશ્વગીતા

ઉડુગણુરિમાં સ્પુરન્ત, જગજગને જળવહન્ત,
 જ્યોતજ્યોતજર્ઘ જવલન્ત વિશ્વદારદ્વારે;
 વિશ્વમે વસમા અન્ધાર, પ્રગટે પ્રલના કૃપાર,
 ક્રૂટતા નલ ધારધાર અજ્ઞ તેજ આજે;
 વિલસે રસના વિલાસ, સુરપ્રભા-હિરણ્યરાસ,
 ઉછળે આનન્દહાસ, પ્રભુતા ગાજે;
 હો સન્ત ! પ્રભુતા ગાજે.

(સદસતન્તુ સારંગીનો અદ્ભુત સરોજ મારવતા, નિર્માણની મહા-
 કથા કથતા ને ગદ્યનતાના પડદાઓનેબેઠતા સુરદાસજી દેવદોષી પધારે છે.)

તરછોડો શું હાથ ?
 પ્રિયંવર ! શું તરછોડો હાથ ?
 તરછોડી હૈયે થકી જાવ તો
 જાણું ખરા જગનાથઃ
 પ્રિયંવર ! શું તરછોડો હાથ ?

હિરણ્યગર્ભઃ ચક્ષુ હોલવીને, સુરદાસજી !
 દિવ્ય ચક્ષુઓ પામ્યા છે.
 મૃત્યુદંટ્રાઓ સમે વિશ્વવિક્રાળ
 ને ચિતાઝાળ સમેઃ સર્વલક્ષી
 નિરખો કાલોઽસ્મિનો ભીષણ રાસઃ
 વિશ્વલરની વિશ્વગાજન્તી પદતાલી.
 પરબ્રહ્મનો પરમ પન્થ

વિશ્વગીતા

મૃત્યુદરવાજામાં થઈને સંચરે છે.
મૃત્યુને ઓળંગે એ અમરત્વ પ્રાપ્તે.

મુરદાસજી: નહિ છૂટે સંગાથ:
પ્રિયવર! શું તરછોડા હાથ?

(બ્રહ્મસંગીતને સ્વરે કીર્તન ગાતા પ્રજ્ઞાચક્ષુ અન્તર્દૃષ્ટાને રાસેશ્વર આલેંગન કે છે, ને રાસેશ્વરની ચરણવન્દના લેઈ મુરદાસજી દેવદોષી રાસમહાવમા જઈ વિરાગે છે)

મહાપ છોડી ચોક્કમા જતા, નગર ત્યાગી ઉદ્યાનમા વિચરતાં, અસીમ આલનો વાતાવરણ વિસ્તરી રહે, એમ બ્રહ્માડનગરીના છેલ્લા ટોટકામર આયમી જતા બ્રહ્મચોક્કમા એક બ્રહ્મપૂર્ણિમાની ભરતી ડાખી રહે છે સોજ-પાખડી ડમળ શો દેવચન્દ્રમા યાછે પ્રકુચ્યે છે ને અનૃતના અબાર કિશા-સાગરોમા ઉડળે છે. જગનના અન્ધાર આયમે છે, ઇન્દ્રધનુષ્યના અદ્ભુત વિશ્વરંગો વિરામે છે, ગહનતાની સન્ધિ । યે પ્રકાશવન્તી યાય છે, ને એક અગમ્ય અગોચર અવર્ણનીય જ્વરણી પરમાત્મનૃનો મહાસાગર અનન્તતામા દલમથી ઉઠે છે હિમાદ્રિ ફરતી વનરાજ સમી, અમ્બોનિધિ ઉપરની જલછાગી જેવી, અદરશ કિરણાવલિ શી, મહામાયાની સૂક્ષ્મ રામાવલિ પર બ્રહ્મને અગોચરે રમતી હોય છે

મન્દાગ્નિમા તરતી દેવનૌકાઓ સર્મા રાસધારીઓ, બ્રહ્મપૂર્ણિમાના પૂરમાં ઉચે ને ઉચે અનન્તના આરા ભાલી ઉડતા ચેતનવિમાનો સર્મા, નિ સીમમાં સચરતાં ભાસે છે.

આત્માપરમાત્માનો પરમ રાસ ભમે છે, ને આત્મઆત્મમાં એના અભિપ્રયન્દ ભમે છે)

ગર્ભજોગી: ચેતનજડ લોકલોક ટોળે મળી થોકથોક
ધ્રુમત ગગનચોક-ચોક, પડછન્દા બોલે;

અણુ-અણુ-પુદ્ગુદ અનન્ત, આતમ આતમ ઉડન્ત,
 બ્રહ્મરાસ મળી રમન્ત શ્રી હરિની છાજે;
 હમકે કંઈ કાળઢોલ, ઘમકે કંઈ બ્રહ્મખોલ,
 પ્રગટે ગહુરા ખગોલ, હુંદુભિ વિભુ ખાજે:
 વિલસે રસના વિલાસ, બ્રહ્માંડ-પરબ્રહ્મરાસ,
 ઉછળે આનન્દહાસ, પ્રભુતા ગાજે;
 હો સન્ત ! પ્રભુતા ગાજે.

(જે ચન્દ્રમા સમી અમીવર્ષણુ આંખડીએ રસોજીવળ ને વદનવેલેથી
 સત્યં પરં ધીમહિની વચનકૃષ્ણાં વેરતા શુક્રદેવજી સમીપે સચરે છે.)

ગર્ભજોગી: સત્યં પર ધીમહિ.

પરબ્રહ્મ: (ચન્દ્રનીને સાગર ઉચ્ચરતા હોય તેવા રાખે)
 પધારિયે, ગર્ભયોગીશ્વર !
 વિશાલબુદ્ધિ વ્યાસજી પ્રસન્ન છે ને ?

શુક્રદેવજી: બ્રહ્મસુધા પીએ છે, વિશ્વનાથ !
 ભારત રચ્યું, પુરાણો રચ્યાં,
 ઊઠો આત્મન અસન્તુષ્ટ હતો.
 ભાગવતસંહિતા હવે ગૂંથે છે;
 મનુકેલનું લક્ષિતરસનું મહાકાવ્ય.
 અમૃતના ચોથ ઉછાળે છે.
 આપની સર્વસંચરતી આંખડલીથી
 શું અભાણ્યું છે ? વિશ્વંભર !

વિશ્વગીતા

પરબ્રહ્મઃ પાણીમા પદ્મ સમા છે

સસારમા જન્મ્યા, મમારથી અલિપ્ત છે

પેખો બ્રહ્માડમડલનો મહારાસ
સહસ્રતન્તુ સારગી એક બોલ બોલે
એણે કોટી-કોટી તરવેણુ બ્રહ્મસંગીત
સાગરબુદ્ધિ બ્યાસણને કહેજો,
બ્રહ્માડનું નવભાગવત સરજે,
સકલ મહાધર્મોનો સમન્વય ગાય
સમુદ્રોનો સમન્વય તે માગર,
લોકલોકનો સમન્વય તે બ્રહ્માડ
મહાધર્મોના બ્રહ્મબ્રહ્મનો સમન્વય
તે બ્રહ્માડપૂર્ણિમાનો પરબ્રહ્મ

(પામપદી આમનવેવદી સમા શુ કેવળ હડવલ હરી ચરણે દબે છે
બ્રહ્માડતાણુનો મહારાસ નભેલો છે પરબ્રહ્મના હૃદયદેશે નાભિદેશે
ભાગ્યદેશે બુદ્ધિદેશે, હસ્તસ્થ-રીમા પાયતળિયે, નખમણિઓમાં બ્રહ્માડે
મહારાસ ખેતીરહા છે, પરબ્રહ્મના ચૈતન્યસાગરના મહાપૂર કરાગુણ પ
વિવક્ષીરહા છે વિશ્વતોમુખી રાસમડલ વચ્ચે એન્તારો વગાડતા, બ્રહ્મબક્ષી
આતા, ગર્ભજોગી પરબ્રહ્મના હૃદયદેશે જઈને બ્રહ્મનૃત્ય નાચે છે ત્રણ શુણે
ચાતુર્વર્ણ્ય પ્રવૃત્તિ ને નિવૃત્તિ, પુણ્ય ને પાપ જ્ઞાન યોગ ઝંઝ બક્ષિ
બ્રહ્મમાર્ગ, ચતુર્ધા મુક્તિ પચ મહાતત્ત્વો, ચરાચર જન ને ચૈતન્ય સ
તણખા, ફરતી ફૂલખરતી શા એ બ્રહ્મરાસમાધી નિહરે છે રૂપરસ પલ્લવી
પલ્લવીને રાસધારીઓ જીવ, વતમાન બાવીના પચમખરો દિલસુદૈ તર
વેતાઓ ઋષિજનો યોગીન્દ્રો કવિઓ મહાપુણ્યશાળીઓનાં રૂપ ધરી
ધરીને ગર્ભજોગીની સમાયે બ્રહ્મરાસ ખેલે છે એમ બ્રહ્માડમગ્નનો મહ
રાસ રચાય છે

વિશ્વગીતા

જયોવજી ખંજરી બાજે છે, નરસિંહ કરતાલો અમારે છે, મીરાં-
બાઈ દોલક બોલાવે છે, સુરદાસજી સારંગી ધારાવે છે, શુકદેવજી એકતારો
અણકારે છે. રસ પ્રસાદ પુણ્ય પ્રતિમા ભક્તિ અર્ધા જગત્કવિતાનું પ્રજ્ઞાંદ-
સંગીત, ગીત વાદ્ય-નૃત્યગાજન્મ દિશાઓના મહાવનની પાર અનન્તની
મહાકન્દરાઓમાં દોળાય છે

રાસમંડળના હૃદયદેશમાં નાચતા શુકદેવજી નવભાગવતનું ગોપિકાગીત
ગવરાવે છે, ને રાસમંડળી એ જીવતી જીવતી પ્રજ્ઞતેજમાં ધ્રુમે છે)

શુકદેવજી: આવો-આવો, તીરથવાસી સન્ત હો !
પ્રહ્મના પ્રહ્મમહેલે;
જાગી-જાગી પૂરણ પ્રહ્મજ્યોત હો !
પ્રહ્મના પ્રહ્મમહેલે. ધ્રુવ

મીરાંબાઈ: અન્ધારાં રેલી આલ રચ્યાં,
મંહી વેર્યા રતનના દીપ રે;
ઠેમે કરીને મ્હારે એહ ઉતરવા ?
એ સાગર, હું છીપ.

રાસમંડળી: હો પ્રહ્મના પ્રહ્મમહેલે.

સુરદાસજી: આંખ ભરી, મ્હારાં હૈયાં ભરાયાં,
ભરિયા સદણુ સોહાગ રે;
એક ભરાય હવે આતમ માહુરો,
યુગનાં ભરાય તો તો ભાગ્ય;

રાસમંડળી: હો પ્રહ્મના પ્રહ્મમહેલે.

શુકદેવજી: માંડી દિશાઓ ને દોષો માંડવડો,
ચેતનસિંહાસન કીધાં રે;

વિશ્વગીતા

વિલસે વિરાટને ચે 'છોગલે છળીલો.
વિશ્વને ક'યાણુ એણે દીધાં.

રાસમંડળી: હો અદ્વના અદ્વમહેલે.

ભગી-તગી પૂરણુ અદ્વન્યોત હો!
અદ્વના અદ્વમહેલે

(રાજતેજને યોગતેજના, સસાર ને મન્યરતના સમા, અદ્વ્યુત તેજ-
સગમથી સોદ્ધનતા જ્વન્યુક્તિમા માણતા, અદ્વર્ષિસભાથી વીરળાયેલા
જનક વિરેહી સસારસિંહાસને વિરાજેલા રાસમંડળને શિખરે કરાંન કે છે

દિશાગવના આરાઓની પાર નિ સીમગી સીમમાં અદ્વાટતારણના
મહારાસના પગ્ધાઉડતા પૂરવરે છે એ અગોચર અભૂખિડયા અગાધ અદ્વ
જલ તો સળનતા ચે નથી મહાગગન સમોવડી સર્વને નિજમા સમાવતા
અગમ્ય ઉદાર અનિમિષ ઉભા છે

યોગવિમાનમા ઉડતા ભગવાન પતજલિ, મહાવ્યોમ વીધતા ધૂમ-
ઠેતુ શા, પધારે છે)

પતજલિ: દિશાસાગર ભરતું અદ્વાડ એટલે
પરઅદ્વ ને યોગમાયાનો લગ્નયોગ.
આદત્ત હું ચે મહાત્ત યોગશાસ્ત્ર.
મહુને ચે લાધ્યુ યોગનુ પરમ સૂત્ર:
ચિત્તવૃત્તિનિરોધ યોગ .